

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE TÜRKMENİSTAN'DA
MİLLİYETÇİLİK POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Hikmatulla MATYAKUBOV

Danışman:
Prof. Dr. İlhan AKSOY

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin/Doktora Tezinin/Sanatta Yeterlik çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... /... / 20... (İmza)

Hikmatulla MATYAKUBOV

TEZ KABUL VE ONAYI

Hikmatulla MATYAKUBOV tarafından hazırlanan “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Türkmenistan’da Milliyetçilik Politikaları” başlıklı bu çalışma, / / tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye: _____

Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___ / ___ / ___

Enstitü Müdürü

ÖZET

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE TÜRKMENİSTAN'DA MİLLİYETÇİLİK POLİTİKALARI

Hikmatulla MATYAKUBOV

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Mayıs/2019

Danışman: Prof. Dr. İlhan AKSOY

Türkmenler asırlar boyu bağımsız ve özgür devlet olma arzusuna diğer Orta Asya devletleri ile birlikte 1991 yılında Sovyetler Birliği egemenliğinden ayrılarak kavuşmuştur. Ancak yeni devlet olmanın getirdiği yeni sorunlar da vardı. Yüzyıllar boyunca özlüğünden uzak kalan Türkmenleri yeniden bir çatı altında toplamak kolay olmadı. Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov yeni Türkmen devletini kurmakta ve şekillendirmekte önemli bir konuma sahip olmuştur. Niyazov'un milliyetçilik politikalarıyla Sovyetler döneminde kimliğini kaybeden Türkmen kimliğini yeniden oluşturma çabaları söz konusu iken Niyazov'un halefi ve günümüzdeki Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhamedov döneminde de bu kültürün devamlılığı sürmektedir.

Bu çalışmada Orta Asya ülkesi olan Türkmenistan'ın bağımsızlıktan sonraki milliyetçilik politikaları incelenmiştir. Bağımsızlıktan sonra milliyetçilik politikalarının üzerinde durulurken milliyetçilik politikalarının siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarına nüfusu iki cumhurbaşkanı dönemindeki reform ve hükümet programlarıyla karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, milliyetçilik, milliyetçilik politikası, ulus inşası, ulus kimlik inşası

ABSTRACT

NATIONALIST POLICIES IN TURKMENISTAN AFTER INDEPENDENCE

Hikmatulla MATYAKUBOV

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of Public Administration, M.A., May/2019

Advisor: Professor Dr. İlhan AKSOY

The dream of Turkmen to be an independent and free state finally came true with other Central Asian states after withdrawing from Soviet Union's sovereignty in 1991. However, being newly independent state brings new issues within it together. It has not been easy task to gather Turkmen under the same roof which has been away from their sense of essence for centuries. After gaining independence, the first president of the Republic of Turkmenistan, Saparmurat Niyazov, had an important position in establishing and shaping the new Turkmen state. With Niyazov's nationalist policies aimed to recreate the Turkmen identity which was lost under Soviet regime era, while Niyazov's successor and current president Gurbanguli Berdimuhammedov, it can be observed the continuity of this culture.

In this study it is examined the nationalist policies of Central Asian country Turkmenistan after gaining its independence. While examining the Turkmenistan's nationalism after independence, it emphasized the influence of nationalism in political, economic and social fields of country by comparing it in two presidents' reforms and government programs.

Keywords: Turkmenistan, nationalism, nationalist policy, nation building, national identity building

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında Sovyetler dönemindeki Türkmen milliyetçilik politikalarının oluşumu hakkında kısa tarihi bilgiler verilerek bağımsızlıktan sonraki Türkmenistan'daki milliyetçilik politikaları detaylı olarak ele alınmıştır. 1990'lı yıllardan sonra Türkmen kimlik inşasına yönelik oluşturulan yeni ideolojilere, hükümet programlarına ve reformlara değinilmekle birlikte milliyetçiliğin devlet politikaları üzerindeki etkilerinin öneminden bahsedilmiştir. Hükümetin milliyetçilik politikaları iki cumhurbaşkanı döneminde ayrı olarak irdelenmiştir.

Yüksek lisans ders döneminden tezin sonuçlanmasına kadar bilgi ve düşünceleriyle bana yol gösteren, tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan, çalışmanın yürütülmesinde ve oluşumunda yakın ilgi ve desteğini her zaman hissettiren, benim için “danışman hoca”dan çok daha fazlasını ifade eden kıymetli ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. İlhan AKSOY'a sonsuz minnettarlığımı sunmak istiyorum.

Tez çalışmam boyunca bilgi ve tecrübeleri ile bana desteğini esirgemeyen değerli arkadaşım Mikayıl TAGHIYEV'e teşekkürü borç bilirim.

Hikmatulla MATYAKUBOV

Samsun, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İİİ
ABSTRACT	İV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR	Vİİİ
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Millet Kavramı ve Milletlerin Ortaya Çıkışı	8
1.2. Millet Kavramına Yönelik Yaklaşımlar	12
1.3. Milliyetçilik	16
1.4. Milliyetçilik Düşüncesine Yönelik Yaklaşımlar.....	21
1.4.1. İlkçi Yaklaşım	25
1.4.2. Modern Yaklaşım	27
1.4.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım	33

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Türkmen Adı Hakkında	38
2.2. Tarihsel Süreç	40
2.2.1. Rusların Asimilasyon Politikaları.....	43
2.2.2. Türkistan’da Milli Uyanış Hareketi Olarak Ceditizm ve Türkmen Ceditçileri	45
2.3. Coğrafi Konum	53
2.4. Demografik Yapısı	55

2.5. Siyasi ve İdari Yapısı	56
2.5.1. Halk Maslahatı	59
2.5.2. Bağımsızlık Yıllarında Muhalefet Hareketleri	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA MİLLİYETÇİLİK POLİTİKALARI

3.1. Milliyetçilik Politikalarının Oluşturulmasındaki Önemli Olan Unsurlar	62
3.1.1. Milliyetçilik Politikalarında Ruhnama Kitabı	65
3.1.2. Altın Asır	70
3.1.3. Türkmencilik	72
3.1.4. Anti- Kabilecilik	75
3.1.5. Milli Kültürün Yeniden Canlanması	79
3.1.6. Milli Dilin Gelişimi	83
3.1.7. Medyanın Rolü	89
3.1.8. Tarih Yazılarının Önemi	90
3.1.9. Propaganda Aracı Olarak Eğitim	94
3.1.9.1. Eğitim Yılıının Azaltılması	96
3.1.9.2. Eğitim Müfredatının Zorunlu Dersi Ruhnama	97
3.1.10. Daimi Tarafsızlık	98
3.1.11. Yabancı Kültürlerin Ulus Kimlik İnşasına Etkileri	101
3.1.11.1. Rus Kültürünün Etkisi	102
3.1.11.2. İslam Kültürünün Etkisi	103
3.1.11.3. Türk Kültürünün Etkisi	109
3.1.11.4. Batı Kültürünün Etkisi	111
3.1.12. Dünya Türkmenleri İnsani Birliği	113
3.1.13. Azınlıklar Politikası	116
3.2. Türkmenistan'da Değişim Süreci: Berdimuhammedov Dönemi	119
3.2.1. Sosyo-Politik Alanı Liberalleştirme Çabaları	121
3.2.2. Büyük Kalkınma Dönemi: Türkmenistan'da İdeolojik Kültürün Devamı	123
3.2.3. Kabilecilik	124
3.2.4. Sağlık Reformu	124
3.2.5. Eğitim Reformu	126
3.2.6. Açık Kapılar Politikası	128

SONUÇ VE ÖNERİLER	132

KAYNAKÇA	137

ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

DSÖ (WHO): Dünya Sağlık Örgütü

DTİB: Dünya Türkmenleri İnsani Birliği

EİÖ (ECO): Ekonomik İşbirliği Örgütü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TKP: Türkmenistan Komünist Partisi

GİRİŞ

Türkmen halkının asırlar boyu süren bağımsızlık arzusu 1991 yılının sonbaharında gerçekleşti. 26 Ekim’de Türkmenistan’ı kanuni yönden bağımsız devlet olarak yeniden kurmak yönünde umumi referandum yapıldı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden (SSCB) ayrılıp ayrı bir devlet olma arzusunu Türkmenistan, nihayet 27 Ekim 1991 tarihinde kavuştu ve o gün Türkmenlerin tarihine altın harflerle yazıldı (Nissman, 1994:183). Ancak bu sevincin yanı sıra getirdiği bir üzüntü de vardı. Çünkü Sovyetler Birliği’nin içindeki tüm devletlerle birlikte Türkmenlerin de milli kimlik, milliyetçilik şuuru nerdeyse kaybolmuş durumdaydı. 70 sene kendi kimliğinden, kültüründen, dilinden, dininden uzak kalan Türkmenlerin yeniden ulusal kimliğini ve bir millet olma duygusunu kazanması kolay olmadı. Kolektif kimlikten çıkıp tek milli kimliği oluşturmak Türkmenler için zor bir süreç oldu. Ruslar Türkistan halkını öyle bir hale getirmişlerdi ki, kendi ana dili değil de Rusça konuşmak, Rus kültürünü benimsemek bir ayrıcalık haline gelmişti.

1990’lı yıllarda SSCB’nin parçalanması sonucu yalnızca yeni bağımsız devletleri ortaya çıkarmayıp, aynı zamanda bu süreç yeni bağımsız devletlerin siyasi gücünü attırarak, özellikle dil, kültür ve eğitim alanındaki gelişmeler sonucunda milliyetçilik düşüncesinin de gelişmesine zemin yaratmıştır. Ortak devlet statüsünün çöküşü daha güçlü ve daha kurumsal yerel milliyetçiliğe doğru değişimi yanında getirmiştir (Kirchanov, 2010:52). Orta Asya’daki bağımsız devletlerin oluşumu Sovyetlerin yıkılması ile birlikte halkın merkez Moskova’ya karşı memnuniyetsizliğinden kaynaklanan millet ve milliyetçilik düşüncelerinin gelişmesini sağlamıştır.

Orta Asya’da milliyetçilik hareketinin ortaya çıkışı Çarlık Rusya’sına kadar dayanmaktadır. Rus emperyalist güçlerine karşı aydın kesimlerin oluşturduğu “Ceditçilik Hareketi” bu milliyetçilik mücadelelerin önünde gelmektedir. Bu bağlamda, Orta Asya milliyetçiliği Rus sömürüsüne karşılık olarak ivme kazanmıştır. Ceditçilik Hareketi milliyetçilik duygusunu ortaya çıkarmakla birlikte İslami yönü de kendi içinde barındırmıştır. Ceditçilik düşüncesinin özünde Türkistan’ı birleştirmek yatmaktaydı. Oysa Türkmenlerde Ceditizm akımının yayılma amacı İsmail Gaspıralı’nın Ceditçilik düşüncesinden farklılık göstermektedir; Türkmenler ortak Türk birliğinden ziyade Türkmen kimliğini oluşturmanın yanındaydı (Clement,

2018a:102). Bu yüzden, Türkmenistan'ın bağımsızlıktan sonraki milliyetçilik politikalarında has Türkmen kimliğini ortaya çıkarma çabaları “Türkmencilik” politikasının gelişmesine zemin yaratmıştır.

1991 yılından sonra Türkmenistan'daki ulus inşasına açıklık getirmekte Anthony Smith'in “etno-sembolizm” kavramını ele almakta fayda vardır. Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan'da Saparmurat Niyazov tarafından etno-linguistik milliyetçilik ile eşsiz Türkmen milleti yapay olarak yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, bağımsızlıktan sonra Türkmen milliyetçiliğinde milli değerler, tarih, semboller ve mitler önemli rol oynamaktadır. Burada Türkmen etlitleri has Türkmen etniğini öne çıkarmaktadır. Bu da etno-linguistiğin gelişimine zemin yaratmıştır. Ayrıca, basın ve medya, tarih yazıları ve eğitim Türkmen ulus inşa sürecinin propagandasını yapmak için kullanılan bir diğer mekanizmalardır. Ülke içinde kabile birliğini temin etmek ve sosyo-kültürel zemini Rus etkisinden arındırmak ulus inşasının temel ödevleridir. Niyazov bu ulus inşa sürecinin ilk mimarisi, milli lider ve tüm Türkmenlerin “önderi” olarak tanıtılmıştır.

Niyazov rejiminin propagandasının iki temel yönü vardır; milli kimlik bilincini güçlendirmek ve Niyazov yönetimini meşrulaştırmaktır. Türkmencilik, anti-kabilecilik, milli kültürün uyanış ile bir arada “Altın Asır” ve Daimi Tarafsızlık mitleri Niyazov'un ideolojik paradigmasını temel öğelerini oluşturmuştur. İlk üç öğe kapsamlı politikalarla Türkmen milletini ve Türkmen milli değerlerini yeniden kazanmak ise, diğer iki öğe Niyazov'un Türkmen halkına vermiş olduğu ve gerçekleştirmeyi öngördüğü refah, barış ve istikrarlı devlet olma vaadidir. Ayrıca Türkmencilik, kültürden ve toplumdan yabancı unsurları arındırarak saf Türkmen kimliğini oluşturmak istenmişken, anti-kabilecilikle Türkmenler arasındaki kabile sadakati düşüncesini en az düzeye indirmek öngörülmüştür. Milli kültürün uyanışı Niyazov'un rejimine hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Niyazov, “Eski Çağ Doğu'da şöyle söylentinin olması tesadüf değildir: Eğer devlet kurmak istiyorsan Türkmeni bul. Türkmen milletinin tarihi, geçmişteki şanlı savaşlarında yatmaktadır” diyerek tarihi milliyetçilik duygusunun uyanışındaki önemini dile getirmiştir. Türkmen milli uyanışının kahramanı ve bilge şahsiyeti olarak gösterilen Niyazov'un yeni Altın Asır döneminde, Türkmen milleti refaha, bolluğa ve özgürlüğe kavuşacağı belirtilmiştir. Türkmenistan daimi tarafsızlık statüsü 12 Aralık 1995 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edildi. Tarafsızlık statüsü Türkmenistan

dış politikasına kalıcı barışı getireceği için Niyazov rejiminin elde ettiği büyük başarısı olarak görülmüştür. Aynı zamanda tarafsızlık ilkesi toplumu dış ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerinden uzak tutmak için yasal etken oldu. Bununla birlikte, Niyazov ideolojisinin ülke çapında yayılması için eğitim, medya, milli bayramlar, pankartlar, heykeller, anıtlar ve mimari yapılar gibi birçok araçlar kullanılmıştır.

Bağımsızlıktan sonra Niyazov yeni bağımsız devleti bir çatı altında toplamak üzere milliyetçilik politikasını başlatmıştır. Niyazov'un ulus devlet inşasında Atatürk'ü örnek aldığını görmek mümkündür. Türkiye'nin "Türkçülük" politikasıyla paralel olarak Niyazov Türkmenistan'da "Türkmencilik" politikasını benimsemiştir. Türkmenistan'daki dil reformu da Türkiye'deki dil reformu ile benzerliğe sahiptir. Niyazov Rus mirasından tamamen arınmak için bütün Rusça kökenli kelimelerin Türkmenceleştirilmesini öngörmüştür. Bu bağlamda, coğrafi bölgelerin ve devlet kurumlarının eğitim kitapları Rusçadan Türkmenceye çevrilmiştir.

1991 yılında kazanılan Türkmenistan bağımsızlığı siyasi yapının kökten değişimine getirmemiştir. Aslında, Niyazov zaten Sovyetler döneminde Türkmenistan Komünist Partisi'nin (TKP) genel sekreteriydi ve bağımsızlıktan önce son beş sene boyunca da Türkmenistan'ın başındaydı. 1990 yılı bağımsızlık öncesi geçiş sürecinde Niyazov Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin başkanı olarak seçilmişti (Drechsler, 2006:129). Daha sonra ise, bağımsız Türkmenistan'ın cumhurbaşkanı olarak aynı görevine devam etmiştir. Sovyetler döneminde Orta Asya'daki siyasi müzakereler Komünist Partisi'nden olan siyasi elitler tarafından yönetiliyordu. Bağımsızlıktan sonra ülkenin başına gelen liderler de Sovyet hükümeti veya Komünist Partisi ile sıkı işbirliği içerisinde olanlardan seçilmiştir.

1991 yılındaki Türkmenistan'ın bağımsızlığını Matternich'in İtalya toplumu için yapmış olduğu "coğrafi bir ifade" kavramı ile açıklık getirmek mümkündür (Sandeman, 2007:116): "Halkın bağımsızlık uğrunda ortak bir mücadelesi yoktur", Türkmenistan'da Sovyet rejimine karşı örgütlenme olmamıştır. TKP'nin lideri Niyazov konumunu güvence altına almak için Sovyet ideolojisini kendi ideolojisiyle değiştirmiştir. Birinci cumhurbaşkanı kendi ideolojisini meşrulaştırmak için ise etno-linguistik milliyetçiliği yaratmıştır. Bu çalışmada Niyazov'un yeni ulus kimlik inşasını gerçekleştirmek yolundaki attığı adımları ele alınmaktadır.

Bağımsızlıktan sonraki Türkmenistan'ın siyasal siteminde tek partinin hiyerarşisi hâkim olmuştur. Siyasi yapının üstün yetkilerine sahip kurumu olan “Halk Maslahatı” anayasada belirtilmiştir. Anayasa hukukunun üç önemli dalı olan yasama, yürütme ve yargı sitemini kendi içersinde barındıran bu kurum, cumhurbaşkanından sonra en üstün yetkiye sahiptir (Şir, 2005:321). Halk Maslahatı'nı önemli kılan bir diğer husus ise, eski Türkmen geleneğinin hukuk sitemine uyarlanması ve kurumun Türkmenlerin en büyük kabile üyelerinin temsilcilerinden oluşmasıdır. Böylece Niyazov bağımsızlıktan sonra hasar görmüş milli kültürün yeniden onarılmasını ve yüzyıllardır Türkmen birliğinin önündeki engeli olan kabilecilik sorunun ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Türkmenistan'ın Sovyetler dönemindeki toplum yapısı kabile ve etnik farklılıklardan oluşmaktaydı. Sovyet Sosyalist Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Rus, Özbek ve Kazak etnik azınlıkları kendi kültürünü sürdürmeye devam ederken, Türkmenler kendi aralarında kabile gruplarına ayrılmış durumdaydı. Parçalanmış toplumu ortak kimlik çatısı altında toplamak ve ortak ulusal çıkarları benimsemeye teşvik etmek, Niyazov rejiminin temel endişesi ve odak noktası olmuştur. Bağımsızlıktan sonra Niyazov'un temel gayelerinden biri olan anti-kabilecilik politikası Türkmenlerin Sovyetler döneminden beri devam eden kabile çatışmasını önleyip, Türkmen birlik ve beraberliğini sağlamaktır. Niyazov Türkmenlerin hiyerarşik üstünlüğe sahip olan Ahal-Teke kabilesine mensup olmasına rağmen kabileler arasındaki tarafsızlığını sergilemek istemiştir.

Türkmenistan'da tarafsızlık statüsünden dolayı kapalı dış politikanın uygulanmasına rağmen ulus devlet inşa süreci başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Türkmenistan'da devlet egemenliğinden dolayı Sovyet sonrası Türkmenistan'ın ulus inşası hükümet eliyle oluşturulmuştur. Türkmen nüfusunun azınlıklara nazaran üstün baskınlığı, yeni kurulan ülkede azınlık gruplarına yönelik birtakım sorunlara yol açmıştır. Milli dil, tarih yazılar, medya ve eğitim ulus kimlik inşa sürecinin propaganda aracı olarak hizmet etmiştir. Bununla birlikte, halkı Russuzlaştırarak Türkmen kabile birliğini sağlamak, Türkmen milliyetçiliğinin temel ögesini oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Orta Asya devletleri ideolojik boşluğun yerini doldurmakta birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmıştır; bazı Orta Asya devlet liderleri kendi meşruluğunu sürdürmek için İslami kurumları desteklerken bazıları ise

İslami aktivizmin kendilerine rakip güç olmasından endişe duymuştur, dolayısıyla din devletin denetiminde tutulmuştur (Tazmini, 2001:70). Bu bağlamda, Türkmenlerde sosyalist rejimin değişim süreci genellikle tarihi kimlik ve cumhurbaşkanının rolü ile bir arada gerçekleşmiştir (Zabortseva, 2018:511-512). Türkmen milliyetçiliğinin merkezinde yer alan Niyazov, ulus kimlik inşası sürecinde laiklik, İslam ve kültürün karışımından oluşan devlet yaratmıştır (Horak, 2005:105-133). Bu karışık yapı Türkmen milletini yönetmek için yeniden tasarlanmış mekanizmanın özünü oluşturmuştur.

Bağımsızlık sonrası Türkmenlerde milliyetçilik olgusu Niyazov'un devlet başına geldikten sonra yapmış olduğu reformlar ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Niyazov'un yazmış olduğu "Ruhnama" kitabında milliyetçiliğe sürekli vurgu yapılmıştır. Bundan başka, eski Sovyetlerden kalan mirasın değiştirilmesi, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi, eğitim sistemindeki değişiklikler, Türkmen kültürü ve örf ve adetlerin benimsenmesi Türkmen milliyetçiliğinin yükselmesindeki önemli etkenleridir.

Milliyetçilik politikasında Niyazov'un Ruhnama kitabı önemli rol oynamıştır. Ruhnama tarih, kültür, eğitim, din, dil alanlarının yegâne güvenilir kaynağı olarak gösterilmiştir. Bu kitapta halkın vatan karşısındaki borçlarından bahsetmekle birlikte yöneticilerin de halk karşısındaki görevlerine de yer verilmiştir. Niyazov adına inşa edilen Türkmenbaşı'nın Ruhi Camisinin girişinde "Ruhnama Kutsal Kitaptır, Kuran-ı Kerim ise Allah'ın Kitabı" yazısı yer almaktadır. Dolayısıyla, Ruhnama kitabı Kuran-ı Kerimden sonraki ikinci kitap, hatta kutsal kitapla aynı değere sahip eser olarak görülmüştür.

21 Aralık 2006 yılında Niyazov'un ani ölümü komşu devletlerin ve siyasi analizcilerin yanı sıra bütün dünya ülkelerinin gündem konusu olmuştur. 15 yıldan sonra devlet liderinin değişmesi halkta yeni umutları yanında getirmiştir.

Şubat 2007 yılındaki cumhurbaşkanlık seçimlerini büyük farkla kazanan Berdimuhamedov, eğitim ve sağlık sektörlerini ülke gelişiminin önceliği kabul etmiştir. Yeni yönetim döneminde ortaöğretim ve yükseköğretim alanında yeni reformlar yapılarak Niyazov'un eğitim ve sağlık sektörlerinde yapmış olduğu eksiklikler telafi edilmeye çalışılmıştır. Sağlık hizmetindeki gelişmeler Türkmenistan'ı modernleştirmek ile birlikte rejimin ideolojik halini almıştır (Blank,

2007:1-2). Berdimuhammedov'un asıl mesleği diş hekimi olması nedeniyle sağlık sektörüne yapılan yatırımların öne çıktığı söylenebilir. Niyazov'dan farklı olarak Berdimuhammedov döneminde demokratikleştirme çabalarını görmek mümkündür. Bu bağlamda, yeni hükümet eski hükümetin yalnızlık politikasının dünyaya açılmış ve modern hali olan “Açık Kapılar” siyasetini başlatarak yabancı sermayeyi ülkeye çekmeyi amaçlamıştır. Türkmenistan diş politikasının ayrılmaz parçası olan tarafsızlık statüsü Berdimuhammedov döneminde diş ülke yatırımcılarına güvence vermek amacıyla daha da önemli hal almıştır.

Bu çalışmada SSCB sonrası Türkmenistan'daki ulus kimlik inşasının incelenmesi, milliyetçilik politikalarının yanı sıra, bu politikaların devlet siyasetinin şekillendirmesi ve milliyetçilik politikalarının siyasal, ekonomi ve toplumsal hayata nüfusunun ele alınması, ülke içindeki milliyetçiliğin yanı sıra, Türkmen milliyetçiliğinin uluslararası arenadaki yerinin ve etkinlik düzeyinin araştırılması, Milliyetçilik politikalarının etnik ve dini azınlıklar üzerindeki etkilerinin irdelenmesi; amaçlanmaktadır. Bağımsızlıktan sonraki milliyetçilik politikaları ele alınırken bu politikalar iki cumhurbaşkanı döneminde karşılaştırılarak araştırılmıştır. Bağımsızlık sonrası Türkmenistan'da milliyetçilik hareketleri ülke siyasetini şekillendirmekte önemli bir araç oldu mu? Türkmenistan'daki milliyetçilik politikaları sadece Türkmenistan toprakları içerisinde yaşayan Türkmenleri mi ilgilendirmiştir, yoksa Türkmenistan'ın dünya üzerinde yaşayan Türkmen etniğine yönelik milliyetçilik politikaları var mıdır? Milliyetçilik politikalarına yabancı kültürlerin etkileri olmuş mudur? Türkmenistan'da milliyetçilik düşüncesi azınlık gruplarına tesiri nedir? 2019 tarihi itibarıyla Berdimuhammedov'un ikinci Türkmenistan Cumhurbaşkanı olarak seçildiğine tam 12 yıl olmaktadır. Niyazov'da ülkenin başında tam 15 sene kalmıştır. Berdimuhammedov'un iktidarlığında Niyazov'un Türkmen milliyetçilik politikalarındaki eksiklikler giderildi mi, yoksa Niyazov'un rejimi değişmeden devam mı etmektedir? Türkmen milletinin ve milliyetçiliğinin vazgeçilmez yazılı kaynağı olan Ruhnama kitabının Berdimuhammedov dönemindeki etkinliği hangi düzeydedir? Bu çalışma yukarıdaki sorulara yanıt aramaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak, konuyla alakalı kitap, dergi, makale, rapor ve elektronik kaynaklar araştırılmıştır. Çalışma ana hatlarıyla üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde millet ve milliyetçilik kavramları ele alınarak milliyetçilik kavramına yönelik yaklaşımlar, yani ilkçi, modern ve etno-

sembolcü yaklaşımlar teorik bir çerçevede analiz edilmiştir. İkinci bölümde Türkmenistan hakkında genel bilgi verilerek Türkmen adının ortaya çıkışı, Türkmen topraklarının Rus emperyalistler tarafından işgalinden bağımsızlığa kadar olan tarihi süreci, coğrafi konumu, demografik yapısı ve siyasi ve idari yapısı üzerinde durulmuştur. Tarihi süreci ele alırken Rusların Orta Asya ile birlikte Türkmenistan’a uyguladığı asimilasyon politikaları ve bu politikalara tepki olarak ortaya çıkan Ceditçilik Hareketi ve Türkmen Ceditçiler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise, bağımsızlıktan sonraki Türkmenistan milliyetçilik politikaları irdelenmiştir. Türkmenistan’ın milliyetçilik politikaları ele alınırken birinci Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov ve Türkmenistan’ın günümüzdeki Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov dönemindeki milliyetçilik politikalar açıklanarak, bağımsızlıktan günümüze kadar olan Türkmen milliyetçiliği ve milliyetçilik politikalarına yabancı kültürlerin etkileri tüm boyutlarıyla incelenmiştir. Niyazov dönemindeki milliyetçilik politiklarında Türkçülüğe benzer şekilde “Türkmencilik” öne çıkarmaktadır. Niyazov’un ölümünden sonraki değişim süreci, Niyazov’un “Altın Asır” döneminin yerine yeni versiyon “Büyük Kalkınma” dönemine bırakmıştır. Yeni dönem eskisinden farklı olarak Türkmenistan’ın kapılarını dünyaya açarak ülkeyi ekonomik yönden geliştirmeyi öncelik almıştır.

Literatür taraması yapıldığında, Türkiye’de bağımsızlıktan önce Türkmen milliyetçilik hareketleri ile ilgili birtakım yazılar mevcutken, bağımsızlıktan sonra Türkmen milliyetçiliğini ele alan Türkçe yazılmış kaynakların oldukça eksik olduğu tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Millet Kavramı ve Milletlerin Ortaya Çıkışı

Kökenine baktığımızda, “millet” Arapça kökenli bir kelime olup, “melle” sözcüğünden gelmekte ve Türkçe karşılığı “din veya mezhep; bir din veya mezhebe bağlı olan cemaat” manasını taşımaktadır. Bu sözcük Osmanlı Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Orhun Yazıtlarında yer alan “ulus” kelimesi şimdiki kullandığımız “ulus” sözcüğünün karşılığıdır (Gedikli, 1994:11).

Milliyetçilik millet sözcüğünden türemiştir. Din topluluğu anlamına gelen bu sözcük bize Araplardan geçmiştir. Günümüz dünyasında ise millet, “nation” kelimesiyle karşılık bulmaktadır. Latince bir fiil olan “nasci”den gelen “nation”ın asıl manası, aynı yerde doğmuş bir insan topluluğu demektir (Rustow, 1968:8).

Millet kavramının tanımları incelendiğinde, bu kavramın çeşitli, dinamik ve çok boyutlu bir yapısı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, millet kavramı Alman Romantizminin kaynaklık ettiği etniklik kavramı ekseninde dönen millet tanımlamalarından, Fransız milliyetçiliğinin kabul ettiği teritoryal millet tanımlamalarına kadar geniş alan içerisinde incelenebilmektedir. Milleti ortaya çıkaran özellikler tarihsel ve toplumsal koşullar altında zamanla değişime uğrayabilmektedir (Şen, 2015:350). Bu nedenle, millet kavramının mutlak tanımının yapılması zor bir durumdur.

Kilisenin egemenliğinin artmasıyla Latince ortak dil olarak kabul edildikten sonra okuma ve yazma oranındaki ciddi düşüş, haberleşmedeki aksaklıklar, ölüm oranındaki artış ve bazı bölgelerde nüfus azlığının sonucu 8. yüzyılın sonuna doğru feodalizmin gelişmesine olanak sağlamıştır. Roma İmparatorluğunun ortadan kalkması Batı’da kanun bakımından ciddi sorunlara yol açmıştır.

Feodalizmin ekonomik ve siyasal olarak ikiye açıdan inceleyebiliriz. “Siyasal olarak feodalite ‘atomize bir iktidar’ı temsil eder. Merkez iktidarı sınırlandırılmış bir iktidar ve yerel yönetim güçleri, merkez karşısında önemli ölçüde bağımsızdırlar” (Oran, 1980:47).

Ekonomik açıdan ele aldığımızda ise, karşımıza “topraksız bey, beysiz toprak olmaz” terimi öne çıkmaktadır. Avrupa’nın hayvan ve tarım alanları “malikâne”

adındaki bölgelere ayrılmıştı. Tarlalarda çalıştırılmak üzere görevlendirilen “serfler”, toprak ağaları olan “derebey”lerin egemenliği altındaydı.

Malikane sisteminin üç önemli özelliğinden birincisi, ekilebilir arazinin iki parçaya ayrılması, bunlardan birinin beye ait olması ve yalnız onun adına ekilmesi, ötekinin ise birçok kiracı arasında bölünmesi, ikincisi toprağın tek parçalı tarlalar halinde değil de, dilimler halinde ekilip biçilmesi, üçüncü önemli özellik de, kiracıların salt kendi topraklarında değil, aynı zamanda derebeyin toprağında çalışmak zorunda olmalarıydı. Zaten isimleri Latince ’de köle anlamına gelen “servus”tan türemiş olan “serfler”, haftanın belli günlerinde derebeyin tarlasında çalışmak ve bunun dışında her türlü önceliği ve buyuracağı her türlü angaryayı yapmak zorundaydılar (Huberman, 2005:14).

Feodal Dönemde “töre” ve “gelenek” önemli öğelerdir. Günümüzdeki anayasa kanunun yerini “malikâne töreleri” almıştır. Gelenek ve göreneklerin toplum üzerindeki tesirini Hunt şöyle ifade etmekte (Hunt, 2005: 20):

Ortaçağ insanının yaşamı ve fikirlerini belirlemede töre ve geleneklerin gücü eksik değerlendirilmemelidir. Serfler arasındaki tartışmalar hem her olaydaki özel durumlara hem de bu olaylar için genel malikâne törelerine göre lordun mahkemesinde karara bağlandı. Kuşkusuz bir lord, kendisi ile bir serf arasındaki anlaşmazlıkta genellikle kendi lehine karar verecekti. Ancak bu durumda bile, özellikle İngiltere’de bir üst lord, lordun vassalı olarak serflerine sürekli töredışı davranan bir lorda yaptırım ya da ceza uygulardı.

Feodal Dönemde Kilise muazzam güce sahipti. Hatta kraldan da üstün konumda olduğu söylenebilir. Dine karşı eğilimin çok olduğundan dolayı bu durum kilise iktidarlığını daha arttırmaktaydı. Aynı zamanda, toprak egemenliği olan bu dönemde toprak üstünlüğü de kiliseye aitti. Bu nedenle, kilise merkezi yönetimin başındaydı.

11. yüzyıla gelindiğinde ticaret gelişmeye başlamıştır ve bu da tacir sınıfının oluşumuna getirmiştir. Bu yıllarda Haçlı Seferleri önem kazanmıştır ve tacir sınıfının bu süreci tetiklediğini görmekteyiz. Haçlı Seferlerinde bulunan askerler, Doğu’ya gittikleri zaman karşılaştığı ve gördükleri eşyalar için pazar oluşturdular. Oluşan pazar ekonomisi sonucunda “tarım devrimi” gerçekleşmiş, toprak ağalarıyla birlikte kilise egemenliği de zayıflamaya başlamıştır.

Tarımsal devrim, tarımdan elde edilen ürünleri dış pazara taşımaya imkânını sağlamıştır. Aynı zamanda tarımdaki dışı istihdam alanları da artmaya başlamıştır. Ancak tarımdan hiçbir zaman el çekilmemiştir. Bu bağlamda Henri Pirenne göre, “tarımın olmadığı bir ticaret düşünmek olanaksızdır. Çünkü ticaretin kendisi kısırdır, çalıştığı ve zenginleştiği insanlara yiyecek sağlamak üzere tarıma gerek duyar” (Pirenne, 2005:28).

Pazar ekonomisinin gelişmesi iki bakımdan önemlidir. İlk olarak, para birimi daha çok kullanılmaya başlamıştır. “Önceleri, serfi toprağında belirli günler çalıştıran ve ‘emek rant’ alan feodal bey, sonradan bu rantı, serfe bıraktığı belli bir topraktan ‘ürün rant’ şeklinde almaya başladı. Artık serf elinde daha çok para tutabiliyor, köylü daha fazla üretmeye başlıyordu”. Bir diğeri ise, ticaretin gelişmesinden dolayı insanların şehre taşınması sonucu şehirlerin gelişmesidir. Toktamış Ateş, şehri “halkın geçimini tarımla değil, ticaretle sağladığı ve hukuksal bir varlığı ve kendine özgü yasa ve kurumları olan bir yer” (Oran, 1980:47) olarak tanımlamaktadır.

Toprak ağalarının haksızlığına uğrayan insanlar, daha özgür bir ortamda, hak ve hukuku olan, vergilerini istedikleri gibi alabilecek ve adil yargılanabilecekleri yer olan kentlere taşınarak ticaretle uğraşmaya başlamıştır. Kısa zaman diliminde büyüyen tacir kesimi, bu isteklerini hayata geçirmek için “lonca” denen ortak birimi kurdular. Bu birimi kurmalarının nedeni, pazarı denetlemek, dış rekabeti önlemek ve fiyat birimini oluşturmaktır. Loncalar kendine ait kentlerde ürettiği malların monopolüsü için elinden geldiklerini yapmışlardır. Kentlere ait olmayan tüccarların kentlere gelmesi yasaklanmıştır. Bunun neticesinde, kentler arasında çatışmalar yaşanmıştır (Oran, 1980:47-48). Nüfusun ve üretimin artması ve köylülerin mallardan daha çok pay istemleri loncaların önemini azaltmıştır.

Vatan (patrie) sözcüğü vardır, fakat örneğin bugün Fransa için değil, çeşitli province’ler için kullanılmaktadır. Bu birimler birbirlerinden farklı oldukları bilincine canlı bir şekilde sahiptirler. Millet (nation) kelimesi de mevcuttur, fakat anlamı patrie sözcüğündeki gibidir. Diğer bir deyişle, bugünkü anlamında bir ‘ulusal duygu’ yoktur (Oran, 1980:48).

Milliyet duygusu insanın doğuştan kazandığı bir olgu değildir. Bu duygunu insanların bilinçaltına yerleştirmek, tarihte ata balabanlarımızın yapmış oldukları cesurluklarını, kahramanlıklarını sürekli olarak okumaktan veya duymaktan geçmektedir. “10. yüzyıl çocuklarının okul kitaplarında kendi ülkelerinin gemilerinin düşman gemilerini batırışının resmi yoktu. Bunun nedeni çok basit. Bugün bildiğimiz anlamdaki ülke yoktu o zaman” (Huberman, 2005:84). O zaman şu ülkeler nasıl oluştu? Daha önce de sözü edildiği gibi, feodal dönemin orta kesimi git gide güçleniyordu. Tüccar kesim olan bu sınıf, ticareti serbestleştirmek için uğraşıyordu. Esas sorunlardan biri ise, yolların güvenli olmamasıydı. Ortaçağdaki elit kesimden kaynaklanan ticari engeller daha güçlü ve sözü geçen yöneticiye gereksinim duyulmaktaydı (Çağlar, 2007:9).

Toprak ağaları ile kentler arasındaki devam eden çatışmada kral kentlilerin tarafını tutmuştur. Lordlar gücünü kaybetmesi kralın lehine olacaktı. Kentlilerle işbirliği yapan kral derebeylerin etkisini azaltabilmiştir. Şehirlilerden aldığı borçlar sayesinde güçlenen kral toprak ağalarının askeri üstünlüğünü önlemiştir. Düzenin değişmesi ve insanların dünyaya açılması sonucunda toplum bilinçlenmeye başlamıştır. Bundan sonra eskisi gibi dağınık ordular değil de, daha düzenli ve becerikli askerlere talep artmıştır.

Dünya pazarına açılan tüccar şehir halkı kraldan pazara büyütme, deniz aşırı bölgelerdeki kaynak sağlama, malların tekelliğini korumak gibi şartları öne sürdüler. Şehir halkı, şartların kabulü takdirinde, burjuvazinin “kent meclis”lerindeki söz sahipliğinden vazgeçmelerine razıydılar. Ancak bu zaman kaybı olduğu için, asayiş başka türlü sağlanması gerekiyordu. Güçlü siyasi egemen sınıfın oluşum sürecini Baskın Oran şöyle belirtmektedir (Oran, 1980:49):

Güçlü bir merkezi iktidar kurulması çok önemli ekonomik sonuçlar yarattı. Hem ticari olanaklarını (yollar, seyahat güvenliği) geliştirdi, hem de bireylerin, bu iktidarın dışında başkalarının insafına kalmasını önledi. Bütün ülkede aynı yasanın uygulanması o zamana kadar alışılmamış bir adalet belirtisi oldu. Bütün ülkede aynı yasanın uygulanması o zamana kadar alışılmamış adalet belirtisi oldu. Sonuç olarak, eskiden sadece bourg’ların içinde olan Pazar bütün ülkeyi içine alacak biçimde genişlemeye başladı. Kendine yeterli ekonomisinden ulusal pazar ekonomisine geçilmiştir. Para kullanımı yaygınlaştı. Alt yapıdaki bu köklü değişiklikler karşısında feodal sistemin üst yapısı daha fazla direnemezdi. Lonca sistemi gibi ‘adil fiyat’ doktrini de etkisini yitirdi. İlkel bir banka sistemi belirdi. Toprak dışında mülkiyet bilmeyen Ortaçağ düzeninden çıkan yeni zengin sınıfın geçim kaynağı artık mal ve sermayeye dayanıyordu.

Ortaçağda düzenin değişmesi, toprak sahibi olan burjuva sınıfının zayıflaması ve kilise iktidarlığının yerine kral egemenliğinin gelmesi Feodal döneminin sonunu getirdi. Kralın egemen olduğu sınırlar içerisinde serbest ticaret pazarı oluştu. Tacirlerin mal alıp getirebilmesi için yol güvenliğini sağlamak mecburiydi. Köy sınıfı olan serfler ise, şehirlere giderek rahatça çalışabilmeliydi. Tarım ekonomisinin ortadan kalkmasıyla pazar ekonomisinin ön plana çıkması toplumlar arasındaki diyalogu geliştirdi. Bu sayede, toplumlar arasında “birlik” olma duygusu da gelişti. İngiltere ve Fransa’da ulus olgusunun yeşermeye başlaması bu oluşan pazar birliğinin sonucu denilebilir. Bu dönemlerde din ve dil açısından birtakım reformlar gerçekleştirildi. Fransa’da Latince yerine zorunlu Fransızca, İngiltere’de ulusal din olarak Katoliklik yerine Anglikanlık ve ortak ülkü gibi birtakım yenilikler getirildi. Papanın yönettiği “evrensel” kilisenin yerini kralın yönettiği “millî” birlik aldı.

Kısacası, ortak pazar birliğinin getirdiği yenilikler ulus olma duygusunu doğurdu (Kadourie, 1997:18-19).

Ulus devletin varlığı Fransız İhtilasından öncesine dayanmaktadır. Lakin devrimle birlikte devlet anlayış biçimi büyük ölçüde değişmiştir. Fransız Devrimi sonucunda salt monarşi yapısı devrilip yerine günümüzdeki devlet yapısı olan cumhuriyet sistemi kurulmuştur. Monarşinin ulus devlet oluşumundaki önemini Gianfranco Poggi şöyle açıklamaktadır (Poggi, 1991:100):

Ulus devlet oluşumuna, mutlak monarşilerin büyük katkısı olmuştur. Avrupa’da mutlak monarşilerin güçlenmesi ve uygulanan türdeşleştirme ve merkezileşme politikaları ile başlayan süreci uluslaşmanın başlangıcı olarak adlandırabiliriz. Fransız ulusu, çağdaş Fransız devletini ne kadar yaratırsa, mutlak krallık da Fransız ulusunu en az o kadar yaratmıştır.

Millet iki tarihi olaydan sonra dünyada ün kazanmıştır. Bu kavram ilk olarak Aydınlanma Dönemi olarak tanımladığımız Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşlarıdır. Millet fikrinin Avrupa’da yaygınlaşmasında bu iki tarihi olayın önemi büyüktür. İkincisi ise, 20. yüzyılda sömürge haklarının bağımsızlık mücadelesidir. Bunun sonucunda ise, millet fikri evrenselleşmiştir (Uzunçarşılı, 1969:16). Bu bağlamda, 1991 yılında SSCB’nin dağılması, doğu bloğunda yer alan eski Sovyet devletleri arasında millet düşüncesini yeniden gündeme getirmiştir ve milliyetçiliğin gelişmesine zemin yaratmıştır.

Ulus olgusu 16 ve 17. yüzyıllarda varlığını hissettirmeye başlasa da tam anlamıyla şekillenmesi 18. yüzyılı bulmuştur. 1500’lerden önce Avrupa dışındaki ülkeler milliyetçiliğin varlığından haberdar değildi. Batı Avrupa’da milliyetçilik ideolojisi oluşum süreci böyle oldu. İdeoloji, burjuvazinin çıkarlarına hizmet edecek biçimde şekillendi. Burjuvazinin çarklarına uygun olduğu için bu süreç sorunsuz bir şekilde oluştu. Bu proste, bireysel özgürlüğe vurgu yapıldı (Oran, 1997:33).

1.2. Millet Kavramına Yönelik Yaklaşımlar

Milliyetçilik kavramına gelmeden önce “millet” kavramının ne anlama geldiğin açıklanılması gerekmektedir. Calhoun’a göre, millet kavramının somut bir tanımını yapmak zordur. Çünkü millet kavramı her topluma göre değişik anlamlar taşımaktadır (Calhoun, 1993:215). Seton Watson ise milliyetçilik kavramını bilimsellikten uzak olduğunu söylemekte. Millet kavramı üzerine çalışma yapan bir diğer araştırmacı Bernard Lewis ise, “ortak bir tarih ile ortak bir geçmişe sahip ve paylaşılan bir tarih ve kadere olan inançla bir arada bulunan insan topluluğudur”

(Lewis, 2000:60) tanımını yapmaktadır. Lewis “millet”in tanımını yaparken, millet olmak için mecburi toprak bütünlüğünün olması gerekmediğini vurgulamıştır. “Bu bağlamda, toplum için temel unsurun kendilerini tanımlayan fikir ve uygulamaların birlikteliği olduğu söylenebilir” (Şencanlar, 2015:7). Cabban’a göre ise, sosyal kimliğini benimseyen ve bir kavime ait olduğunu düşünen bir toprak bütünde yaşayan topluluk “millet”dir (Knight, 1982:520). Cabban, milleti açıklarken “bölge” unsuruna değinmektedir.

Millet kavramının bir başka yaklaşımına göre, başka topluluklardan kendini farklı olduğunu hisseden gruplardır (Woodwell, 2007:16). Tilly ise, topluluklar kültür, yönetim şekli, ortak çıkarlara olan bağlılığı ve ekonomisi bakımından birinden ayrılmaktadır. (Calhoun, 1993:215). Siyasi bakımdan bir topluluğun millet olması için “diğer” olabilmesi gerekmektedir.

Milletin modern kavram olduğunu söyleyen Renan, Antik Çağ’da “millet” terimi kullanılmamaktadır. Bu kavram ilk kez 18. yüzyıl Avrupa’sında rastlanmaya başlayıp, siyasi karşılık taşımaktadır (Çancı, 2008:107). Milletin siyasi yönü öne çıktığında ise, bir oluşum söz konusudur. Ulus inşası için atılan adımlar gerçekte olan ilişkilerden ayrılma aşamasıdır. Bu süreçte ise, “kristalleşme” olduğu için gerçeklik örtbas edilmektedir (Özkırımlı, 2008:5). Ulus oluşum aşaması “milli uyanış” veya ulus kaderin belirleyebilme hakkından ziyade toplulukların siyasi üstünlük sağlama eylemidir (Özkırımlı, 2008:25).

Aslına bakılırsa, “millet” kavramı üzerinde halen hemfikirlik sağlanamamıştır. Milletin varlığı kabul ediliyor olsa da milletlerin ortaya çıkışında ve teorik açıklamalarında ortak tanım kararına varılamamıştır. Smith, bu kavramın karmaşıklığını söyle dile getirmektedir (Smith, 2014:75-76):

Tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri, tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğun adı olarak ulus çok boyutlu bir kavram olup, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arz ettiği bir standart ya da mihenk taşı oluşturan ideal bir tiptir. Farklı süreçlerin yaklaşık bir ideal millet tipi ortaya koyacak şekilde çeşitli boyutlarda gelişme ve bağdaşma dereceleri bakımından tekil örneklerin dikkate değer bir değişkenlik göstermelerine hazırlıklı olmalıyız. Milletlerin doğuş nedenleri ve mekanizmaları açıklanırken bunun sürekli olarak akılda tutmak gerekir.

Milletin tanımlarında ele alınan unsurlar tanımın farklılığını ortaya koymuştur. Millet tanımını yapanlar öznel ve nesnel olarak iki faktöre ayırmışlardır. Kimileri din, ırk gibi “nesnel” öğeleri ön plana çıkarırken, kimileri ise millet olma bilinci,

bağlılık duygusu, beraber yaşama iradesi gibi “öznel” unsurların ağır bastıklarını vurgulamıştır. Bunlardan farklı olarak karşımıza çıkan “sosyo-kültürel” unsurlarda ise dil, gelenek ve görenekler, tarihi semboller ve kahramanlar, zaferler ve mağlubiyetler, ortak duygu ve değerler millet olmanın olmazsa olmazlarındandır. Bir başka yaklaşım olan “sosyo-politik” unsurlarda, millet olmak için vatandaşlık, ortak yönetim sistemi-devlet, ekonomik ilişkiler, coğrafya gibi unsurların olması şartını ortaya koymakta (Şen, 2015:352).

Millet tanımını yapanlar milleti öznel ve nesnel olarak iki faktöre ayırmışlardır. Bazı yazarlar ise bu iki faktörün millet kavramını açıklamada zayıf kalacaklarını söylemişler. Millet kavramının nesnel faktörlerini ön plana çıkaran isimlerin başında Stalin gelmektedir. Stalin, millet olmak için” dil birliği, din, toprak bütünlüğü, milli kültür, ekonomik birlik ve yaşanmış ortak tarihin” olmasının zorunlu olduğunu söylemektedir (Çağlar, 2007:14).

Millet kavramını açıklamakta nesnel faktörlerin eksik kaldığı için eleştirilere maruz kalmıştır. Bu bağlamda, en sert eleştiri Renan’dan gelmiştir (Özkırımlı, 2005:22): “Nasıl oluyor da ülke içinde üç dilin konuşulduğu, iki ayrı dinin olduğu, üç ya da dört etnik grubu bir arada bulunduran İsviçre bir milleti meydana getirebiliyor da, İsviçre’den daha homojen olan Tuscany olamıyor...”?

Nesnel unsurların yetersiz kalacağı kanaatine varan birtakım düşünürler öznel unsurları, yani öznel bilinci gündeme getirmiştir. Smith, millet kavramını “millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşılan bir insan topluluğunun adı” olarak belirtmektedir (Smith, 2014:32). Demek ki millet, nesnel faktörlerin öne çıkardığı tarih, kültür, din, dil gibi öğelerin yanı sıra millet olma duygusunu veya duygusal bağı getirirsek, tanımın eksikleri tamamlanmış olur.

İrk faktörünü ön plana çıkartan Guibernau, millet olabilmek için o kavme ait olma mecburiyetini getirmektedir. Guibernau’nun ortaya attığı bu görüş aynı zamanda objektivist milliyetçilik kuramı olarak ta bilinmekte. Milleti oluşturmak için ise ırk, din, dil ve coğrafi gibi unsurların bir arada olması gerekmektedir (Guibernau, 1997:87). Guibernau’nun ortaya attığı ırk ağırlıklı ulus kavramını Nazi Almanyası’nda görmek mümkündür. Millet olmayı tek ırksal birliğe dayandırması

kuramın aydınlığa kavuşturulmasında yetersiz kaldığı kuramcılar tarafından dile getirilmektedir.

Guibernau'nun ırkçı millet yaklaşımını eleştiren Marksist düşünürler millet olgusunu ekonomik boyuta taşımakta. Marksist yaklaşıma göre, millet olmadan önceki kavimlerin bir araya gelerek millet oluşturması için ulusal pazar etrafında toplanmaları gerekiyor. Marksistler millet kavramını şöyle açıklamakta: “Millet, ortak bir coğrafyada yaşayan, ortak bir dili olan, ortak bir tarih ve kültür mirasına sahip ve ulusal bir pazar etrafında toplanmış, özgür vatandaşlardan oluşan istikrarlı bir insan topluluğudur” (Ekinci, 2004:23-24).

Ülkelerin görmezden gelemeyeceği unsuru olan millet tanımını Emerson, toplumsal mirasın tüm unsurlarına ortaklaşa sahip olan ve gelecekteki yazgıların ortak olduğu inancını hisseden insanların oluşturdukları topluluk olarak tanımlamaktadır (Emerson, 1965:97). Milleti ortaya çıkaran unsurların ortak dil, din, ortak toprak bütünlüğü olarak sınırlandırılmayacağını ifade eden Renan, bu hususta milletin irade yönünden bütünlüğünün altını çizerek (Çağla, 2007:52). Renan, milletin tanımını yaparken din, dil, ırk, ekonomik ve coğrafik unsurları arkaya iterek, ortak geçmiş birlik ve liberal içerikli öğelerle açıklamıştır. Renan, çağdaş milletin temel özelliği, bireylerin millete hiçbir baskı olmadan kendi iradeleriyle katılım sağlamasıdır demektedir. Millete katılıp katılmamak tamamen bireylerin şahsi iradelerine kalmıştır. Milletin ortaya çıkışı belirli bir geçmişten veya faktörlerin kaynaşmasından kaynaklanmış olabilir, ancak bu bize somut bir biçimde indirmemizi sağlayamaz. Günümüzde, milletin devamlılığını sağlayan unsur “ortak bir ruhun varlığı” ve onu meydana getiren bireylerin devamlı olarak yenilenmeleridir (Çağla, 2007:53). Guibernau'ya göre, bütünlük bilincine barındıran, kültürel bitliliği paylaşan, sınırları net olarak belirlenmiş toprak bütünlüğünde ortak tarih ve geleceğe yönelik projesini ve kendi kendini idare etme yetkisini barındıran bir toplum tanımını yaparken, milletin daha çok siyasi yönünün ele almaktadır (Guibernau, 1997: 92).

Milleti “bir ruhsal ilkedir ve milleti oluşturan kişilerin ona mensup olma iradesidir” diye belirten Renan, millet kavramının daha yeni olgu olduğunun altını çizmektedir. Renan'a göre, “millet” kavramı 18. yüzyıldan sonra Avrupa'da yaşanan Aydınlanma sürecinden sonra sadece siyasi bir öneme sahip olduğunu söylemiştir (Renan, 2016:9). Millet kavramı konusunda uzmanlaşan başka bir düşünür Woodwel ise, başka topluluklardan farklı olarak kendine has öğeleri olan topluluk olarak

açıklamaktadır. Furkan Şen ise, millet oluşturan temel unsurlar ortak kadere sahip olma duygusu, ortak soy birliği, toplumun içinde yaşadığı ortak toprak bütünlüğü, ortak dil, ortak kültür, ortak din ve ekonomik birlik olarak sıralamaktadır (Şen, 2015:359).

Günümüz anlamıyla milleti, bireylerin toplumsal bir bütünlük olma yolundaki son evresi olarak tanımlamak olasıdır (Sarınay, 1999:11). Bu da modern devletin meşruluğunun kaynağını ortak soy veya din olarak temel alınmayıp, millet olarak benimsendiğinin göstergesidir. Bu bağlamda, millet artık belirli bir toprak bütünüyle sınırlandırılmayıp, daha geniş alanı kapsayan evrensel bir biçim almıştır. Artık bir millete ait olmak için bireylerin “doğuştan” kazandıkları özelliklerine sahip olması ortadan kalkmıştır; belli bir düşünceyi savunan her birey o millete ait olabilmektedir (Erözden, 1997:59).

1.3. Milliyetçilik

Milliyetçilik deyince akla ilk gelen şey nedir? Milliyetçilik her şeyden önce bir duygudur. Bu kelimeyi duyunca muhtemel herkesin göğsü kabarıyordur. Çünkü milliyetçilik, ait olduğun topluma bağlılık duygusu demektir, anayurt demektir, aynı kültürü, aynı dili ve ortak geçmişi paylaşan bir toplum demektir (Hayes, 1960:20-29). Literatürde milliyetçilik ne kadar yeni bir kavramı olsa da düşünce tarzı, ideolojik olarak insanların yeryüzünde belirlediği andan beri var olduğunu söylesek yalan olmaz (Oran, 1997:28). Tarihte şahit olduğumuz gibi, insanlar bir grup veya kabile halinde yaşamlarını sürdürmüşler ve mevcut oldukları topluluğun kendine has savunduğu ideolojisi olmuştur. Daha sonra Aydınlanma Döneminin sonucunda bu küçük kabileler zamanla kendi toprak bütünlüğü, ortak kanunları ve çıkarları olan, şu anki ulus devlet dediğimiz bir yapıya dönüşmüştür. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla milliyetçilik kavramın popüleritesi daha da artmıştır.

Milliyetçilik kavramına değinmeden önce iki hususu dile getirmede yarar vardır. Birinci husus, millet kavramı “evrenseldir” ve kavramın kökü tarihten beri vardır. İnsanlar sadece milliyetçiliğin farkında değillerdi. İkincisi ise, millet olgusu modern döneme dayanmaktadır. Çoğu bilim adamları milliyetçilik hareketinin Fransız Devrimi’nden sonra ortaya atılan bir ideoloji olarak görür. Bu bakımdan milliyetçilik düşüncesinin asıl ortaya çıktığı yerin Avrupa olduğu kabul edilmektedir (Erler, 2007:134).

Literatüre baktığımızda, milliyetçilik kavramı üzerinde birçok yorumlar yapıldığına şahit oluyoruz. Milliyetçilik kavramı üzerinde çalışma yürütenler genellikle milliyetçiliğin ortaya çıkışı, milliyetçiliğin kökeni ve kavramın modern olup olmadığı konular üzerinde durmaktadır. Milliyetçilik düşüncesi oluşumundan bu yana birçok siyasal hareketlerin ilham kaynağı olmuştur. Yukarıda da söylendiği gibi, milliyetçilik her türlü ideolojiye uyarlanabilmektedir. Bu yüzden kavramın evrensel bir yönü vardır (Ersanlı & Özdoğan, 2003:123). Bu yüzden, milliyetçilik kavramını tanımlamakta fikir birliğine varılamamıştır. Bunun esas nedenlerinden biri, milliyetçiliğin toplumdan topluma göre değişik anlamlar ifade etmesidir. Başka deyişle, milliyetçilik unsur bakımından her toplumda aynı olsa da her toplumda milliyetçiliği ortaya çıkışı farklılık göstermektedir.

Daha önce de vurgulandığı gibi, milliyetçiliğin olması için belirlenmiş bir toprak bütünlüğüne sahip olmak gerekmektedir. Milliyetçilik yerleşik olmayan toplum fikriyle örtüşmemektedir. Göçebe toplumlarda milliyetçilik ideoloji değil de manevi duygu olarak varlığını sürdürmüştür (Öğün, 2000:15)

Milliyetçilik konusunda en çok karşımıza çıkan tarihçilerden biri olan Hans Kohn, bu kavramı Batı Avrupa milliyetçiliği ve Batı Avrupa dışındaki milliyetçilik olarak ikiye ayırmaktadır (Kohn, 1945:329). Dünyada rastlanan bütün milliyetçilikler ya ulus devlet oluştuktan sonra ya da daha ulusal yapının oluşmasından önce oluşmuştur; bunun dışında kalan tek milliyetçilik türü ise İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş Batı toplumunda oluşmuştur. Bu milliyetçilik türünün diğerlerinden ayıran özellikleri, milliyetçiliğin uzun süre sonra ve dış dinamikten etkilenmeden sağlam bir iç dinamik yapısının oluşması sonucunda ortaya çıkmasıdır (Oran, 1997:31). Batı Avrupa dışındaki bütün milliyetçiliklerin oluşunu dış dinamiklere bağlı kaldı.

Ulus olgusunun oluşumu tam dört yüz yıl sürdü. 12. yüzyılda başlayan kral egemenliği ancak 16. yüzyılın sonunda ulusu oluşturdu. Milliyetçilik duygusu doğmuştu ancak milliyetçilik ideolojisinin doğması yine iki yüz sene aldı. Bundan sonra “Tanrı” kavramının yerini “prens” kavramı aldı. 1789’da burjuva sınıfları siyasal iktidarı (kral) ele geçirince prens kavramı da ortadan kalktı (Oran, 1997:32). Kralın ortadan kalkması burjuvazi için çok büyük sorumluluklar yarattı. Bir yandan yeni toplum ve onun otoritesini kurmak, diğer yandan, 18. yüzyılda yaygınlaşan özgürlük kavramı kurumsal sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Burjuvazi ise

bireysel üstünlüğü savunmuyordu. Oluşan bu iki sorunlara çözüm J.-J. Rousseau'dan gelmiştir (Chatham House, 1963:26-27):

Bireyler özgürlüklerini aslında kendi öz iradelerinden başka bir şey olmayan genel iradeye teslim edecekleri için kişisel özgürlüklerinden vazgeçmiş olmayacaklardır. İnsanlar, yeni toplumda bağlılıklarını, bizzat kendi iradelerinden çıkacak yasalarla yönetilecek soyut bir kavrama, siyasal bir topluluğa yönelteceklerdir. Bu da, ister istemez burjuvazi tarafından temsil edilecek olan ulus idi.

Fransız Devrimi'nin alevlenmesindeki en önemli isimlerin başında Rousseau gelmektedir. Rousseau'nun ele almış olduğu "Toplumsal Sözleşme" eseri devrime damgasını vurmuştur. Bu esere göre tanrının egemenliği sona ermekte ve Tanrı yetkisini halka bırakmaktadır. Toplumsal sözleşme ile devlet yetkisini halka devretmiştir. Bundan çıkarak, bir grubun başka grubun egemenliği altında girmesi, toplumsal yaşamın doğurabileceği en büyük tehdittir. Burada genel iradeye teslimiyet söz konusudur. Bireyin çıkarları yerine toplumun çıkarları ön plandadır. Rousseau'nun bu eseri milliyetçik düşüncesinin doğmasına yol açmıştır.

Daha önce de söylendiği gibi, milliyetçilik ortaya çıkması toplumdan topluma göre değişkenlik göstermektedir. Batıdaki milliyetçilik ile Doğu'daki milliyetçilik aynı şartlar altında incelemek mümkün değildir. Gelişmemiş ülkelerde milliyetçilik anlayışı 20. yüzyıllarda emperyalizme karşı şekillenmeye başlamıştır. Milliyetçiliğin 20. yüzyılda gelişmeye başlamasının nedeni, gelişen ve batı dışındaki ülkelerin modernleşme sürecine girmeleridir (Oran, 1980:15). Azgelişmiş ülkelerde milliyetçilik hareketinin doğuşu Avrupa milliyetçiliğinden tamamen farklı biçimde şekillenmiştir. Avrupa'da milliyetçilik, emperyalizmi destekleyen bir ideoloji (Worseley, 1964:86) olarak ortaya çıkmıştı, azgelişmiş ülkelerde ise emperyalizme karşı olan bir milliyetçilik düşüncesi doğdu. Azgelişmiş ülkeler kategorisine giren Türkmenistan'da da milliyetçiliğin gelişim süreci Rus emperyalizmine tepki olarak gelişmiştir.

Gerçekten, Avrupa milliyetçiliğinin oluşması için toplumda bir hazırbulunuşluk mevcuttu. Avrupa'da milliyetçilik, sanayileşmenin doğurduğu farklılaşmış, toplumsal bir gelişim sağlayan iç dinamik ve olumlu öğelere dayanarak, burjuva sınıfı tarafından geliştirilmişti. Sanayi toplumdan uzak kalmış, tarım ekonomisi egemen olan Azgelişmiş ülkelerde ise, toplumsal gelişim sağlayacak bir iç dinamik yoktu (Oran, 1997:35). Bu nedenle, Azgelişmiş ülkelerde Avrupa'da olduğu

gibi ortak dil, din, kültür gibi öğeleri ortaya çıkaracak ve milliyetçilik duygusunu oluşturan burjuvazi yok denecek kadar azdı.

Bazı toplumlarda ise din milliyetçiliğin üstüne geçmiştir. Pakistan ve Arap toplumları kendilerini Arap veya Pakistanlı değil de, Müslüman olarak tarif etmektedir (Smith, 2014:120). Türkmenistan'daki milliyetçiliğe baktığımızda, milli kimlik oluşturma sürecinde dinin rolü önem kazanmaktadır. Türkmenistan'ın birinci cumhurbaşkanının yazmış olduğu "Ruhnama" kitabı, Türkmenlere hem dini hem tarihi hem de kültürel açıdan vazgeçilmez kaynak olarak sunulmuştur.

Calhoun ise milliyetçiliği üç kategoride şöyle ifade etmekte (Calhoun, 2007:8):

Birincisi, bir söylem olarak milliyetçilik: Yani, dünyanın her yerinde insanları, özelemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeve için yerleştirmeye götüren kültürel anlayış ve retorik üretimiyle belli ortam ve geleneklerdeki belli milliyetçi dil ve düşünce üretimi. İkincisi, bir proje olarak milliyetçilik: Yani, insanların ulus olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını, bir birleşim ya da tarihsel gelişim içinde ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da ulusal özerklik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları, toplumsal hareketler ve devlet politikaları. Bir değerlendirme biçimi olarak milliyetçilik: Yani bir ulusun üstünlüğünü savunan siyasi ve kültürel ideolojiler, bunlar genellikle akımlara ve devlet politikalarıyla özdeşleştirilir, ancak bu şart değil. Bu üçüncü anlamı ile milliyetçiliğe ahlaki yaptırım statüsü de verilmiş olur. Örneğin: ulusal sınırlar devlet sınırlarıyla örtüşmelidir ya da ulusun üyeleri o ulusun ahlaki değerlerine uymak zorundadır, gibi. Milliyetçilik, bu ahlaki yaptırımlardan yola çıkarak sergilenen bazı davranışlar- etnik temizlik, ulusal arınma ideolojileri ve yabancı düşmanlığı gibi- bir ulusa aşırı sadakatle özdeşleştirilen bir hal alır.

Milliyetçilik hakkında yapılmış tanımlara baktığımızda, karşımıza "kültür" veya "milli kültür" kavramları çıkmaktadır. Milliyetçilik ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez. Bir topluluğu diğerlerinden farklı kılan en önemli özellik, o topluluğun kültürüdür. Zaten milliyetçilik, topluluklar arasındaki kültürel çatışmadan dolayı ortaya çıkmaktadır. Milliyetçi düşünürlere göre kültürün en önemli unsuru dildir. Dil, bir toplumun tarihi, bugünü ve geleceğidir. Toplum dilinin kaybolması milli şuurun kaybolmasına yol açar. Doğal toplum üzerinde duran tarihçi Verdel, dilin öneminden "zihin yaratıcı unsur" olarak bahsetmektedir. Vico'nun milliyetçi görüşünden etkilenen Herder, milletin ırksal değil de kültürel mevcudiyet olduğunu söylemiştir (Öğün, 2000:18). Modern milletlerin doğuşuna baktığımızda da kan birliğine dayalı milliyetçiliğin yerine ortak dil birliğine dayalı milliyetçiliğin oluşumuna şahit olmaktayız (Ülken, 2008:163). Modernleşme ve küreselleşmenin sonucunda ırkçı milliyetçilik zamanla kaybolmaya doğru gitmektedir.

Smith milliyetçiliği “bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunu idame ettirmesine yönelik ideolojik bir hareket” olarak tanımlamaktadır. Smith burada kültürel kimliğe vurgu yapmaktadır. Yine, kültürel doktrin üzerinde duran Smith, “Grup mensupları benzer şekillerde giyinir, yerler, aynı dil konuşurlar; bütün bu bakımlardan, kendilerine mensup olmayan, farklı biçimlerde giyinen, yiyen ve konuşan fertlerden farklılık gösterirler. Bu benzerlik-benzeşmezlik örüntüsü, ‘milli kimliğin’ anlamlarından biridir” (Smith, 2014:122) demektedir.

Milliyetçiliğin tanımını açıklarken, burada “milliyetçilik duygusu” ile “milliyetçilik ideolojisini karıştırmamak gerekir. Milliyetçilik duygusu, toplum arasında doğal olarak yaygın bir biçimde bulunur, oysa milliyetçilik ideolojisi, bu duyguyu işleyerek onu sürekli biçimde ayakta tutmakta ve ona yol göstermektedir. Bir başka deyişle, eğer milliyetçilik duygunun “biz bilinci” ve onun doğurduğu “ulusal bilinç” bir toplumda sağlamazsa, milliyetçi ideolojinin fazla güçlü olması gerekmez. Bundan başka, ideolojiyi ortaya atan sınıfın çok güçlü olması, ülkenin sosyo-ekonomik durumunun iyi olması gibi durumlarda milliyetçilik duygusuna yine fazla ihtiyaç duyulmayacaktır. Buna karşılık, eğer bir ülkede milliyetçilik duygusunun zayıf olması ve yukarıda sayıldığı durumların zıttı olduğunda, milliyetçilik ideolojisine fazla ihtiyaç duyulmaktadır ve ideolojinin güçlü olması gerekmektedir (Oran, 1997:29).

Bir diğer milliyetçilikte türü olan etnik milliyetçilikte ise, soy bağı, gelenek ve görenekler, kültür gibi unsurlara esas olmaktadır. Etnik milliyetçilik, “teritoryal usulların harcını oluşturan yasal kurallar ve kurumlar yerine gelenek, görenek ve lehçeleri ikame etme eğilimindedir” (Smith, 2003:179). Bu milliyetçilik türünde dilin önemi, başka uluslardan farklılığını göstermek için kullanılmıştır. Bundan başka, tarih “ulusal bir mesele ve çabadır” diyen Smith, tarihinin önemine şöyle değinmekte (Smith, 2003:193):

Tarih izlerimi sürerek, ‘biz’ kim olduğumuzu, nerden geldiğimizi, ne zaman ortaya çıktığımızı, atalarımızın kim olduğunu, ne zaman büyük şanlı olduğumuzu, kahramanlarımızın kim olduğunu, neden gerilediğimizi keşfederiz (ya da yeniden keşfederiz). Fakat ‘ulusal benlik’ in yeniden keşfedilmesi akademik bir mesele değildir: bir ulus yaratma üzerine milliyetçi bir projenin hayata geçirilmesini ve ölümünü ifade ede, çözümü zor ve tartışmalı, sıkıntılı bir olgudur.

Milliyetçilik, bir milletin kendine özgü kültüre, geleneklere sadık olup, kendi varlığını, her şeyin üstünde tutarak yaşayabileceğine inanmaktır. Siyasi bakımdan milliyetçilik, bir kolektif dünya görüşünden ziyade, politik bir duruş biçimi ve milli

inançlar bütünüdür. Milliyetçiliğin sosyolojik bakış açısına göre ise, ulus bireyleri arasında ortak bağ kuran, birlikte yaşama duygusunu oluşturan bir bütünlüktür. Bireylerin, bağlı oldukları milletin milli değerlerini benimsemeleri, sevmeleri ve milletin refah seviyesini arttırmaya hizmet etmelerini isteyen toplum felsefesidir (Seyyar, 2007:662). Milliyetçiliğin tanımlanmasına yönelik üretilen teoriler ve tarihçilerin farklı yorumları kavramın tam olarak açıklanmasını zorlaştırmıştır (Breuilly, 1996:146). Bu zamana kadar yapılan yormalara bakıldığında milliyetçiliğin ilke, duygu ve siyasi bakımdan ortak noktaları olmuştur.

Milliyetçilik alanına katkısı olan bir diğer bilgin Snyder ise, milliyetçiliği ne tür anlama geldiğini ifade etmek için onu yedi kategoride şöyle açıklamıştır (Snyder, 1968:3-4):

1. Milliyetçilik, siyasal yönden parçalanmış ülkeleri birleştirme aracıdır.
2. Milliyetçilik, aynı ülke çatısı altında yaşayan diğer milletlerin bağımsız olma düşüncesini engelleyen araçtır.
3. Milliyetçilik, azınlık grupların bir araya gelmesini sağlayan bir araçtır.
4. Milliyetçilik, ulusların sömürme arzularını arttıran bir araçtır. Tarihte buna örnek olarak, İngiltere, İspanya, Hollanda gibi emperyalist güçlerin başka devletleri sömürmesidir.
5. Milliyetçilik, saldırı aracıdır. Nazi Almanyası, Faşist İtalya'sı ve Japonya'daki milliyetçilik birer saldırı aracı olmuştur.
6. Milliyetçilik, ekonomik gelişme ve istikrarlılık için bir araçtır. ABD ve SSCB gibi ülkelerde milliyetçilik ülkenin iktisadi ve ekonomik gelişimi için avantaj olmuştur.
7. Milliyetçilik, sömürgecilğe karşı bir araçtır. Afrika, Asya, Orta Doğu gibi bölgelerdeki ülkelerin sömürgecilikten kurtulup, ulus devlet haline gelebilmesi için milliyetçilik yol gösteren bir araç sıfatını almıştır.

1.4. Milliyetçilik Düşüncesine Yönelik Yaklaşımlar

Milliyetçilik ve millet olgusunun ne zaman oluştuğu ve ne oldukları hakkında tartışmalar halen de devam etmektedir. Bazı düşünürler milliyetçiliğini eskilere kadar

götürmüş olsa da, bazıları ise milliyetçiliğin modern olgu olduğu kanaatine varmıştır. Zamanla bu ikisine de karşı çıkarak milliyetçilik hem geçmişin hem de modernleşmenin ürünü olduğunu ortaya koymuşlardır.

Milliyetçilik düşünürleri arasında ilk olarak İmmanuel Kant karşımıza çıkmaktadır. Kant'ın ortaya attığı yaklaşımı siyasi yönden büyük yankı uyandırmıştır. Kant'a göre, ahlakın esası bireyin ruhsal yaşamındadır ve dünya özgür iradeye doğru yönelmelidir. Bu yaklaşım ile kendi kaderini kendin belirleme hakkı en üstün değer, kendi kendini yönetme yetkisini tanıyan cumhuriyetçilik en kabul görülen yönetim biçimi olmuştur (Özkırımlı, 2005:30-31). Kant'ın düşüncesini takiben Fichte'nin "bireyin özgürlüğü ancak bütünüyle özdeşleştiği zaman mümkündür" veya Herder'in "her dil birbirinden farklıdır ve her topluluğun kendine ait bir düşünce tarzı vardır" biçimindeki yaklaşımları, bireylerin toplum ile olan ilişkilerini sorgulamaya ve yeniden şekillendirmeye itmiştir (Özkırımlı, 2005:32-34).

Milliyetçiliğin tanımını yapanlarda düşünce bakımından kavram farklılığı meydana gelmiştir. Bazıları milliyetçiliği, "iyi, liberal, insancıl" olarak tanımlarken bazıları da "kötü, entegral, tepeden inmeceli, totaliter" olarak ifade etmektedir (Uzun, 2006:140). Kavramın değişkenliği toplumdan topluma göre fark etmektedir. Bazılarında barışçıl olan milliyetçilik bazılarında ise kargaşayı yaratabilmektedir.

Bu bağlamda, Karl Pepper milliyetçiliğin liberal demokrasini ilkelerine aykırı demektedir. Pepper'in düşüncesine karşı olarak Karl Deutsch ise, milletçilik gelişmişliğin göstergesidir ve her demokratik topluma geçiş sürecinde milliyetçilik yer aldığını söylemektedir. Aydınlanma Dönemindeki milliyetçilik "iyi" olarak bilinse de bu süreç ırkçılığın yaygınlaşmasıyla "kötü" olarak anılmaya başlamıştır (Karakaş, 2006:58-60). 20. yüzyılda sömürgeci güçler toprak talep etmeye başladılar. "ata yadigârı" diyerek yayılmacı politikalara başvurdular. Kendi milletini üstün görerek diğer milletleri baskı altına aldılar, yağmaladılar (Karpas, 2009:97-98).

Milletçilik bilimsel, siyasi, kültürel gibi birçok alanlarda kullanılmakta ve bu alanlarda da farklı görüşler karşımıza çıkmaktadır (Winkler, 1978:5). Bazıları milliyetçiliği milli mücadelenin vazgeçilmez unsuru olarak belirtse de, bu görüş başka milletler üzerinde kendi milletin üstünlüğünü kurmak gibi negatif anlamlar da taşıyabilmektedir.

Plamentaz, “Batı Milliyetçiliği” ve “Doğu Milliyetçiliği” olarak milliyetçiliği iki kategoriye ayırmaktadır. Batı milliyetçiliği, sadece Batı Avrupa’daki milliyetçiliğidir, bunun dışındakileri ise doğu milliyetçiliği içerisindedir. Doğu Milliyetçiliği ya Batı Milliyetçiliğine karşı mücadele etmiştir, ya da onu örnek olarak almıştır (Uzun, 2006:142). Plamentaz, Batı Milliyetçiliğini savunarak, Doğu Milliyetçiliğine karşı çıkmıştır (Gellner, 1983:170). Türkiye’nin siyasal tarihine baktığımızda, Batıya karşı yapılan mücadelesine rağmen, Batılaşmak esas hedeflerden biri olmuştur.

Bazen milliyetçilik ile din içe içe olduğu görülmektedir. Toplumu kontrol altına almanın kolay yollarından biri dindir. Dinin insanların duygularına hitap ettiği için milliyetçilik bu duygulardan yararlanarak din ile birlikte hareket etmektedir (Karakaş, 2006:60). Türkiye’de sağcı kesim olan Milletçi Halk Partisi din ile milliyetçiliği aynı hizada tutmaktadır. 1970’li yıllarda Türkçülük ile İslamcılığın bileşimi, Türkiye’de milliyetçiliğin İslam dinini milli çıkarları gerçekleştirmekteki koz olarak görülmüştür (Akıncı, 2014:126).

Asya, Afrika gibi toplumlarda milliyetçiliğin oluşmasında dinin desteği vardır. “Gelenek ve diller ile etnik dinlerin bütünleştiği bölgelerde, kültürleri ve toplulukları tanımlamada din uzun süre olumlu katkılar sağlamıştır” (Akıncı, 2014:137). Milliyetçiliğin oluşum sürecinde din önemli aktördür, ama tek aktör değildir (Smith, 2014:21-23). İran, İsrail, Vatikan gibi bazı devletlere baktığımızda ise, din milliyetçilikten üstün konumda olduğu görünmektedir.

Bir toplumun üyesi olmak için o toplumun kültürünü, tarihini, dilini, dinini benimsemiş olman gerekmektedir. Millet olabilmek için bu unsurların bir arada bulunması önemlidir. Bireyler bu unsurlar sayesinde ortak çıkara hizmet etmeye başlarlar. Kendilerini başka toplumlardan ayırt etmeye başlamışıyla milli kimlik ortaya çıkar. Eğer toplumdaki bireyler bu unsurlar yerine getirmediği takdirde toplum tarafından dışlanmaları söz konusu olabiliyor (Boztemur, 2006:163-164; Gökalp, 2007:291). Bu süreçte dil önemli öğedir. Ortak dil sayesinde toplumu benimseme duygusu gelişir.

Avrupa’da Sanayileşme ile birlikte hızlı bir şekilde geleneksel toplumsal düzende köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. İş bulmak ümidi ile hiç tanımadıkları bölgelere göç eden farklı yaşam tarzı olan insanlar, yeni şartların getirdiği zorunluluklar içerisinde geleneksel bağlılıklardan uzaklaşmaya başladılar. O zamana kadar toplumsal bütünleşmenin sağlayıcısı olan geleneksel kurumlar, bu arada özellikle dini cemaatler,

bu işlevlerini artık yerine getiremez oldu. Böylece toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak yeni enstrümanlara ihtiyaç duyulmaya başlandı. Bu hızlı değişim karşısında mevcut siyasi ve idari yapının da yetersiz kaldığı görüldü. Bu şartlar altında güçlü bir merkezi hükümetin gerekliliği ortaya çıktı (Akıncı, 2014:139).

Milleti oluşturan milliyetçilik düşüncesidir. Milliyetçilik teori bakımından zayıf, siyasi bakımından ise güçlü bir kavramdır. Milliyetçiliğin ne olduğunu açıklamaya çalışanların arasında olan Frederich Manheim, bu alanı açığa çıkarmak için 1970'lere yönelmiştir. Manheim'e göre, milliyetçiliğin iki türü vardır: devlet milliyetçiliği ve etnik milliyetçiliği. Devlet milliyetçiliğine örnek ülkelerden biri Fransa'dır. Bu milliyetçilik türüne göre, toplum din, ırk, soy, etnik köken ve soy bağı gibi farklı unsurlardan oluşmuş olsa da devlet merkezi yönetimin çatısı altında toplanmasıdır (Kırliç, 2007:20). Kavramdan anlaşılacağı gibi, etnik milliyetçilik ortak soy, kan birliği, ortak dil, din birliği ve ortak milli değerlerden oluşan milliyetçilik türüdür. Bu tür milliyetçiliğe en yakın olan devlet Nazi Almanya'sıdır. Günümüz Almanya'sında da halen etnik milliyetçiliğin yansımalarını görmek mümkündür. Milliyetçilikten kaynaklanan anlaşmazlıklar şimdi de devam etmekte ve bu insanların birlikte yaşamalarına mâni olmaktadır (Oran, 1980:19-41). Milliyetçilikten oluşan sorunlardan dolayı parçalanmış Yugoslavya bu duruma örnektir.

Ulus, millet, milli kimlik, milliyetçilik, devlet gibi kavramlar moderniteden sonra ün kazanmıştır. Ortaya çıkması da çok uzakta olmayıp, 18. yüzyıldan sonra Batı Avrupa'da "kapitalizm" altında şekillenmeye başlamıştır. Eric Hobsbawm, "milletin ve onunla bağıntılı her şeyin temel karakteristiği, modernliğidir" diye millet oluşumunda geleneksel tarih anlayışının varlığına karşı çıkan yaklaşımı sergilemektedir. Bundan ötürü, "İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü"nde, 1884 basımından önce modern anlamıyla devlet, millet ve dil terminolojisi kullanılmaz.". Misal olarak, millet manasını taşıyan "nacion" kelimesi 1884 yılından evvel "bir eyalet bir ülke ya da krallıkta oturanların toplamı" manasına taşırken, 1884 yılından sonra "devletle toprağı ilişkilendirerek" yeni anlam kazanmıştır. 1925'de ise anlam bakımından kesinleşerek, "aynı etnik kökene sahip olan, genelde aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kolektif" olarak literatüre girmiştir. Sanayi öncesi dönemlerde "nation", "doğum, soy ve mevki" manasında kullanarak siyasi kavramdan daha çok etnik anlam içermiştir (Hobsbawm, 2006a:29).

Millet ve milliyetçilik araştırmacılar tarafından daha modern kavram olduğu kanaatine varılmış olsa da, "ulusun, aile, konuşma ve bizzat insan vücudu gibi

‘doğal’ bir şey olduğu üzerine yaygın bir kanı” olduğu 20. yüzyılın ortalarında kadar halk içinde ve bilim dünyasında karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda “akademisyenlerin çoğu yer ve zamana göre ulusun değişen şekillerine işaret ettikleri zaman bile, ulusu insana dair bir sabit olarak ele almış ve buna bağlı olarak dünyayı yıkıma uğratan savaşları, uluslar, ulusların çıkarları ve saldırgan içgüdüleri bağlamında değerlendirilmiştir” (Smith, 2002:28-29).

Milletlerin geçmişten bu yana varlığı düşüncesini savunanlar ile modern bir kavram olduğunu konusunda ortaya atılan görüşler, milliyetçiliğin iki yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Bunlar özcü yaklaşımı savunan primordiyalistler ve çağdaş bakış üzerinde duran modernistlerdir. Daha sonra, bu iki milliyetçilik kuramlarını eleştiren düşünürler, modernist ve etnik-sembolcü yaklaşımını geliştirmiştir (Saygı, 2018:15).

1.4.1. İlkçi Yaklaşım

Primordiyalistlere göre, “etnik kimliğin tarihi ve toplumsal koşullardan bağımsız bir varlığı ve çekiciliği olduğunu, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerin yok edemeyeceği bir güçle bireylerin siyasi temayülleri üzerinde belirleyici rol oynamakta”. Bununla birlikte, “etnik gruplar tarihin derinliklerinden bu yana var olan, somut ve bağımsız oluşumlardır ve varlıkları başka faktörlere (ekonomik, sosyal, kültürel, tarihsel, coğrafi, vs.) indirgenemez ve bu faktörlerce açıklanamaz” (Aktürk, 2006:24).

Primordiyalist bağ birliği üzerinde duran Clifford Geertz, bu bağ birliğini birinci dereceden akrabalar olarak ayırmaktadır. Bağ birliği için önemli unsurlarına, ortak dine mensup olma, ortak dilde diyalog kurma ve “belirli sosyal uygulamaların takip edilmesi”nin altını çizerek, bunlardan oluşan mevcudiyet düşüncesinden söz etmektedir (Geertz, 1994:30).

Özcü yaklaşımı savunanlar üç farklı görüşe sahiptir. Birincisi, artık kabul görülmeyen “doğal” olarak bilinen yaklaşıma göre, etnisite “konuşma yeteneği, koku alma, görme duyuları ya da cinsiyet kadar doğal bir parçamızdır” (Özkırımlı, 2013:78). İkincisi, biyolojik olarak tanımladığımız bu yaklaşımda “üreme” üzerinde durulmakta. Üreme gerçekleşirken bireyler insiyaki olarak akraba olanı tercih ederler, “kan bağı ve akrabalık, başarılı üreme hedefine yönelik bu genetik mekanizma sayesinde önem kazanır”. Son görüş ise, kültürel primordiyalizmi temel alarak, dil, din, ortak tarih gibi unsurları öne çıkarmaktadır (Özkırımlı, 2013:83-86).

Primordiyaslistlerin ortaya attığı doğal, biyolojik ve kültürel tanımlanan bakış açılarına detaylı bakmamızda fayda vardır.

İlkçi yaklaşımın doğal görüşü, etnik kimliği sıradan, olması gerek şey, yani “doğal” olarak görür. İnsanların bir aile olarak dünyaya geliyorlar ise, etnik gruplarını da aynı şekilde oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, bireylerin etnik grubundaki farklılık gayet olağan bir durumdur. Üstelik bu tabiatın değişmek kuralı kabul edilmektedir. Kendine ait olmayan topluluğu kabul görmemeleri doğalcı primordiyalistlerin ortak noktasıdır. Bu bakış açısına göre, ulus ile etnik grupların aynı olarak görülmektedir. Millet ve milliyetçilik kavramları daima insanlıkla birlikte var olmuştur (Smith, 2002:29). Smith, ilkçi yaklaşımının doğalcı bakış açısını ele alırken evvelcilik olarak da bilinen daimicilik terimini kullanmıştır. Bu yaklaşım, doğalcılık gibi ulusları “doğal” olarak görmemektedir. Bir ulus olabilmek için ortak inanış biçimi, kültürel bağ, aynı dilde diyalog ve ortak kara bütünlüğü ulus olabilmenin gerekli unsurları diyerek doğalcılık gibi kavramın uzun zamandan beri mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu yaklaşım bireyler kendi kültürünü keşfettiği günden bu yana millet ve milliyetçiliğin var olduğunu savunmaktadır (Smith, 2002:339).

İlkçilerin ortaya attığı ikinci görüş olan biyolojik düşünce tarzına göre ise, etnisitenin kökeni kalımbilimi ve kalıtsal davranışlardır. Bu düşüncenin esasına bakılırsa, Neo Darvinci bir teorinin “sosyo-biyolojik” yaklaşımını ortaya çıkarmaktadır. Sosyo-biyolojik yaklaşım, daha çok üreme üzerinde durarak, insanların üremenin sorunsuz, en iyi şekilde gerçeklemesi için biyolojik açıdan en çok benzeyen fertleri seçmesidir (Özkırımlı, 2005:90). Bu durumda, fertler kendisine en yakın olanını, yani akrabalarını tercih etme yoluna giderler. İnsanlar üremek için seçtiği partnerlerinin kendine benzerliğini akrabalık derecesi ve kültürel benzerlik yoluyla saptamaktadır. Kültürel benzerliklerden ötürü din, dil, renk benzerliği gibi etkenler de fertlerin kendine benzer kişileri seçmekte kullandıkları unsurlardır (Smith, 2001:52).

Primordiyalistlerin savunduğu son görüş olan kültürel bakış açısı Greetz ve Shills’in görüşleriyle açıklanmıştır (Saygı, 2018:17):

İki düşünür de birincil bağlılıkların, sanayi toplumlarında bile, seküler ve sivil bağların yanında devamlılık gösterdiğini vurgulamışlardır. Verili/baştanvar (given) olarak kabul edilen birincil bağlılıklar, her şeyden önce var

olan, hiçbir şeyden türememiş, toplumsal ilişkilerden bağımsız duygu ve heyecanlardır. Bu özellikleri yoluyla birincil bağlılıkların hem çözümlenmesinin son derece zor hem de birey için son derece güçlü ve bağlayıcı olduğu söylenebilir. Topluluğun bir parçası olan birey, zorunlu olarak ait olduğu topluluğun alışkanlıklarına bağlıdır

Bu görüşte kültürün primordiyalist bir yaklaşım olarak belirlenmesinin nedeni, etnisite dayanışmasının da önemli hal almasıdır. Fertlerin etnik grupları veya ulusu ortaya çıkaran din, dil ve tarih gibi unsurlara bağı, bu unsurların geçmişten beri var olma özelliğini kendinde barındırıyor olmasıdır (Özkırımlı, 2005:94).

Primordiyalist yaklaşımı benimseyen düşünürlerin ortak noktası, etnisitenin temelini oluşturan din, dil, soy gibi öğelerin daha öncelerden de var olması ve bunların kuşaktan kuşağa hasar görmeden aktarıldığı fikir birliğidir. Günümüzdeki çalışmalar göstermektedir ki, etnisiste sosyal alandan etkilenmeksizin yeni nesle aktarıldığı tezi artık geçerliliğini kaybetmiştir (Özkırımlı, 2005:94). İlkçi yaklaşıma karşı çıkan, millet ve milliyetçiliği doğal ve geçmişten beri var olagelen bir olgu olduğunu reddederek milliyetçiliği anamalcılık ile bağdaştıran modernist yaklaşıma göre ise, milletlerin toplum tarafından önem arz etmeye başlaması milliyetçiliğin oluşumundan sonra gerçekleşir. “Milliyetçilik milletleri yaratır, millet milliyetçiliği değil” (Özkırımlı, 2013:98). Primordiyalistlere karşı yapılan bir diğer eleştiri ise, insanların diğer kimlikleri görmezden gelinerek etnik kimliği birincil unsur seçmeleridir. Hâlbuki bireyler kendinde aile, bölge, sınıf, inanış, cinsel farklılık gibi daha saymadığımız birçok kimlik türlerini de bulundurmaktadırlar. Fertlerin kendilerinde barındırdıkları bu değişik kimlik türleri bazen uyuşmakta bazen ise kimliklerin örtüşmemelerine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, etnik kimlikler zamanla değişkenlik göstermektedir.

1.4.2. Modern Yaklaşım

Milliyetçiliğin modern yaklaşımı ilkçilerin milliyetçilik yaklaşımına tepki olarak gelişmiştir. Modernistler, milliyetçiliğin modern bir olgu olduğunu söyleyerek 17 ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa’ında şekillendiğini savunmuşlar. Endüstriyel topluma geçiş, feodalizmin yerini kapitalizmin alması, kırtasiyeciliğin gelişmesi, tüccar sınıfının yükselmesinin sonucunda şehirleşme ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması milliyetçiliği ortaya çıkaran unsurlardır (Smith, 2014:33-34). Kısacası modernistler, milliyetçiliği sanayi toplum öncesine götürmemektedirler.

Karl Deutsch, milliyetçiliği moderniteye dayandırmakta, bunu tanımlamak için ise istatistiksel verilere başvurarak objektif bir tanım ortaya koymaktadır. Modernist kuramcı olan Deutsch'nin bu görüşü, milliyetçiliğin modern yaklaşımın baş tacı kabul edilmektedir. Bu görüş daha çok endüstriyel toplumu ve teknolojinin gelişmiş olduğu dönemi ele alır. Deutsch, ulusun ortaya çıkışını nüfus sosyolojisi bakımındaki ilerlemeyle incelemektedir. Şehirleşme, toplumsal dinamiğin artması, okuryazarlıktaki artış, kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler ve buna benzer öğeler ulus inşasının yapı taşlarıdır. Yine bu yaklaşım, toplum arası diyalogun artmasını ve genişlemesini ve fertlerin ortak ideolojiyi benimsemelerini kitle iletişim araçlarına dayandırmaktadır. Bu bağlamda, ulus öncesi toplumlarda ulusu yaratmak amaçlanmışsa, toplumlar arası birliktelik kitle iletişim araçları tarafından sağlanmıştır. Endüstriyelleşme ve kentleşmeden önce okuma ve yazma oranının düşük olduğu toplumdan modern topluma geçişte toplumsal dinamik oluşacaktır. Deutsch'nin bu modern görüşü, zorunlu olarak etnisite hürriyetini ortadan kaldıracak ve azınlıklar sayıca üstün olan grupların içine karışacaktır. Bu süreci takiben ise millet ortaya çıkacaktır (Jaffrelot, 2010:30-32).

Modern yaklaşımın bir başka savunucusu olan Tom Nairn, her toplumun gelişiminde ulus ve ulusçuluğun zorunlu evre olarak görme fikrine karşı çıkmaktadır (Özkırımlı, 2013:111). Oysa ulusçuluk toplum içi hareketlilikten kaynaklanmayıp, dünyada meydana gelen gelişim aşamalarının sonucudur. Yani milliyetçiliğin doğuşu Fransız ve Endüstri Devriminden bu yana dünya üzerinde hâkim olan siyasi iktisadın birtakım özellikleriyle tanımlanmıştır (Nairn, 1981:320).

16. yüzyılda serbest piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasıyla dünyadaki dönüşüm süreci milliyetçiliği yanında getirmiştir. Kapitalizmin ivme kazandığı 18. yüzyılda, dengesiz ve eşit olmayan gelişmenin sonucu milliyetçilik düşüncesini doğurmuştur. Endüstrileşmiş güçlü toplumların sanayileşme sürecini başlatamayan toplumlar üzerinde kurduğu baskıcı üstünlük sonucunda az gelişmiş ülke yöneticileri, toplumun beklentilerine cevap vermek, yani ülkeyi geliştirmek için milliyetçiliği araç olarak kullanmıştır (Nairn, 1981:325). Modern devletlerin gelişmemiş olan devletler üzerindeki üstünlüğü milliyetçiliğin oluşumuna neden olurken, milliyetçilik düşüncesi, uluslararası sistemde bir düzgü haline gelerek gelişmiş ülkelere de nüfuz etmiştir (Nairn, 1981:326).

Milliyetçilik düşüncesinin anlamı toplumdan topluma göre değişmektedir; bazı toplumlarda pozitif anlam içerirken, bazılarında ise negatif yankı yaratabilmektedir. Bundan başka da milliyetçiliğin hem pozitif hem de negatif bir düşünce oluşunu söyleyen Nairn, milliyetçiliği açıklamak için Roma mitolojisindeki iki suratlı Janus’u örnek vermektedir (Nairn, 1981:71-72).

Smith, milletler ve milliyetçilik ile modernleşme arasındaki ilişkiye aydınlık getiren Ernest Gellner’in “büyüme-yönelimli endüstriyel toplumun gerekliliklerine dayalı teorisinde” görmek mümkün olduğunu söylemekte (Smith, 2002:32). Toplumlar arasında modernleşmenin ve sanayileşmenin aynı derecede gelişmişlik göstermediğinden dolayı milliyetçilik türlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Modern, sanayi, kapitalist toplumun ayırt edici özelliklerinin bir ürünü olarak milliyetçiliğin yükselişi konusunda ekonomik paradigma kapitalizm ve sanayi toplumunda milliyetçi ideolojinin yayılmasındaki katkısı büyüktür. Gellner’e göre, kapitalizmin ve sanayileşmenin ilerlemesiyle birlikte eğitimin, dilin, kültürün ve toplumun içindeki bireysel hareketliliğin tek tipleşmesiyle meydana gelen toplumsal değişimler, siyasi olarak sınırlandırılmış bir bölgede kitle nüfusu arasında belirli bir millet fikrinin yayılmasında önemli rol oynamıştır (Gellner, 1983:34). Modernleşmenin sonucunda geleneksel toplumlardan yeni modern toplumları ortaya çıkarmıştır. Gellner, milliyetçiliği çağdaş zamanın vazgeçilemez unsuru olarak görmekte (Haşlak, 2000:52).

Gellner, 1983 yılında yazmış olduğu “Millet ve Milliyetçilik” kitabında sanayileşmeden önce millet ve milliyetçiliğe yer verilmemişken, bu durum modernleşmeyle birlikte kaçınılmaz hal aldığını belirtmektedir. Ortaçağ toplumlarında toprak ağaları üretici kesimlere nazaran farklı kültüre sahiptiler ve aralarında hiyerarşik üstünlük vardı. Feodal düzende kültürel birliği sağlamak mümkün değildi. Modernleşmenin getirdiği küreselleşmenin sonucunda kültürler birbirine benzer hal almıştır. Modern dönemde kültürlerin benzerlik sağlaması hem zorunlu hem de kolay olmuştur (Haşlak, 2000:52). Modern toplum entelektüel kesime muhtaç olmakta, bundan dolayı devlet, “kitlesel, kamusal, zorunlu ve standart eğitim sistemini destekleme yoluyla böyle bir iş gücünü sağlayabilme yetisine sahip tek ajandır” (Smith, 2002:32). Gellner, modern toplumda ortak kültürün kaçınılmaz olduğunu şöyle ifade etmekte (Gellner, 1983:107-108):

Ulusçuluk aslında önceleri halkın çoğunluğunun ve bazı durumlarda da tümünün hayatına alt kültürlerin hâkim olduğu bir toplumda genel anlamda bir üst kültürün zorla dayatılmasıdır. Yani okulda okuyarak elde edilen, akademik dünyanın denetlediği, mümkün olduğunca açık bir bürokratik ve teknolojik iletişimin gereksinimlerine göre inceden inceye düzenlenmiş bir dilin genel topluma yansımından söz ediyoruz. Ulusçuluk daha önceleri yerel düzeyde küçük gruplar tarafından kendilerine özgü bir biçimde yeniden üretilen folk kültürlerle dayalı yerel grupların karmaşık yapısı yerine her şeyden önce yukarıda sözü edilen bu tür bir ortak kültürün bir arada tuttuğu, birbirlerinin yerini alabilecek atomize bireylerin oluşturduğu, anonim, kişisel olmayan bir toplumun kurulmasıdır.

Benedict Anderson, milliyetçilik görüşünü kapitalizm, liberalizm veya faşizme dayandırmaktan ziyade, akrabalık ve inanç unsurlarına yönetlmıştır. Bu bağlamda, ulusları “hayali cemaatler” olarak ifade edilmektedir. Anderson’un hayali cemaatler teorisi modernist bir yaklaşım kabul edilse de Gellner’in “olmadık yerde millet” oluşturma düşüncesi Anderson’un karşı çıktığı noktası olmuştur (Anderson, 2015:20). Gerçek olmayanı gerçekmiş gibi göstermek, millet oluşturmakla aynı şey değildir. Bu görüşe göre, nerdeyse herkesin birbirini tanıdığı ve ilkel olan köylerde yaşayan insanlar, diğer topluluklar hakkında sadece fikir yürütebilmektedirler. İnsanların hayal gücünde olan bu toplulukların uydurma olup olmadığı değil de fertlerin o toplulukları nasıl hayal ettikleri yönünde farklılık göstermektedir.

Bundan yola çıkarak, Anderson’un millet düşüncesi “hayal edilmiş siyasi topluluk”tur diyebiliriz. Uslusu hayal edilmiş bir grup olarak ifade etmesinin nedeni ise, daha küçük topluluğa ait olan bireyler dahi diğer topluluğun bireyleri hakkında bilgi sahibi olmayacak, asla birbirleriyle ilişkisi olmayacak ve genellikle bu uluslar üzerinde bilgi edinemeyecek olması gerçeğidir. Buna karşın ulusa ait olan her ferдин bilinçaltında kendi ulusuna ait olduğu düşüncesi devamlılığını sürdürecektir. En büyük ulusların dahi sınırlarını aştığın zaman diğer ulusların var olduğu gerekçesinden dolayı, fertlerinin ait olduğu ulusu hayal etmeleri kısıtlı kalmaktadır. Bu durumda, hayal edilen ulus kendi toprak bütünlüğünde bağımsızdır. Bunun sebebi, ulus olgusunun 18. yüzyılda meydana gelen aydınlanma felsefesi ve inkılâbın güçleri tarafından, ilahi güce sahip olduğu farz edilen, kalıtsal monarşi olarak tanımladığımız hanedanlık sisteminin ortadan kaldırılmasıdır. Yıkılan hanedanlık sisteminin yerini milletler almıştır. Bu fikirlerin öncülüğünde oluşan özgürlük hayalleri, bireylerin ilahi güce doğrudan doğruya ulaşmayı ve mevcut olan adaletsizlik ve sömürge sistemini ortadan kaldırmak için, ilişkiler hangi düzeyde olduğuna bakmaksızın ulusu sürekli derin dostluk, birlik ve beraberlik olarak hayal

etmeyi seçmiştir. Böylelikle milleti inşa eden bireylerde millet yoluna canlarını, varlığını ortaya koyacak olan hisler oluşmuştur (Anderson, 2015:20-22).

Anderson’a göre de, ulusların ortaya çıkması modern zamanın ürünüdür. Ulusu tanımlayabilmemiz “üç kültürel tasarımın etkilerini yitirmeye başladıkları yer ve zamanlarda” mümkün hale gelmiştir. Bu kültürel etkilerin birincisi, “kutsal yazı dillerinin, ontolojik hakikate ulaşmakta ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları” düşüncesidir. İkincisi, “toplum merkezlerin başka insanlardan ayrı ve farklı olan, kozmolojik (ilahi) bir bağış/buyruktan ötürü hükmeden kralların altında ve etrafında oldukları” kanaati ve üçüncüsü, “kozmooloji ile tarihi ayırt edilmez, dünyanın ve insanların kökenlerini özdeş kılan şey zaman tasarımı”dır (Anderson, 2015:51).

Anderson, ulusu tanımlamak için “kapitalist yayıncılık” terimini kullanmaktadır. 15. yüzyıl Avrupa’sında hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan kapitalist yayıncılık, millet bilincini ortaya çıkmasını üç yönüyle etkilemiştir. Birincisi, “Latincenin altında ama konuşulan halk dillerinin üzerinde bir düzeyde, birleşik bir mübadele ve iletişim alanı yaratmak ’tır. Bundan sonra Avrupa halkı “birbiriyle baskı ve kâğıt aracılığıyla” iletişim kurmaya başlamışlar. İkinci anlamıyla kapitalist yayıncılık, dile bir sabitlik kazandırmış ve bu uzun vadede, “öznel millet kavramları için son derece merkezi bir rol oynayan kadimlik fikrinin inşa edilmesine katkı” sağlamıştır. Son olarak ise, kapitalist yayıncılıkla lehçeler üzerindeki egemenlik elde edilmiş ve kapitalist yayıncılığa özgü “farklı bir iktidar” dili ortaya çıkmıştır (Anderson, 2015:51).

Toplumların okyanus ötesine açılması ve Latince önemini kaybetmesiyle dini iktidar zayıf düşmüştür. 18. yüzyılda başlayan din hâkimiyetinin önemini azalması milliyetçiliği ortaya çıkarmıştır. Bunun nedeni ise, dinler sadece bireylerin ölümünden sonraki hayatlarıyla ilgilenerek ve mevcut toplumsal sorunları göz ardı ederek siyasal sistemin gelişmesinin önünü kesiyordu. Din egemenliği zayıfladığı toplumlarda toplumsal hareketlilik ivme kazanarak mevcut siyasi düzene karşı çıkmaya başladılar. Sonuç itibarıyla, eski siyasal sistem ortadan kaldırılarak yeni siyasal düzen getirildi ve bu yeni düzen millet ve milliyetçilik düşüncesiyle üzerine şekillendi. Ortaya çıkan yeni sistemle birlikte toplumlar kendi kaderlerini din ile bağlaştırmayıp, kendi alın yazısının kendiler ellerinde olduğu kanaatine vardılar (Anderson, 2015:25).

Kilise ve tekerklik iktidarlığının ortadan kalkmasıyla milliyetçiliği ortaya çıkaracak sosyo-kültürel zemin türemeye başladı. Milliyetçiliğin yayılmasındaki esas etken ise, “kapitalist yayıncılık” olmaktadır. 16. yüzyıl Avrupa’sında basın piyasa ekonomistlerin kontrolündeydi. Kilise dili olan Latincenin öneminin azalması, lokal dillerin matbaada yer almasına ve etkinliğini arttırmasını sonucu eserlerin geniş insan topluluğuna ulaştırmanın önünü açtı. Bunun sonucunda ise, piyasa ekonomisi ile matbaacılık bir araya gelerek, aynı dilde konuşan bireylerin birbirlerini hayal etmelerini, daha sonra yeni topluluk türünü hayalleriyle, çağdaş ulusların gelişmesini yaratmıştır (Anderson, 2015:53-62).

Modernist milliyetçilere göre, milliyetçilik olgusunun var olması ile modernleşmenin ortaya çıkardığı karışıklık birbiriyle bağlantılıdır. Hobsbawn, modern ulusun ve aynı zamanda onu ilişkilendiren unsurların hepsini modern olarak nitelendirmektedir (Hobsbawn, 2006a:29). Modernizm akımlarının tümü ulus inşasını ele alarak, bu süreç oluşumunun ilkçiler gibi çok uzaklara götürmeyip, bunu son beş asra bağlamakta ve uluslardan sadece “modern toprağa bağlı devletlerin (ulus-devletler) ortaya çıkmasından sonra” bahsedilebileceğini söylemekte (Hobsbawn, 2006a:24). Gellner, milliyetçiliğin toprak sisteminin egemen olduğu dönem, kent devletlerinde, hatta imparatorluklarda olmadığını dile getirerek Hobsbawn ile aynı görüşü paylaşmaktadır (Gellner, 1983:49). Bu yaklaşımdan yola çıkacak olursak, millet ve milliyetçilik ülkeleri kurduğu değil de ülkeler millet ve milliyetçilik olgusunu ortaya çıkardığı görüşü hâkimdir (Hobsbawn, 2006a:24).

Anderson’un yaklaşımını savunan Eric Hobsbawn, “geleneklerin icadı” kavramı üzerinde durmakta. Kurulan gelenek ve görenekler “görece yeni bir tarihsel yenilik olan ulusla, onunla ilgili milliyetçilik, ulus devlet, ulusal semboller ve tarihler, vb. fenomenlerle yakından alakalıdır” (Hobsbawn & Ranger, 2006b:17). Milliyetçilik ulusun oluşumundan önceden beri var olduğu tezini ispatlamak için gelenek ve görenek inşasına başvurmuştur ve bunu da “alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıttırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi” olarak açıklamıştır (Hobsbawn & Ranger, 2006b:2).

Modern yaklaşıma göre, milletlerin ortaya çıkışı teknolojinin ve ekonominin gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Anderson ile aynı görüşte olan Hobsbawn, okuma

ve yazmanın gelişmesinde matbaanın rolünün büyük olduğunu vurgulamaktadır. Bunun benzer teknolojik alandaki devrimler ulusların oluşumundaki ön şartlardan biridir. Uluslara sadece inşa edilmekle ibaret olmayıp, bireylerin isteklerini, arzularını, ihtiyaçlarını simgeleyen birçok yönü vardır (Hobsbawn, 2006a:24-25).

Sanayi devriminin hızlı gerçekleşmesi sonucunda toplumlar bölünme riskiyle baş başa kalmışlardır. Toplum birliğini korumak amacıyla “uluslar” kurulmuştur. Toplum dinamiğindeki hızlı değişimin hâkim olduğu dönemlerde bireylerin bir sosyal grubu, düzenin veya dinin içinde olma isteğine gereksinim duymaktadırlar. Toplumsal dinamikliğin hızlanması sonucu ortaya çıkan düzensizlik zamanlarında, anane veya ortak geçmiş, “ulusal bir maske” aracılığıyla sosyal yapıdaki varyasyonun köktenciligi toplum eliyle giderilebilmektedir. Bu nedenle, elit kesim toplumsal düzeni sağlayarak, sanayileşmenin ve siyasi alandaki hareketlilikten kaynaklanan zorlu süreci önleyebilmektedir (Smith, 2014:85-86).

Milletin ve milliyetçiliğin icat edilmiş bir olgu olduğunu ortaya koyan Hobsbawn, yeni icat edilmiş devletin simgeleri ve bu bağlamda, oluşturulan gelenek ve görenekler de birer icat ürünü olduğunu vurgulamaktadır (Smith, 2014:85). Yani ulus kimlik inşasında, ulus adına ortak geçmiş, ülküler ve kahraman şahsiyetler oluşturulmaktadır. Özünde bir düşünce tarzı olan milliyetçilik, ulus inşa sürecinde ulus inşa edecek bireyler üzerinde bir istenç, coşku ve bağlılık sağlaması bakımından “üstünlük temalı” olacak biçimde yaratılır. Milliyetçilik aslına bakılırsa, yok olan bir şeye bireylerin coşku ve istençle bağlılık göstermesidir. Bu bağlamda Renan’a göre, “Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır” (Hobsbawn, 2006a:27). Tarih ideolojilere göre şekillendiğini söyleyen Hobsbawn ise, “Nasıl ki haşhaş eroin müptelalarının hammaddesi ise, tarih de milliyetçi, etnik ya da fundamentalist ideolojilerin hammaddesidir. Geçmiş, bu ideolojilerin asli öğelerinden birisi belki de asli ögesidir. Eğer amaca uygun bir geçmiş yoksa her han için yeniden icat edilebilir” demektedir (Hobsbawn, 1999:9).

1.4.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-Sembolcüler modernist yaklaşımın millet ve milliyetçilik düşüncelerinin insanlar üzerinde yarattığı duygularını açıklamasının yetersiz olduğunu söyleyerek, modernist yaklaşıma tepki olarak gelişmiştir. Millet ve milliyetçilik modern dönemin ürünleri olsalar bile, insanlar üzerinde oluşturduğu duygusal tesirinin arkası geçmişe

dayanmaktadır. Ulus kimliğinin yarattığı duygu ise etnisiteden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, millet ve milliyetçilik modernleşme ile birlikte ortaya çıktığı düşüncesini savunarak, oluşum sürecini modernleşmenin öncesinde aramamız gerektiğini vurgulamaktadır. Etnik-sembolcü yaklaşım etnisite ve değerler üzerine yoğunlaşmış olsa da primardiyalistlerin milliyetçilik oluşum düşüncesine kökten karşı çıkmaktadırlar.

John Armstrong, ulusların oluşumunu ele alarak bunu tarihin derinliğinde aramaktadır. Uluslarının sanayileşmeden önceki dönemlerde var olduğunu “Milliyetçilikten Önce Milletler” adlı çalışmasında ele almıştır ve bunun Hristiyan ve Müslüman toplumlarındaki etnisitenin ortaya çıkışı ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Armstrong, şimdiki anlamda bildiğimiz milliyetçilik, bireylerin geçmişten bu yana siyasal veya toplumsal değişim sonucu olarak günümüzdeki etnik şuurun son halini almıştır. Süreklilik ise etnik şuurun niteliğidir. Bu bakımdan, etnisitenin doğuşunu tarih bilimini toplum bilimleri ile bağdaştıran Annals Okulu’nun ortaya attığı düşünce tarafından irdelenmelidir (Armstrong, 1982:4).

Armstrong’un etnik kimlik yaklaşımı Norveçli sosyal antropolog Fredrik Barth’in görüşü ile örtüşmektedir (Armstrong, 1982:25). Barth’e göre, etnik kimliklerin durağan, “değişmez” özünden bahsedilemez. Kimliklerin sınırları insanların algılayış biçimine göre değişkenlik göstermektedir. Bu yüzden, etnik grupların objektif özellikleri aksine grupları birbirinden ayırtan düzeneklere yönelmek daha mantıklıdır. Barth’in bireysel algılama yönetimi Armstrong tarafından benimsenmektedir. Toplumları arasındaki hudutlar korunduğu takdirde, etnik kimliği doğuran kültürel ve biyolojik faktörler değişime uğrayacaktır, etnik kimlikler toprak bütünlüğüne bağlılık göstermeden de gelişim sağlayabilecektir. Topluluklar birbirine olan benzerliklerden ziyade diğer topluluklardan olan farklılıklarıyla açıklanmaktadır. Etnik şuur başlatmak ve etnik gruplar arasında dayanışmanın oluşması için farklılıkların bulunması gerekmektedir (Barth, 2001:17-19).

Etnikliği ortaya çıkaran şey, etrafını saran başka toplumlara bakışıdır. Kendi imgesini ise, diğer topluluklar olan “öteki” aracılığıyla inşa edilmesidir. Bu bağlamda, etnik gruplar özelliklerinden ziyade diğer gruplar arasındaki farklılıklara göre açıklanmaktadır. Lakin bu farklılıkların ortaya çıkaracağı önemli mesele, etnik kimlikleri din, dil, soy gibi diğer ortak kimlik çeşitlerinden ayırt edilemez olmasıdır

(Armstrong, 1982:6). Bundan ötürü, etnik birliği ele alan araştırmacıların ortaya koyduğu önemli konu, “etnik kültürlerden ve bu kültürleri simgeleyen özelliklerden, mitlerden ve sembollerden ifade bulan sınırlara kaydırmalıdır” (Özkırımlı, 2013:200). Kolektif kimliklerin birbirinden ayırıt edilemez olması ve bundan dolayı oluşan karmaşıklığın önüne geçmek için Armstrong, farklı tanımlar yapmadan kolektif kimlikler arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemeyi uygun görmüştür.

Hem primordiyalist yaklaşıma hem de modernist yaklaşıma eleştiri getiren, milleti modernitenin ürünü olarak kabul etmekle birlikte, ulusların başlangıcını modernleşmeden evvelki geçmişin derinliklerine kadar götürülmesi gerektiğini öne atan Anthony Smith, üçüncü yaklaşım olan etno-sembolizmi geliştirmiştir.

Ancak Smith, özcü düşünürlerin milleti modernleşmeden önce de olduğu kanaatine karşı çıkmakta. Modern milletlerin oluşumu modernite öncesi toplumlardan farklılık gösteren “kitlesele” yapıya sahiptir. Modern toplum üyelerinin hepsi kanun altında eşittir. İkincisi, moderniteden sonraki milletler sadece tarihsel veya kültürel topluluk olmakla kalamayıp, “hukuki-siyasal” yönü de vardır. Bu topluluk üyelerinin hukuk kanunlarına göre idare edilmeleri, milletlerin özerkliği ve egemenliği söz konusudur. Smith’in ilkçi yaklaşıma getirdiği üçüncü eleştirisi ise, modern milletlerin modern bir algı düşüncesi olan ulusçulukla beraber ortaya çıkmış olmasıdır. Smith’in milliyetçiliğe yaklaşımı şöyledir (Smith, 2002:56-57):

Dünyanın milletlere bölünmüş olduğunu, her milletin kendi karakteri ve yazgısı olduğunu, bir bireyin ilk bağlılığının kendi milletine olduğunu, tüm milletin siyasal iktidarın kaynağı olduğunu, her milletin özerk olmak suretiyle kendi otantik doğasını ortaya koyması gerektiğini ve barışçıl ve adil bir dünyanın ancak özerk milletler üzerine inşa edebileceğini ileri sürer.

Modernist ve primordiyalist yaklaşıma karşı dördüncü eleştiri, milletlerin uluslararası sistemin bütünü olmasıyla alakalıdır. 1648 yılındaki Vestfalya Barış Antlaşmasıyla oluşan bu sistem 19. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika’nın paradigması olmuş, “sömürgecilik ve sömürge sonrası devlet-milletler aracılığıyla dünyanın diğer bölgelerine, Ortadoğu, Asya ve Afrika’ya taşınmıştır” (Smith, 2002:58-59). Smith’in son eleştirisi, milletlerin bölgesel özyapısıyla alakalıdır. Millet, “hareketliliği belli bir toprak parçasıyla sınırlandırılmış ve üyeleri ‘kendilerinin’ olarak kabul edilen o belirli toprak parçasına ait olan bir insan topluluğudur.” Çağdaş toplumlarda millet, toprak bütünlüğü, ekonomik birlik, belirli yurt ve yerlerde paylaşılmış tecrübeler ve ortak geçmiş ilkelerine dayanmaktadır.

Hâlbuki feodal dönemlerde böyle bir vatan düşüncesi söz konusu değildir (Smith, 2002:59).

Smith, modern yaklaşımçıların, millet ve milliyetçiliği modern düşünce birimi olarak kabul etmelerini desteklemekte. “Batı Avrupa’da belli bir ulusal duyguya 15. yüzyıl sonu veya 16. yüzyılda rastlanırken, ideoloji ve hareket olarak milliyetçilik 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bir olgudur.” Smith, ulusun, ulus- devletin ve milli özyapını da modernizenin sonucu olduğunu ortaya atmaktadır. “Avrupa’da kesinlikle modern dönemin başlarına kadar (kesin bir tarih vermek gerekirse 17. yüzyıl sonu) Avrupalı eğitilmiş sınıflar arasında ortak birliğe sahip olma ve halkın ulusal karakter temelinde bölünmesi fikri yaygınlık kazanmamıştır” (Smith, 2002:33).

Fakat Smith, modernistlerin modern devlet düşüncesi “modern-öncesi etnik bağ ve duyguların önemini ve gücünü kavramada” yetersiz kaldığını söylemekte. Din ve etnik kimlik modernliğin getirdiği yeniliklerin etkisi altında kalmasına rağmen kendiliğini koruyabilmiştir. Avrupa’daki egemen devletlerin “kendilerinden küçük komşularını asimile etmeseler bile içlerine almayı başararak (çeşitli başarı dereceleri olmakla birlikte) genişleyen bir milli devlet haline gelen oldukça büyük ‘etnik-çekirdek’ etrafında kurulmuş olmaları tesadüf” değildir (Smith, 2002:40-41). Modernist teorilerin milliyetçilik yaklaşımları modernleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği karmaşıklıkla açıklamaya çalışmışlar. Modernistlerin milliyetçiliği açıklamada eksik kalmasının sebebi, “modernliğin sonuçlarını modern öncesi çağlardan kaynağını alan kültürel bağlar ve etnik kimliklerin oynadığı halen devam eden role dair bir kavrayışla birleştirmeyi reddetmeleridir”. Oysa milliyetçilik modernleşmeden önce de var olarak, “siyasal geleneklerde, hukukta, göreneklerde, coğrafyada ve onun kutsal yerlerinde, dilde, edebiyatta, mimari yapılarda, sanatsal ve müzikal kalıtlarda, danslarda, kostümlerde, yiyecekte ve halkın eğlencelerinde kullanılan ve nesilden nesle aktarılan değerlerin içine gömülüdür” (Smith, 1981:178).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Orta Asya devleti olan Türkmenistan 1880’li yıllarda Çarlık Rusya’sının egemenliği altında girdi ve otuz yıl boyunca Rus Çarlığı’na bağlı kaldı. 1924 yılında ise, Sovyetler Birliği’ne bağlı devlet olarak Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Bunu takiben, 22 Haziran 1990 yılında egemenliğini, 27 Ekim 1991 senesinde ise SSCB’den tamamen ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Yüksek Şuranın 10. Toplantısında “Türkmenistan’ın Bağımsızlığı ve Devlet Kuruluşunun Esasları Hakkındaki Kanunu”nu kabul ettikten sonra resmi olarak bağımsız devlet olmuştur. Türkmenistan’ının bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye’dir. Türkmenistan’da ilk büyükelçiliği açan devlet de Türkiye’dir. Türkiye, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile birlikte Türkmenistan, yedi bağımsız Türk devletlerinin arasındadır.

Türkmenistan Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) gözlemci üyesi statüsündedir. BDT üyeliğini 21 Aralık 1991 yılında imzalanan Almatı Antlaşmasıyla kazanmıştır. 12 Aralık 1995 yılında Tarafsızlık statüsünün elde ettikten sonra Türkmenistan BDT’nin ortak üyesi halini almıştır. Tarafsızlık ilkesinin getirdiği şartlardan dolayı Türkmenistan herhangi bir örgütün ya da topluluğun daimi üyeliğine mensup değildir. Türkmenistan yalnızca BM, AGİT, Dünya Bankası, İslam İşbirliği Teşkilatı, Asya Gelişim Bankası, İslam Gelişim Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi uluslararası kurumlara üyedir (Myradov, 2017:109).

Bağımsızlıktan önce Türkmenistan Yüksek Sovyet’i ve Komünist Partisi’nin Genel Sekreteri olan Saparmurat Atayevîç Niyazov, Ekim 1991 yılında ülkenin başına geçmiştir. 1999 yılında ise ömür boyu başkan seçildikten sonra devlet başkanlığını 2006 yılına kadar devam ettirmiştir. Bağımsızlığı kazandıktan sonra Türkmenistan Komünist Parti’si kaldırılarak yerine Aralık 1991 yılında Türkmenistan Demokrat Parti’si kurulmuştur. Partinin başkanı olarak Niyazov görev almıştır. Türkmenistan yeni anayasasını 8 Mayıs 1992 senesinde halkoylamasıyla kabul etmiştir (Töreyev, 2005:6).

2.1. Türkmen Adı Hakkında

Yaklaşık bin yıldan aşan süredir kullanılagelen “Türkmen” adının tarihi kökeni hakkında pek çok değerlendirmeler yapılmıştır. Ortaya atılan görüşleri sırasıyla incelenmiştir.

İlk görüş, Mahmut Kaşgarlı’nın 11. yüzyılda belirttiği “Oğuz Türkmenleri” görüşüdür. Kaşgarlı’nın Divanu Lügati’t-Türk eserinde Türkmen adı: “Türk olan birisine sen kimsin anlamında olan ‘kim sen’ denir; buna ‘Türkmen’ diye cevap verilir, ‘ben Türküm’ demektir” (Kaşgarlı, 1998:350) olarak geçmektedir. 1398-1451 yıllarında Memluk sarayında yetkili makam sahibi olan Aynı, Mahmut Kaşgarlı’nın görüşünü benimseyerek Türkmenlerin Oğuz boyundan geldiğini net bir şekilde ortaya koymuştur (Karahana, 2017:118-121).

Türkmen kelimesinin kökenini araştıran doğubilimci Nikolai A. Arsitov’a göre, “Tyurkmen”, “Turk” ve “men” sözcüklerinden meydana gelerek, “men” sözcüğü toprak, yer, vatan anlamını taşımaktadır. A. Vembery’ye göre ise, “Türkmen adı Türk insan (lar)ı” manasına gelmektedir. Bundan başka, J. Deny, F. Sümer ve L. Ligeti “Öz Türk, Safkan Türk”, A. Bekmuradov “tır-keman” ve Vasilliy. V. Barthold “Türk Kuman/Kumantürk” açıklamalarını yaparak “Türkmen” kelimesinin kökenini hakkındaki görüşlerini ortaya koymuşlardır (Annaberdiyev, 2001:17).

Saray’a göre ise, Türkmen isminin ilk kez kullanılmaya başlanıldığı 10. yüzyılda görülmüştür. İslam kaynaklara baktığımızda, Oğuzların Müslüman olanlarına Türkmen denilmiştir (Kafesoğlu, 1958:151). Türkmen kelimesinde olduğu gibi Müslüman olan Kuman, Karaman, Ataman ve Kölemenlerin adlarında görülen imen-manî eklerinin Müslüman Türklerin isimlerinin sonuna o devirde eklendiği söylenmektedir. Türkmen kelimesi bugünkü anlamıyla Türkmenistan Cumhuriyeti, Irak, İran, Afganistan, Suriye ve Anadolu’daki bazı Türk boylarına mensup olanlar için kullanılmaktadır. Türkmenistan, Türk dilinin Oğuz Türkçesini kullanmaktadır (Saray, 1993:13). Ayrıca Türkmen kelimesi “Türk” ve “İman” kelimelerinden oluşarak “İmanlı Türk” anlamını geldiği araştırmacılar tarafından ortaya koyulmuştur (Gündüz, 1997:19).

Türkmen sözcüğünün kelime anlamı için birtakım yorumlar yapılmaktadır. Batı araştırmacılar, Türkmen adını "saf kanlı Türk" olarak yorumlarken, Türkiyeli tarihçiler "Özen Türk", yani "Türk halklarının kökü" diye değerlendirmektedirler.

Günümüz Türkmenistan'da yaşamakta olan Türkmenler esas itibariyle 9. yüzyılda Salır-Kınık, Yazır ve Kayı-Bayat boylarından birleşen Oğuzlardan gelmekle beraber, Türkmen medeniyetinin oluşmasında bu topraklarda hüküm sürmüş olan Massagetler, Dahlar, Parfiyalılar, Sakalar ve Hazarlar gibi birçok kültür ve halkın etkisi olduğu kabul edilmektedir (Dolive, 2014:81-82). Nitekim bugünkü Türkmen kültürü binlerce yıldan buyana süzülen rengârenk kültürel unsurları bulundurmaktadır.

8. yüzyılın ortalarında kendilerini “Oğuz” olarak adlandıran, Moğolistan topraklarından Orta Asya’ya göç eden kavimler kendilerine Türkmen adını vermiş ve bugünkü Türkmenistan milletini oluşturmuştur. İlk başlarda Türkmenleri diğer Oğuz kabilelerinden ayırt etmek zordu. Oğuz kabileleri Orta Asya’ya ve bugünkü İran olarak bildiğimiz Fars topraklarının bazı bölgelerine yerleşmişlerdir. 11 ve 12. yüzyıllarda, günümüz Türkmenistan’ına yerleşmiş olan ve Hanefî mezhebini kabul eden Oğuz boylarına “Türkmen” adı verilmiştir. Türkmen” isminin kökeni bilinmediğini ortaya atan bazı bilim adamları bunun bir Türk veya Türkçe konuşanlar ve belki de “Türk insanı”, veya “ben Türküm” anlamına gelen, Farsçadan türemiş olabileceğine inanmaktadır. Türkmenlerin çoğunluğu, Amu Derya Nehri, Karakum Çölü, Hazar Denizi’nin doğu kıyısı, Afganistan Türkistan’ı, Horasan ve Astrabad’ın Kuzey Pers bölgeleri arasındaki bölgelerde, yaklaşık 10.000 m²’lik bir alanda yaşamışlardır. (Dolive, 2014:82).

Türkmenistan’daki Türkmenler kendilerini Oğuzların nesilleri olarak görmekteler. Bununla birlikte Oğuz kavramı Göktürk İmparatorluğun üyeleri manasına gelen siyasi anlam içermektedir. Günümüz araştırmacıları Oğuz kelimesini batı Türk lehçesini ifade etmek için de kullandıklarını görmekteyiz (Clement, 1999:28-29). Çin kayaklarıyla birlikte Dede Korkut ve Orhun Yazıtlarında Oğuzlar geçmişi hakkında bilgiler mevcuttur.

İbrahim Kafesoğlu da “Bugünkü Orta Asya’daki Türkmenistan halkı Oğuzların çocuklarıdır. Anadolu’da birçok köy Oğuz boylarının isimlerini taşımakta” diyerek Türkmenistan ile Türk halkının bağ birliğine atıfta bulunmaktadır (Kafesoğlu, 2018:155).

Kuzeyde Özbekistan ve Kazakistan, Güneyde İran, Doğuda Afganistan ve Batıda Hazar Denizi ile çevrili olan Türkmenistan, asırlardır Türkmenlerin anayurdu

olmuştur. Türkmenlerin Türkmenistan topraklarına yerleşmesi 9. asır olarak biliniyor. Moğolistan ve Kuzey Sibirya'dan göç etmiş olan Türkmenler, Oğuz boyundan gelmektedir (Habeeb, 2005:17-24).

2.2. Tarihsel Süreç

SSCB'nin 1922 yılında kurulmasının ardından oluşturduğu 1924 anayasasıyla içinde bulundukları devlet ve özerk yapıların kaderi belirlenmiştir. 1936 yılında yeni anayasa getirilerek eski anayasayı yürürlükten kaldırmıştır. Yeni anayasayla kanuna yeni düzenlemeler getirilmiştir. Özbekistan ve Türkmenistan Sovyetler Birliği'ne ilk katılan devletler olmuştur. 5. Horezm Kongresinde Horezm Halk Cumhuriyeti Sovyetler tarafından ortadan kaldırılarak, bu bölgeler Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında dağıtılmıştır (Köseoğlu, 1991:748). Takiben 13 Mayıs 1925 yılında Sovyetlerin atadığı yöneticiler tarafından TKP kuruldu (Yaman, 2016:35). Sovyetlerin dediklerini aynen yerine getirmiş olan bu parti, Türkmenistan'da muhalefetin oluşumunu engellemiş, karşılık gösterenleri ise ülkeden uzaklaştırmış, hatta özlüm cezasına bile çarptırmıştır.

1930'dan sonra Stalin Sovyet Birliği'nde mutlak üstünlüğünü elde ettikten sonra Türkistan'da asimilasyon politikasını başlatmıştır. Ruslaştırma olarak bildiğimiz bu politikayla Kiril alfabesi zorunlu olarak getirildi, milli şahsiyetlerin isimleri tarihten silindi, Rus tarihi öğretilmeye başlandı. (Özdoğan, 2001:37).

İlk başlarda Sovyetler Türkistan'a Latin alfabesini getirmiş olsalar da Türkiye'nin dil reformundan sonra bu duruma kaygıyla bakmışlar ve Orta Asya Türklerine Kiril alfabesi getirilmiştir (Can, 2017). Sovyetlerin dil reformunu eleştiren Karaca Burunov, Abdulhekim Gulmuhammedov, Amandurdı Alamış ve Berdi Kerbabayev gibi Türkmen yazarların çalışmalarına son verilmiş, düşüncelerinden vazgeçmezlerse idam edileceklerini söylemişlerdir. Türkmenlerin tanınmış yazarlarından biri olan Berdi Kerbabayev'in kaleme aldığı ve on yedi dile tercüme edilen 3 ciltlik "Aygıtlı Adım" romanı toplum arasında milli duyguları uyandırdığı sebebiyle romanın değiştirilmesi emredilmiştir. 1934 yılında düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliği toplantısında, bazı yazarların eserlerinden dolayı sert tepki almışlar ise, bazıları da sürgün edilmiştir (Oğuz, 1996:18). Ölümle tehdit edilen düşünürlerin çoğu fikirlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

TKP üyeleri milletin gözüne girmek için birtakım politikalar uygulamaya geçirme niyetlerini söylemiş olsalar da Moskova'dan gelen emirle Türkmenistan Yüksek Sovyet Başkanı Nadirbay Aytakov ve Başbakan Gaygısız Atabayev, milliyetçi hareketlerinden dolayı suçlu bulunup bir sene boyunca sürgün hayatı yaşamışlardır (Gümeç, 2011:300). 1937-1938 yılları arasındaki Sovyetlerin bu acımasız politikaları Türkmenler arasında “Tutha-tutlık” (keyfi ve toplu tutuklama) yılları olarak bilinmekte. 1930'lu yıllarda başlayan Sovyet soykırımı ancak 1950'lerde sona ermiştir. Stalin yönetimi Türkmenlere karşı bu zulmüne başkaldıran “Türkmen Azatlığı” adında Karakum Çölünde gizli faaliyet gösteren örgüt bahanesiyle, etrafında oturan köy halkı, örgütle işbirliği yapma suçundan katledilmiştir (Oğuz, 1996:19). Arşivlerde böyle bir örgütün varlığından bahsedilmemektedir.

Sovyetlerin yapmış olduğu bu politikalar neticesinde kıtlık dönemi başladı ve halk yönetime karşı başkaldırdı. Bundan sonra Sovyet hükümeti Türkmenlerin varlıklarını ellerinden almaya başladı. Bu sebeplerden dolayı Türkmenlerin çoğu Afganistan ve İran'a taşınmak mecburiyetinde kalmıştır. Yönetim göçün önünü almak için sınırlara askerler yerleştirmiştir (Yaman, 2016:36-37). Hükümete karşı ayaklanmalar git gide çoğalmasından dolayı TKP merkez tarafından sürekli denetim altında tutulmuştur. 1960'lı yıllara kadar parti üyelerinin çoğunluğu Ruslardan ibaretti (Alkan, 2016:65).

Rusların asimilasyon politikaları Orta Asya devletlerinde dil, kültür ve etnisite bakımından ciddi derecede etkisini göstermiştir (Yılmaz, 2012:111). Yine de Türkmenistan diğer Orta Asya devletlerine nazaran kültürünü ve kimliğini iyi şekilde korumayı başarmıştır (Gökdağ, 2002:108). Rusça çoğunlukla başkente konuşulduğu ve Rus azınlığı nüfusun yaklaşık %5'ini oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkmenler Ruslaştırma politikasından en az etkilenen halktır.

Stalin dönemindeki katliamlar durmak bilmedi. Toprak reformu sonucunda halk kıtlıktan kırılmıştır. Yönetime karşı ayaklanalar veya dış bağlantılar ile iletişim kurduğundan şüphe duyulanlar insanlar hayatından olmuş, iyi ihtimal sürgüne gönderilmiştir. Bu yıllarda ölenlerin sayısı 40 milyonu aştığı tahmin edilmektedir (Sarı, 2018:11).

1953 yılında Stalin'in vefatından sonra Sovyetlerin başına Kruşçev geçti. Kruşçev'in yaptığı ilk iş Stalin mirasını ortada kaldırmak oldu. Eski yönetim zamanındaki köy, kasaba, mahalle isimleri kökten değiştirildi. Kruşçev Stalin'in taraftarı olmuş olsa da hükümetin başına geldikten sonra Stalin'in politikalarını kötülemiştir. Kruşçev'in bu tutumu eleştirilere maruz kalmış, hatta bu yüzden Macaristan ve Polonya'da ayaklanmalara yol açmıştır (Sarı, 2018:11). Kısacası, Stalin döneminde yapılan iyi veya kötü politikalarının çoğu Kruşçev döneminde feshedilmiştir.

Sovyet yönetiminin el değiştirmesi veya yeni yapılan reformlar Türkmenistan açısından hiçbir değişikliğe sebep olmamıştır. 1953-1964 yıllar arasında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkanlığını yapan Suhan Babayev, parti çoğunluğunu Türkmenlerden oluşturduğu ve milliyetçilik yaptığı iddiasıyla Kruşçev Babayev'i partiden uzaklaştırmıştır. Daha sonra parti başına gelen Muhammednazar Gapurov, parti çoğunluğunu Ruslardan oluşturmaya, ülkede yüze çıkan ayaklanmaları önlemesine ve Rus yanlısı olmasına rağmen yolsuzlukla suçlanarak görevine son verilmiştir (Yaman, 2016:39). Böylelikle, Kuşçev döneminde de milliyetçilik hareketlerin oluşumu hükümet tarafından engellenmiştir.

SSCB'nin son lideri olan Gorbaçov, hükümetteki yolsuzluğu ortadan kaldırmak ile meşgul olduğu sıralar Saparmurat Atayevič Niyazov bu durumu kendi lehine çevirdi ve 1985 yıllarında TKP'nin üst yönetici kadrosunda görev almayı başardı (Kurian, 2007:191). Niyazov Türkmenler arasında sayıları bakımından üstün ve söze sahibi olan Teke kabilesinden olduğu için TKP'nin Birinci Sekreteri olarak seçilmesi kolaylaşmıştır. Daha sonra 21 Ekim 1991 yılında %98,3 oyla Türkmenistan'ın birinci cumhurbaşkanı seçildikten sonra 2006 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Ocak 1993 yılında elektriği, doğalgazı ve suyu ücretsiz yaptığı için halkın beğenisini kazanmıştır (Alkan, 2011:327). Ancak Niyazov ülke yönetiminin başına geçtikten sonra Rusya'ya karşı mesafeli davranmaya başlamıştır

1990 yılın Ekim ayındaki Cumhurbaşkanlık seçimlerinde Gorbaçov'un onayına binaen Niyazov ülkenin başkanı seçilmiştir. 1991 yılında Rusya Federasyonu'nun ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen Boris Yeltsin'e karşı yapılan darbe girişimi Niyazov'un başa gelmesinden memnun olmayan Türkmen elitleri tarafından desteklenmiş, ancak darbe sonuç vermemiştir. Darbenin başarısızlığı ile Sovyetler Birliği dağılmaya başlamıştır. Türkmenistan'nın SSBC'den ayrılma isteği olmasa da

1991 yılının 27 Ekim’inde bağımsız devlet olmuştur (Alkan, 2011:328; Turan & Dinç,2015:140). SSCB’nin çöküşüne hazırlıklı olmayan Türkmenistan bağımsızlıktan sonra uzun bir süre ekonomik, sosyolojik ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kaldı.

2.2.1. Rusların Asimilasyon Politikaları

Orta Asya’da yapılan asimilasyon politikaları Rus Çarlığı’ndan Sovyetler Birliği’ne kadarki olan süreçte devlet eliyle uygulanmıştır. Rus Ortodoks misyoneri olan Nikolay İvanoviç İlminskiy, Türkistan’daki asimilasyon politikalarının önde gelen isimlerindendir. Orta Asya halkının çoğunluğu Müslüman olduğu için Arap alfabesini kullanmaktaydı (Alagöz, 2016:211). İlminskiy’nin uyguladığı Rus-Türk Bilimi politikasıyla ortak Kiril alfabesi getirilmiş ve çoğu kelimler Rusçalaştırılmıştır.

Bu politikayla Ruslar Türkistan halkına okuma ve yazma öğretmeyi bahane ederek halkın içine sızdılar ve kendilerini halka sevdirmeye çalıştılar. Zaten Rusların Türklere karşı düşmanlığı 15. asra kadar dayanmaktadır (Kamalov, 2011:14-14). Niyetlerini 19. asırda ortaya koyan Ruslar, bunun savaşla olmayacağına göz yetirmiştir. Uzun süre uğraşlarla sadece Kazakistan’ı hâkimiyeti altına geçirebildiler. Türk halklarını tüm çabalarına rağmen elde tutamayacağına göz yetiren Ruslar, daha sonra İlminskiy’nin asimile yöntemine başvurmuşlardır.

Kazan İlahiyat Fakültesi profesörü İlminskiy ve Türk dillerine hâkim olan Ortodoks misyonerlerinin ortaya attığı bu yöntemin altında, Türk halkının dinini, dilini ve alfabesini değiştirmek amacı yatmaktaydı. Ruslar Türkistan’ı Ruslaştırmak için bunların değiştirilmesi kaçınılmaz olarak görülmüştür. İlk olarak, Türk boyları arasındaki milliyetçilik düşüncesini geliştirerek, boyların alfabelerini değiştirerek yeniden oluşturulması ön görülmüştür. Hristiyanlık düşüncesini yaymak için ise İncil’in yerli dillerdeki yazıları halka dağıtılmıştır. Rus yönetiminin desteğini alan İlminskiy, politikasını uygulamak üzere Orta Asya gönderilir (Kamalov, 2011:14-15). Türkmenistan’da halen de devam eden kabileler arasındaki sorunların temelinde İlminskiy’nin asimilasyon politikaları yatmaktadır.

“Böl ve yönet” politikasını temel alan İlminskiy, Orta Asya’daki halkları boylara ayırarak, onları ayrı millet olarak göstermiştir. Bu politikayla birlikte birçok Türk Müslümanları Hristiyanlaştırılmış ise de, toplumun tamamını Hristiyanlaştırma

görevi başarıyla sonuçlanmamıştır. Rusların Hristiyanlaştırma politikası 17 Ekim devrimi gerçekleştiği yıllarda sona ermiştir. Kilise yönetimi gerçek Ortodoks'un Rus olması gerektiğini öne sürerek İlminskiy yöntemini reddetmiştir.

Ancak asimilasyon politikalarıyla dilde meydana gelen bozulmalar sonucunda Türkistan halklarının karşılıklı olarak anlaşabilmeleri ciddi derecede zorlaşmıştır (Yalçinkaya). Ortodoks Kilisesinin İlminskiy'nin Orta Asya Türklerini Hristiyanlaştırma politikasına karşı duruşu, Sovyet hükümetinin yeni politika geliştirerek Türkleri dinsizleştirmeye doğru adımlar atmaya yöneltmiştir. Bu süreçte Komünizmin dine karşı propagandaları yapılarak, dindar halkın ibadetlerini yerine getirmeleri hükümetçe önlenmiştir. Dininin etkisini zayıflatmak için ateist üniversiteler bile açılmıştır (Musahan, 2015:227). Buna duruma karşı gelen dindar halkın çoğu öldürülmüş, işkence edilmiş, sürgüne gönderilmiştir. Dolayısıyla dindar insanlar ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Sovyetler dini toplumdaki uzaklaştırmak için birtakım bahaneler uydurmuştur. Ruslar ekonomik gelişimi öne sürerek çoğu Türkü çalıştırmak üzere ülkelerinden uzak bölgelere sürgüne göndermiştir. Türklerin yaşadığı kesimlere de Rus işçilerini göndererek Türk halkını Ruslaştırmaya ve milli bilincini yok etmeye çalışılmıştır (Yüce, 2008). Sonuç olarak Türkistan halkının çoğunda milliyet duygusu köreltilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politikalarla Türkistan'ı ayrı bölgelere bölmekle birlikte, Türkiye'nin Orta Asya'ya olan etkisini önlemek istenmiştir. Latin alfabesi Orta Asya Türklerini Türkiye Türklerine yakınlaştıracak için Kiril alfabesi getirilmiştir. Bundan başka da, Türk halkının yoğun olduğu bölgelerde Rus okulları ve Ortodoks Kiliseleri kurulmuştur. Bu politikaları uygulamak ve denetlemek için "Ruslaştırma Kurumu" aktif rol oynamıştır. Asimilasyon politikalarının bir diğer önemli araçları olan basın, gazete ve dergiler de Ruslaştırma faaliyetlerini sürdürmüştür (Egamberdiyev, 2005:104-105).

Asimilasyon politikaları Orta Asya'daki etnik ve dil bakımından büyük sorunlara yol açmıştır. Bu politikalara rağmen Orta Asya devletlerinin arasında kültürünü ve kimliğini en iyi şekilde muhafaza eden ülke Türkmenistan'dır. Ruslaştırma politikasına karşı yapılmış olan milli mücadelelerin başında İsmail Gaspıralı'nın oluşturduğu Ceditçilik Hareketi gelmektedir. Esasında Türkler arasında

birlik oluşturmaya amaçlayan bu hareket, kısa zaman içinde tüm Türkistan'a yayılmaya başlayarak Türkmenlerden de birçok aydın destekçi kazanmayı başarmıştır (Arıkan, 2005:13). Gaspıralı'nın İlminskiy'nin asimilasyon politikasına karşı uyguladığı “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” düşüncesi Ruslarda endişeye yol açmıştır ve buna yönelik acımasızca önlemler alınmıştır. Rusların Türkistan'daki asimilasyon politikalarının istendiği derecede etkili olmamasının temel nedenlerinden biri Ceditçilik Hareketinin halkı bilinçlendirmiş olmasıdır.

2.2.2. Türkistan'da Milli Uyanış Hareketi Olarak Ceditizm ve Türkmen Ceditçileri

Abdulla Bedri'ye “Genç Buharalılar kimdir?” diye sorduklarında bu soruya, “...onların hayalleri, düşünceleri ve amaçları biz biçare fakirleri sıkıntılarından; yani emirler, beyler ve zenginlerin zulümlerinden azat etmek ve bizlerin rahatı ve huzuru için gayret ve mücadele etmektir” (Bedri, 1919:3) diye yanıt vermiştir. 18. ve 19. asırlarda Rusların Orta Asya'ya akınları, Türklerin köklü kültürünü ve medeniyetini yok etmiştir ve tamir edilmesi zor hasarlar bırakmıştır; bir sürü kitaplar, kütüphaneler Rus istilacıları tarafından yakılmış, medreseler kapatılmış, din âlimleri katledilmiştir. (Bademci, 1975:135). Böylece, Orta Asya medeniyeti gerilik ve cehaletle yüz yüze kalmıştır. Bu öyle bir cehalet ki; yüz yıllardır vatanı işgal ve istila eden emperyalizme karşı değil de birbirleriyle savaşmaya neden olmuştur.

Türkistan'da “bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” düşüncesiyle devamlılığını sürdüren Buhara ve Hive Emirliği'nin başındaki emirler Rusların maşası haline gelmişti. Bu Emirler istilacılara karşı bir tepki sergilemedikleri gibi, karşı çıkanları da cezalandırmışlardır. Gerek bu iki yerli idare dâhilinde, gerekse başka bölgelerdeki Rus sömürsüne karşı milli mücadele başlatılmıştır. Bu mücadeleyi başlatan aydınlara “Cedidi”, işbu direniş hareketine ise “Ceditçilik” adı verilmiştir.

Türkistan'da Ceditçilik hareketini başlatan aydınlar Buhara ve Hive hanlarından izin alarak 1884 yılında mektep açabilmişler ama Rusların baskısı üzerine bu mektepler kapatılmıştır. Kapatılmasına gerekçe olarak ise, “İslami düşünceye ters” geldiğidir. Bu Rus propagandası başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Bademci, 1975:136), hatta bu propaganda ile birçok insan kurban edilmiştir.

Ceditçilik Hareketi, 1905 Rus inkılâbından sonra Türkistan ile birlikte Türkiye’de de aktif hale gelmeye başlamıştır. Türk dünyasının üç önemli merkezi olan Kırım, Kazan ve İstanbul’da yayınlanan bilumum neşriyat Türkistan’da kolayca takip edilmeye başlanmıştır. Buhara ve Hive hanının izin verdiği ölçüde gençlere ve halka eğitim amacıyla “Cemiyet-i Hayriye”, “Neşriyat Şirketleri” gibi sosyal kurumlar kurulmuştur. 1908 Türk inkılâbından sonra Türkiye’deki “Jön Türkler” hareketine paralel olarak; Hive’de “Genç Hiveliler”, Buhara’da ise “Genç Buharalılar” cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetler parti haline bile getirilmiştir. Cedidi cemiyetler kısa zamanda Türkistan’ın merkezi şehirlerinde teşkilatlar kurmayı başardılar. Aynı şekilde Orenburg ve Omsk’ta da Rus mekteplerinde öğrenim gören Kazak aydınları cedidi hareketini kurdular. Daha sonra bu teşkilat bütün Kazakistan’a yayıldı (Bademci, 1975:138).

Ceditçilik Hareketi Ruslar için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Bunun önüne geçmek için Rus ajanları ilk önce Osmanlı Halifesine Ceditçileri Jön Türk hareketinin bir şubesi gibi göstererek Ceditçileri halka düşman olarak tanıtmıştır. Daha sonra ise Ruslar Ceditçilere karşı Türkistan’da iç muhalefetin oluşumunu sağlamıştır. Bu muhalefet gurubuna ise “Kadimiler” ismi verilmiştir.

Kadimiler Ceditçileri hanı ve emiri devirmek için oluşturulmuş bir örgüt olarak suçladılar. Oysaki Ceditçilerin esas gayesi Ruslara bağımlı olmayan bir devlet ve asrın gerçeklerine uygun müesseseleri meydana getirmek idi. Rus ajanları emir ve hanlara tıpkı Osmanlıda olduğu gibi Halifeliği İttihatçıların devirdikleri gibi devrileceklerine inandırmışlar (Bademci, 1975:141). Bu korku ve endişe yüzünden han ve emirler Ceditçilere karşı Ruslardan yardım isteyerek büyük bir hata yapmışlardır.

Türkistan’da 20. asır başında da 19. asırda olduğu gibi Ruslara karşı mücadeleler devam etmiştir (Bademci, 1975:131). 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında siyasi, medeni ve ekonomik yönden çöküntüye uğrayan Türkistan, Çarlık Rusya’nın zulmünden kurtulmak için yeniden toparlanmaya başlamışlardı. Ceditçilik Rusların sömürgeciliğine karşı milli demokratik hareket olmakla birlikte, iktisadi, medeni ve sosyal yönden geri kalmış Türkistan toplumu cesaretlendirmek, sosyal ve kültürel reformlar yapmak ve Ruslardan bağımsız bir devlet olmayı esas amaç olarak belirlemiştir (İsmonova, 2015:13). Bu bakımdan, Orta Asya’da milliyetçilik düşüncesinin yükselmesinde Ceditçilik hareketinin çok büyük bir rolü vardır.

Türkistan'da Ceditçilik düşüncesi 19. asrın 90'lı yıllarına doğru yayılmaya başlamıştır. Bu hareket 20. asrın 30'lı sonlarına kadar ülkenin siyasal ve sosyal hayatında önemli rol oynamıştır. 19. yüzyılın 80'li yıllarında İsmail Gaspıralı'nın Kırım'da başlattığı “usul-ü cedit” okulları Türkistan'daki tüm reformcu aydınlarla önderlik etmiştir. Gaspıralı, Sarbonne Üniversitesinde eğitim aldığı sıralar Avrupa'nın eğitim sistemiyle tanışıyor. Gaspıralı almış olduğu Batı eğitimi Türkistan'daki İslami eğitime dayalı okulların reforma ihtiyaç duyduğu düşüncesini doğuruyor (Bazarbayeva, Gumadullayeva, & Rustambekova, 2013:877). İsmail Gaspıralı'nın 1884 yılında kurmuş olduğu cedit okuluna 40 günün içinde 12 tane öğrenciyi kayıt ettirmeyi başarmıştır. Gaspıralı'nın öğretim yöntemi “yeni yöntem” anlamına gelen “usuli-credit” olarak nam kazanmıştır. Cedit kelimesi Arapçada “yeni” anlamına gelmektedir. Ancak cedit okullarında eğitim dilini Arapça değil de Türkçe olmuştur. Bu okullarda sadece din derslerini öğretmekle sınırlı kalmayıp fen derslerine de ağırlık vermiştir. Din öğretimine dayalı eğitim sistemi savunan Kadimciler (usul-ü kadim) usul-ü cedit okullarını “dinsiz”, “kâfir” yuvası diye suçlamışlar. Buna karşın Ceditçiler de Kadimcileri “yobaz” ve “gerici” olarak tanımlamışlar.

Ceditçilik Hareketi ile Türkistan'a yeni eğitim modeli getiren Gaspıralı, 1883-1914 yıllar arasında yayınladığı “Tercüman” isimli gazetesi Ceditçilik hareketinin Türk devletleri arasında popülerleşmesine önemli katkısı olmuştur (Andican, 2003:25). Bu gazete Ceditçilik düşüncesini bütün Türkistan'a, daha sonra ise Türkçe konuşan diğer ülkelerinin tümüne yayılmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2014:346).

Ceditçiler sadece Türkistan'da eğitimi modernleştirmekle birlikte kalmayıp oluşturdukları cemiyetlerle, başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere öğrenciler göndermişler. 1908 yılında Buhara 'da Terbiye-i Etfal (çocukların eğitimi) adlı bir gizli cemiyet kurulmuştu. Cemiyet üyelerinden Abdurrauf Fıtrat, Osman Hoca, Gülcâlı Abdulaziz ve Sadık Aşuroğlu, daha sonra, 1909 yılında gizlice İstanbul'a giderek, orada da Buhara Ta'mim-i maarif Cemiyet-i Hayriyesi isminde şube açmışlar. Bu cemiyet, 2 sene içerisinde Türkiye'ye toplamda 25 öğrenciyi eğitim almaya göndermiştir. Buna benzer olarak kurdukları diğer cemiyet de Turan Neşr-i maarif cemiyetidir. Bu cemiyetlerin üyeleri, Osmanlı aydınları tarafından yürütülen Jön Türkler ve İttihat Terakki akımları ile yakından ilişkide olmuşlar. Bundan dolayı, daha sonra Buhara ve Hive Emirleri ve Hanlarına karşı mücadelede Yaş Buharalılar ve Yaş Hiveliler isimlerini almışlar (Andican, 2003:28-29).

Türkmen aydınlarının Ceditçilikten etkilenmesinin temel sebebi, düşüncenin ulusal kimliğin ögesi olan “dil”e karşı tutumlarıdır. Ceditçilik gelmeden önce Türkmen okullarında kullanılan diller Farsça ve Arapçaydı. Ceditçiler ise eğitimin

ana dilde verilmesini savunuyorlardı. Ancak Türkmenlerde dil reformu, İsmail Gaspıralı'nın öne sürdüğü reform ile aynı düzeyde gelişmemiştir. Gaspıralı, tüm Türkî dillerin birleşmesinden yanaydı, fakat Türkmenler kendi ana dillerini korumayı tercih etmişlerdir. Modernize süreci Türkmenlerde Türk ve İslam çatısı altında gelişti, eğitim reformunda ise Türkmen kimliği öne sürüldü (Clement, 2018a:102). Bunun nedeni, tarihten beri gelen bir algıdan kaynaklanmaktadır; yani Oğuz Türkmen Türkleri kendilerini Osmanlı veya Azerbaycan Türklerinden farklı olarak görmüştür. Türkmen Ceditçileri dış ülkelerde eğitim aldıktan sonra memleketine geri dönerek “usul-ü cedit” okullarını açmışlardır. Daha sonra kendi çocuklarını bu okullara yazdırmışlar.

Türkmen Ceditçileri ele aldığımızda beş önemli şahsiyet öne çıkmaktadır. Bunlar Orazmammet Vepayev, Kümüşali Böriyev, Allahkulu Karahanov, Şemseddin İmameddinoğlu Kerimi ve Hıdır Deryayev.

Orazmammet Vepayev Ceditçi Hareketi ile ilk kez eğitim amacıyla Buhara şehrinde gittiğinde tanışıyor. Vepayev eğitim aldığı yıllarda Ceditçi Hareketinin önemli isimlerinden biri olan İbrahim Ahun' un iki sene talebesi oluyor. Buhara'daki eğitimini tamamladıktan sonra akademik kariyerini devam ettirmek üzere Türkiye'ye geliyor. Harp lisesinde dört sene okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesini okumaya karar verir. İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan hemen sonra, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın ordusunu kurmakta birtakım görevler üstlenmiştir. Türkmenistan'a geri döndükten sonra öğretmenlik, hâkimlik ve idari makamlarda görev almıştır (Söyegov, 2010:328).

1922-1924 yıllarında Vepayev, “Türkmen İli” dergisinde Rus emperyalizmini eleştiren yazı yayınlamıştır. Bu yazı Vepayev'in ilk çalışması olarak biliniyor. Orazmammet Vepayev, “1925-1926 yıllarında “Tokmak” dergisinde bastırdığı “Şive ile Oynayanlara” ve “Dil Şive Doğrusunda” adlı şiirlerinde Türkmencenin temizliği ve gelişmesi konusunu” ele almaktadır (Söyegov, 2010:329). Burada Vepayev, Türkmen dilinin önemi ve Türkmen dilinin saflığının korunması üzerinde durmuştur.

Ayrıca Vepayev, tanınmış Türkmen şairi Berdi Kerbabayev'a, Türkmenlerin özüne dönmesini ele alan şiirinde şöyle demektedir (Söyegov, 2010:329):

Ey aziz Kerbabayev, sana bir sorum var:

Türkmen'in gözünü açmaya yine kaç yıl gerek?

Göz aylandır her yere, sonra bana cevap ver,
Halkı uyandırmaya bize hangi dil gerek?

Rusların Ceditçileri ortadan kaldırmak için ellerinden gelen tüm zalimlikleri yaptılar. Başta da sözü edildiği gibi, dinsiz, kâfir gibi suçlamalarda bulundular. Bu da birçok aydınların suçsuz yere katledilmesine neden oldu. Bu suçlamalara kurban gidenlerin arasında Orazmammet Vepayev da vardı. Yazdığı Ceditçi yazılardan dolayı tehdit edilen Vepayev, ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. İran'da yaşamını sürdürmekte olan Vepayev, Sovyetler tarafından birtakım vaatlerle kandırılarak geri çağırılmıştır (Söyegov, 2010:329). 1932 yılında ise, Abdülhekim Kulmuhammedov ile birlikte hapse atılmış (Durdıyev & Kara, 1993:4), daha sonra kurşuna dizilmiştir (Söyegov, 2010:330).

Bir diğer Türkmen Ceditçisi Kümüşali Böriyev, Türkmen dilinin gelişimine muazzam katkılar sağlamış Türkmen aydınıdır.

Kümüşali Böriyev 1915 yılında 19 yaşındayken Taşkent şehrindeki Muallimlik Semineri'ni bitirir. 1924 yılında kadar Rusya'ya bağlı Muhtar Türkistan Cumhuriyeti'nde Türkmenleri temsil eden devlet adamlarından biri olarak görev yapar. 1922-1924 yıllarında bu cumhuriyete bağlı olarak dil ve eğitim alanında faaliyet gösteren "Türkmen Bilim Komisyonu"nın bakanı olarak çalışır. 1924'de Türkmenistan'a döner ve tutuklanıp hapsedildiği 1932 yılına kadar Aşkabat'ta Devlet Bilim Kurulu Bakanı, Türkmen Kültürü Enstitüsü Direktörü, Millî Eğitim Bakanı, Devlet Yayınevi Bakanlığı vazifelerinde bulunur (Söyegov, 2010:330).

1920'li yıllarda Osmanlı Türkistan'dan eğitim almak üzere az sayıda öğrenci kabul etmiştir. Eğitim almaya gönderilen öğrencilerin biri olan Böriyev, zamanın en gözde Üniversitesi olan İstanbul Üniversitesinde tahsil görmüştür. (Özkan, 2003:141-150). Böriyev, derslik kitaplarını ve öğretmenlerin yararlanması için yabancı dildeki makaleleri Türkmen diline tercüme etmiştir. Türkmencenin gelişiminde Ceditçi aydınların önemli katkıları olmuştur. Bu bağlamda, 1920 yılında Kümüşali Böriyev ve Muhammet Geldiyev ile birlikte "ilk Türkmence gramer ve sözlükleri hazırlayarak yayınlanıp halk çoğunluğuna sundular" (Söyegov, 1998:117).

Söyegov'un aktarmasına göre, "Kümüşali Böriyev Sovyet rejimi tarafından 'milliyetçi', 'halk düşmanı' iddiasıyla 19 Mart 1932 yılında yakalanır. Böriyev'i iki kere; 10 Mayıs 1933'de ve 9 Ekim 1937'de muhakeme ederler" (Söyegov, 2017:50-51). Maalesef Kümüşali Böriyev de Orazmammet Vepayev ile aynı kaderi paylaşmıştır. Yedi seneden çok müddet hapis hayatından sonra kurşuna dizilerek öldürülmüştür.

Türkmen edebiyatının ve dil biliminin önemli isimlerinden biri olan Allahkulu Karahanov, 1982 senesinde doğmuştur. Daha çocukluk yıllarında öksüz kalan Karahanov, amcası tarafından büyütülmüştür. Karahanov ortaokulu tamamladıktan sonra Taşken şehrindeki Orta Asya Üniversitesinin Tıp Fakültesini kazanır. Üniversite yıllarında Ceditçiler Hareketi ile tanışır. Üniversite yıllarında sadece derslerle ilgilenmeyip, aynı zamanda “Türkmen Bilim Komisyonu”nda araştırma görevlisi olarak da çalışır (Söyegov, 2017:54). Bundan başka, Muhammet Geldiyev ile birlikte yaptığı çalışmasında Arap alfabesinin Türkmen diline uyuşmayan bazı seslere uyarlamıştır. Ayrıca Türkmen Ceditçiler dergisi olarak bilinen edilen “Türkmen İli” dergisinde birçok makaleleri yayınlanmıştır (Söyegov, 1998:115). Yazdığı makalelerin bazıları, çok az süre faaliyette kalan “Yaş Çarçı” dergisinde yayınlanmıştır (Söyegov, 2010:332). Karahanov, aynı zamanda tercümanlık işi de yapmıştır. Birçok ders kitaplarını Türkmen diline çevrisinde Karahanov’un büyük katkıları vardır.

Karahanov’un yaptığı önemli çalışmalarından bir diğeri ise, Türkmen mitolojileri, atasözleri ve deyimler derlemesi olan “Ana Dilimiz” adlı kitabıdır. Bu kitapta Türkmen edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Mahtumkulu, Seydi, Azadı, Kemine, Molla Nepes gibi şairlerin şiirleri yer almaktadır. Karahanov bu kitabın tam beş bin tane baskı yaptırarak okuyuculara dağıtmıştır (Söyegov, 2017:55). Bu şahsiyetlerin eserleri Türkmen tarihindeki yaşanan meşakkatli zamanları ve sıkıntıları anlamamız ve ders çıkarmamız açısından vazgeçilmez kaynaklardır.

Allahkulu Karahanov, halkın bilinçlenmesi için eğitim sisteminin yenilenmesi gerektiğine inanmıştır (Durmaz, 2015:11). Uzmanlık alanı dil bilimi olan Karahanov, 1929 senesinde “Türkmence Dilbilgisi” kitabını ele aldığı bilinmektedir, lakin zamanın zor şartlarından dolayı bu kitap halka ulaşmamıştır. Aynı kitap 1931 senesinde Rusça “Grammatika Turkmenskogo Yazıka” (Türkmen Dilinin Grameri) olarak neşredilmiştir (Söyegov, 2017:55). Bu eser, Türkmencenin gramerine önemli katkılar sağlamıştır.

Ruslar Allahkulu Karahanov’u suçlamak için bin türlü bahanelere başvurdular ve 1937 senesinde istediklerine ulaştılar. Karahanov, “Türkmen Azatlığı Kurulu’nun üyesi olmak, feodal-milliyetçi klasikleri halk arasında yaymak ve Parti ve Hükümetin Türkmen Dili sahasında yaptığı reformlara karşı koymak” (Söyegov, 2017:55) gibi

suçlardan dolayı tutuklandı ve bir sene geçtikten sonra kurşuna dizildi. Allahkulu Karahanov'un idamının ardın dört yıl geçtikten sonra açılan davada masum olduğu ispat edilmiştir (Söyegov, 2010:333).

Üzerinde durulması gereken bir başka Türkmen Ceditçi yazar Şemseddin İmammeddinoğlu Kerimi'dir. Kerimi, Türkmenlerin Ruslara karşı yaşlısı, kadını, çocuğu demeden mertlerce savaştıkları Göktepe savaşında şehit düşen Kerimberdi İşan'ın torunudur.

Kerimi, öz amcalarının açmış olduğu yenilikçi okulunda tahsil görür. Türkmen edebiyatının gözde isimlerinden Berdi Kerbabayev, Karaca Burunov ile birlikte aynı okulda okurlar. Eğitimini tamamladıktan sonra bir müddet öğretmen olarak çalışır. Daha sonra Rusya'ya Doğu Bilimleri alanında eğitim almaya gider (Söyegov, 2010:333). Hayatının sonlarına doğru ise matbaa işinde çalışmıştır. Rusçadan “Zahire” ve “Çelik Nasıl Pişirildi?” gibi meşhur eserleri Türkmen diline çevirisini yapmıştır (Söyegov, 2010:334).

Kadimicilerin eğitim anlayışına karşı çıkan Kerimi, karma eğitim sistemini savunmuştur. Türkmen kültüründe kızların okullarda eğitim almalarına iyi gözle bakılmıyordu. Oysa Kerimi, erkekler kadar kadınların da eğitilmiş, okuryazar olmalarını savunmaktaydı. Bu hususta, ele aldığı “Türkmen Kızı” şiirinde kızların okula gönderilmesine vurgu yapmıştır (Söyegov, 2010:334). Kerimi yazdıkları makaleleriyle harf reformu ve Türkmen dilinin gelişimi yönünde önemli adımlar kaydetmiştir.

Kerimi'nin kaleme almış olduğu ve tanınmış “Aycemal” eseri, Ceditçilik ile Kadimiler arasındaki çatışmayı dramatik bir şekilde ele almaktadır. Aycemal'a âşık olan çocuk, sırf yenilikçi görüşü (Ceditçi) yüzünden Aycemal'ın babası ikisinin evlenmelerine karşı çıkmakta (Söyegov, 2017:119). Bu eser meşhur Türkmen destanı olan “Zöhre ve Tahir”de olduğu gibi hüznü bir şekilde bitmektedir. Türkmenistan'ın bazı kırsal kesimlerinde bunun gibi geleneksel düşünceye sahip insanlar günümüzde de vardır.

Rus sömürgesinin Ceditçileri karşı tehdidi hiç bitmemiştir. “Halk düşmanı”, “gerici milliyetçi” gibi klişe bahanelerle Şemseddin İmammeddinoğlu Kerimi'ni Özbekistan'ın “Zarefşan” şehrine sürgüne gönderilmiştir (Söyegov, 2017:56). Sürgünden geri gelmesinden daha çok geçmeden idam edilmiştir.

Son olarak üzerinde durulacağı, tanınmış Türkmen şairi ve yazarı Hıdır Deryayev'dir. 1929 yılında Orta Asya Üniversitesinin Doğu Bilimler Fakültesini kazanır ama Doğu Bilimler hocalarının çoğu Sovyet hükümeti tatarından tutuklandıktan sonra okulunu Pedagoji Fakültesinden devam ettirme mecburiyetinde kalır. Üniversiteyi bitirdikten sonra Aşkabat'a dönerek Türkmen Devlet Pedagoji Enstitüsünde hoca olarak iş hayatına atılır. Kısa süre içerisinde doçentlik unvanını aldıktan sonra enstitünün Türkmen Dili ve Edebiyatı bölüm Başkanı olarak atanır (Söyegov, 2010:335).

Deryayev 1933 yılında yayınladığı “Köhne Türkmen Edebi Dili” adlı yazısı yüzünden 19 sene hapis cezasına çarptırılmıştır (Gökçimen, 2013a:182). Bu yazısında Türkmenlerin Sovyet işgalinden önce “edebi dili”nin olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu soruya kendisi “evet vardır!” cevabını verdikten sonra, bunun ispatı olarak ta Türkmen milli şairleri olan “Mahtumkulu, Molla Nepes, Seydi, Zelili, Şeydâi, Tâlibî, Muhtâcî” gibi şahısların eserlerinde aramak lazım demiştir (Söyegov, 2010:335). Yazarın verdiği bu yanıt, onun gözüaltına alınmasına neden olmuştur. Deryayev en çok hapis hayatı yaşayan Türkmen yazarlarından biridir. Hapisten çıktıktan sonra “benim yaşımı yaşadığım 19 seneyi ayırarak söyleyin” diyerek cezaevinde geçtiği günlerinin acısını dile getirmiştir. Deryayev en meşhur romanı olan “İkbal”ı cezaevinden çıktıktan sonra yazmıştır (Söyegov, 2017:57). Bundan başka da birçok şiirler, sahne oyunları halka sunulmuştur. Deryayev hayatının sonlarında Türkmen Halk Yazarı unvanını almıştır.

SSCB Ceditçilerin kökünü kazmak için her türlü işkencelere maruz bırakmışlardır. Hatta bazı Ceditçilerin çocuklarına da elinden geldiği zalimlikleri yapmışlardır (Uygun, 2015). 1917 yılında Çarlık Rusya'sı yıkılarak yerine Lenin'in önderliğinde Bolşeviklerin başa gelmesiyle durum daha da ciddileşti. Bolşevik Devriminin yarattığı karmaşadan dolayı işbu cemiyet üyelerinin sadece küçük bir kısmı Türkistan'a geri dönebilmişlerdir (Andican, 2003:28). Türkiye'de kalanları ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda çeşitli görevlerde yer almışlardır.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği Orta Asya toplumunun sosyal ve kültürel açıdan kökten değişimini sağlayacak olan Ceditçilik Hareketine razı değillerdi. Buna rağmen, halk bu sömürgeciliğe karşı tepki göstermeye devam etmiştir. Zaten bu hareketin esas amaçları halka özerkliğin verilmesi, eğitim ve kültür alanında reformların yapılması gibi ulusal çıkarlara hizmet eden unsurlardı. Sovyetlerden

Bağımsızlığı kazanana kadar Ceditçilik Hareketi Orta Asya'nın ayaklar üstünde durabilmesinde ilham kaynağı olmuştur. Ceditçilik Hareketinin siyasi yönü, bölgedeki ulusal mücadeleyi güçlendirmektir. Bu mücadelenin sonucunda halk Rus “meşruiyet”ini reddetti ve sömürgeci güçlere karşı muhalefetler çoğalmaya başladı. SSCB bu hareketi hiç göz ardı edemezdi. İşbu siyasi ve etnik süreçler, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgenin sosyo-politik gelişiminin yönünü belirledi. Eğer Ceditçiler, bu gelişimin doğasını kanıtlayacak fikirlere sahip olmasaydı ve kitlelerin fikirleri bir araya getirmeye yönelik siyasi mücadelesi olmasaydı, belki de bugünkü bildiğimiz bağımsız Orta Asya devletleri tamamen farklı bir görünüm kazanmış olurdu.

Aslında Türkmenlerde bu sözünü ettiğimiz yazarlardan başka da birçok Ceditçi yazarlar olmuştur. Örneğin, Berdi Kerbabayev'in Rus baskılarından önce neşrettiği “Garşa Guda” adlı makalesi ve “Aygıtlı Adım” romanı Ceditçi eser olarak sayılmaktadır. Lakin Rusların sürekli tehditlerinden dolayı faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışlardır. Berdi Kerbabayev, Karaca Burunov gibi şairler yazdıkları şiir ve yazılarından dolayı hapse atıldılar, ideolojilerinden vazgeçmezlerse sonun sonu ölüm olacağını söylediler. Berdi Kerbabayev'in “Aygıtlı Adım” romanı Türkmenistan'ın Bağımsızlığından sonra derslik kitaplarına okutulmuştur. 1965 yılında filmi çekilmiş olan bu roman 1991 yılından sonra Türkmen kanallarında sıklıkla yayınlanmaya başlandı (Taçmuradov, 1932:48-57). Bu yazarlar kaderlerini yukarıda bahsedilen yazarlarla aynı olmasından korkmuşlardır. Hapisten çıktıktan sonra Berdi Kerbabayev, Karaca Burunov ve Abdulhakim Kulmuhammedov birtakım eserleri yayınladılar ama bu eserlerin çoğu sosyalist sistemin savunan eserlerdi.

Genel olarak, yüzyılın başlarında oluşan Ceditçilik hareketi sadece Çarlık Rusya'sının sömürünse karşı bir ulusal mücadele olmakla kalmayıp, Sovyet zamanında da bağımsızlık mücadelesinin sürdürmekte ilham kaynağı olmuştur.

2.3. Coğrafi Konum

Türkmenistan, 488.100 km² yüzölçümüne sahip, uzunluğu batıdan doğuya doğru 1.100 km, kuzeyden güneye ise 650 km olan bir kuzey Orta Asya devletidir. Türkmenistan'ın toplam sınır ölçümü 5.522 km'dir (Kalenderoğlu, 2007:17). Komşu ülkelerine baktığımızda, kuzeyinde Kazakistan ve Özbekistan, güneyinde İran,

güneydoğusunda ise Afganistan yer almaktadır. Ülkenin batı kısmı ise Hazar Denizi ile çevrilidir.

Topografik olarak Türkmenistan çukur zemin üzerinde yerleşmektedir. Çöller ülkedeki toprakların %84'ünü (375.000 km²) oluşturmaktadır. Karakum çölü toprağın 2/3'ü kaplamaktadır. İran ile sınırında yer alan Köpet Dağları Türkmenistan'ın en yüksek noktası olup, uzunluğu 2942 km²'dir. Ülkedeki arazilerin büyük bir bölümü bu dağların kuzeyinde mevcut olan çöküntü alanı üzerinde yer almaktadır (Kalenderoğlu, 2007:18). Akarsu yetersizliği bakımından fakir olan Türkmenistan, su ihtiyaçlarını Amu Derya (Ceyhun), Murgap, Tecen, Etrek nehirleri ve Amu Derya'dan alan Karakum kanalından temin etmektedir.

Türkmenistan karasal çöl iklimine sahiptir. Gece ile gündüz arasından büyük miktarda sıcaklık farkı mevcuttur. Kış aylarında gündüzler kısa ve soğuktur. Yaz aylarında ise, gündüzler uzun ve aşırı sıcak olmaktadır. İklimin böyle olmasının nedeni, ülkenin okyanusa ve denizlere yakın olmaması ve Hint Okyanusu tarafından gelen nemli havaya, İran'daki, Afganistan'daki ve Türkmenistan'daki Köyten Dağı engel oluşturması sonucunda nemli havadan yoksun kalarak yaz aylarının sıcak olmasına sebep olmaktadır. Ülkenin kuzeyinde, kuzeybatısında ve kuzeydoğusunda uzun dağların yokluğu sebebiyle, o bölgelerde soğuk hava esmektedir. Yaz aylarında meydana gelen soğuk hava, ülkede beklenmedik yağmurların yağmasına neden olmaktadır. Bu durum her sene devam etmektedir. Ülkede sonbahara doğru havanın soğuması toprak sıcaklığını 3-4 dereceye kadar indirmektedir. Bu yüzden, Eylül aylarında soğuk havanın neticesinde tarım ürünleri zarar görmektedir. Ağustos aylarında sıcaklığın, özellikle başkentte 50 dereceye kadar yükseldiği görülmüştür. Kış aylarında ise sıcaklık -25 dereceye kadar düşmektedir. Bahar aylarının ortalarına doğru yağmur miktarı azalmaya başlar. Türkmenistan'ın subtropikal iklime sahip olması, ülkenin etrafı dağlarla kuşatılmış ve Hazar Denizinden başka deniz veya okyanusa kıyısı olmamasından kaynaklanmaktadır (Kalenderoğlu, 2007:19). Dolayısıyla, ülkede sıcaklıktaki hızlı değişim ve sıcaklık derecesinin yüksek olması gayet doğaldır.

Hazar Denizine kıyıdaş devlet olduğu ve doğal gaz ve petrol zengini olması, Türkmenistan'ın bölgedeki jeopolitik önemini arttırmaktadır. Türkmenistan dünyadaki doğalgaz rezervleri sıralamasında dördüncü sıradadır. 2017 yılı verilerine

göre toplam doğalgaz rezervi 19,5 trilyon m³'tür (BP, 2017:27). Bundan başka, ülkede kömür, sülfür ve tuz gibi doğal kaynaklar da bulunmaktadır.

2.4. Demografik Yapısı

1923 yılında ülke nüfusu 1 milyon 40 bin idi. Bu rakamın iki katına çıkması ancak 1970'i bulmuştur. Türkmenistan'da nüfusun az olmasına sebep olan birtakım nedenler vardır. Türkmenlerin kendi aralarındaki iç savaş, Sovyetler Birliği'ne karşı oluşan milli mücadeleler, 1920'lerdeki kıtlık, 1930'larda Sovyetler tarafından uygulanan nüfus dağılım politikaları ve İkinci Dünya Savaşı Türkmen nüfusunun azalmasının esas nedenleridir (Solak, 2002:801-807).

Türkmenistan beş vilayetten oluşmaktadır. Bunlar Ahal, Balkan, Daşoguz, Lebap ve Marı vilayetleridir. Başkenti ise Ahal vilayetinde yer alan Aşkabat şehridir. Bağımsızlıktan sonra nüfus sayısı 4.254.000 olan Türkmenistan'ın %78'i Türkmenlerden, geriye kalan %12's ise azınlıklardan ibaretti. Türkmencilik politikasıyla Ruslara karşı alınan tavır sonucunda 1993'lerde %10 olan Rus azınlıkları iki yıl gibi kısa süre içerisinde %6'ya kadar gerilemiştir. Bununla birlikte, İran ve Afganistan'da 3 milyondan fazla Türkmenlerin yaşadıkları tahmin edilmektedir (Saray, 1993:69). 2018 yılının tahmini verilerine göre, Türkmenistan'ın nüfusu yaklaşık 6 milyon olup, dünya nüfus sıralamasına göre 116'ncı sırada yer almaktadır.

Bu nüfusun %85,6'nı Türkmenler, %5,8'ini Özbekler, %5,1'ini Ruslar ve kalan %3,5'ini diğer milletler oluşturmaktadır (Minority Rights Group, 2018). 1995 verilerine göre, ülkedeki Kazak nüfusu 90000'dir. Ancak Kazakistan'ın yurt dışında yaşayan Kazak kökenli insanları maddi destek karşılığında Kazakistan'a geri getirme programıyla, Türkmenistan'daki Kazak nüfusu ciddi şekilde azalmıştır (Terés, 2017:66). 1992 yılına göre, Türkmenistan'da doğal nüfus artış hızı ortalama %2'dir (Özcan, 2014:13-14). 2018'de ise nüfus artma oranı %1,1 ile düşüş göstermiştir (CIA, 2019). Kadın başına düşen doğum oranı 2,4'tür. Ruslar genellikle Aşkabat'ta ve diğer büyük şehirlerde yaşamaktadırlar. En çok nüfusa sahip şehirler ise Aşkabat, Türkmenabat, Daşoguz, Marı ve Balkanabat'tır. Türkmenistan'da nüfus dağılımı şu şekildedir (Kalenderoğlu, 2007:19):

- Aşkabat şehri: 810.000
- Ahal Vilayeti: 863.000

- Balkan Vilayeti: 515.000
- Daşoguz Vilayeti: 1.281.000
- Lebap Vilayeti: 1.243.600
- Marı Vilayeti: 1.378.000

Görüldüğü gibi, kalabalık yerleşim alanları ülkenin güney, doğu ve kuzeydoğu kesimleridir. Nüfus yaklaşık %50'si başkent Aşkabat veya Aşkabat'ın yakınlarında yaşamaktadır. Diğer vilayetlerin nüfusun çoğu şehir merkezlerinde ikamet etmektedir. Dini farklılıklara göre, nüfusun %88'i Sünni, %10'u Ortodoks ve geriye kalan %2'sinin dini inanışı bilinmemektedir (Çolak, 2002:1294). Ülkenin büyük çoğunluğu Müslüman olsa da, anayasada laik devlet olarak belirtilmektedir.

Türkmenistan'daki nüfus yapısı ele alındığında, ülkenin tarım toplumu olduğunu görmek mümkündür. 1998 verilerine göre, çalışan nüfus sayısı 1.838.700 olup, bunun %48,3'ü tarımda çalışmaktadır. Türkmenistan'da işçi gücünün yaklaşık yarısı tarım sektöründe emek vermektedir. Geriye kalan istihdam alanlarına bakıldığında, %12 sanayi, %5,9'u inşaat sektörü ve en az işgücü barındıran sektörü olan telekomünikasyon ve ulaşım %4,3'ü oluşturmaktadır (Çolak, 2002:1295). Geriye kalan yaklaşık %30'luk kısım ise diğer kurumlarda çalışmaktadır. 2012 istatistik rakamlarına göre, ülkede istihdam alanında artış kaydedilmiştir. Tahminen 6 milyon civarında olan nüfusun 2,3 milyonu resmi kayıtlara göre çalışanlar olarak gözükmektedir (Sarı, 2018:19).

1980 yılı Sovyetler Birliği'nin içindeyken nüfusun %48'i kentlerde, geriye kalan %52'si ise kırsal kesimlere yerleşmiş durumdaydı. Bağımsızlıktan sonra kırsal kesime göçün çok olduğu tespit edilmiştir; kentlerde yaşayan nüfus %45 iken köylerde yaşayanlar %55'dir. 2018 verilerine göre ise, kentlerde yaşayan nüfus oranı %51,6, kırlarda yaşayan ahalî ise %48,4'dir (CİA, 2019).

2018 istatistiklerine göre Türkmenistan'da nüfusun %25,66'sını 0-14 yaş arası genç kesim oluşturmaktadır. 65 yaş altı yaşlı kesim nüfus oranına baktığımızda ise %4,93'dür. Ülkenin çoğunluğunu 25-54 arası yaş gruplarıdır olup, bu oran yaklaşık %44'dür (CİA, 2019).

2.5. Siyasi ve İdari Yapısı

Türkmenistan'ın yönetim şekli cumhuriyettir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Türkmenistan'ın başına gelen Saparmurat Niyazov'un tek kişilik yönetimi dış

basının demokrasi alanındaki eleştirel yazılarının yer almasına sebep olmuştur. Niyazov bu yazılara, “Türkmenistan kendine has gelişim yönünü çizmiştir” diye karşılık vermiştir (Güler, 2001:97). Bu demokrasi modelinin benimsenmesi ile Türkmenistan’da geçiş dönemi diğer Orta Asya devletlerine bakıldığında sakin ve barışçıl bir şekilde gerçekleşmiştir (Uçar, 2007:302). Niyazov’un benimsediği Türkmen modeli demokrasisi ise, Türkmen milli değerlerinden, laiklikten ve İslamiyetten oluşan karışık yapıya sahiptir.

Bağımsızlığı kazanmasını takiben 17 Kasım 1991 yılında Türkmenistan’daki eski Komünist Partisi’nin yerini Demokrat Partisi almıştır. Türkmenistan BM üyeliğini 2 Mart 1992 yılında BM’nin genel kurul kararıyla almıştır (Sarı, 2018:13). 18 Mayıs 1992 yılındaki yeni anayasayla cumhurbaşkanını yetkisi genişleyerek, bu kanun parlamento tarafından oy birliğiyle kabul görülmüştür.

SSCB döneminde de Türkmenistan diğer Orta Asya devletlerine göre siyasi bakımdan durgun ve en az değişime uğrayan devlet idi. Günümüzde Türkmenistan’ın muhafazakâr bir politika izlemesi, eski yönetimden kalan alışkanlığını devam ettirmesinden kaynaklanmaktadır. Muhafazakâr tutumun sergilemesinin altında yatan diğer neden ise, halen kabile egemenliğinin devam ediyor olmasıdır. Ülkede millet bağından çok kabileler arasındaki bağ önem kazanmaktadır. Beş büyük ve kırka yakın küçük kabilelerden oluşan Türkmenlerin kabile takıntılığı, Sovyetler döneminde Türkmenler arasındaki bütünlüğün sağlanamamasının en büyük nedenidir. Bu durumun farkında olan Sovyet yönetimi, bu kozu Türkmenlere karşı silah olarak kullanmıştır.

1991 yılında cumhurbaşkanı olarak seçilen Saparmurat Niyazov, kültür, İslam ve laiklikten oluşan, kendine özgü bir yönetim şeklini benimsemiştir. Türkmenistan’ın ilk Dış İşleri Bakanı olan Abdı Kuliye, geçiş dönemini şöyle ifade etmiştir: “Geçiş sürecinde, karışıklık ve felaketlerin yaşanabileceği şu günlerde Türkmenlerin tek bir vücut halinde, bir kişinin etrafında toplanması gerekir. Bu kişi hayatını ortaya koyarak, seçtiği yolun güvenli olup olmadığını kontrol eder ve diğerleri de onu izler; yoksa bu cehennemden çıkılamaz”.

İlk aşamada Türkmen hükümeti çok partili siyasal sisteme olumsuz bakmıştır. Kabileler arasındaki çözüme kavuşmayan anlaşmazlıklar ve ülkedeki etnik gruplar arasında oluşabilecek uyuşmazlıklardan endişe duyan yönetim çok partili sistemi bir

süre askıya almıştır (Tatlıoğlu, 1999:210). Anayasanın 30. maddesinde parti kurma ve örgütlenmeye yönelik sınırlandırmaların olması Niyazov'un çok partili sisteme sıcak bakmadığının göstergesidir. Bunun neticesinde Niyazov döneminde Türkmenistan'ın siyasal yapısında ilerleme pek sağlanamamıştır. 2006 yılında Niyazov'un vefatından sonra devletin başına gelen Berdimuhammedov ile Türkmenistan çok partili döneme geçiş yapmıştır. 2012 yılında kurulan Sanayiciler ve Girişimciler Partisi'nden sonra 2014 yılında Çifti Partisi kuruldu (Sarı, 2018:14). Böylelikle Türkmenistan 22 yıl sonra çok partili siyasal sisteme geçerek demokratik devlet olma yolundaki ilk adımını atmış oldu.

1997 yılında Niyazov tarafından Demokrasi ve İnsan Halkları Türkmen Milli Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitünün kuruluş amacı Batı devletlerinin demokrasi sisteminden örnek alarak bu modeli Türkmen siyasi sistemine uyarlamak ve insan hakları konusundaki sorunlara çözüm bulmaktır (Çeçen, 2007:538).

Niyazov'un vefatının ardından yapılan 2006 Cumhurbaşkanlık seçiminde Gurbanguli Berdimuhammedov %89 oyla ülkenin başına gelmiştir. Berdimuhammedov ile aynı anda yarışan beş aday daha vardı. Dolayısıyla, Niyazov'dan bu yana yapılan ilk çok adaylı seçim olduğu için 2006 yılı seçiminin önemi büyüktür (Alkan, 2011:386).

Dış Hekimliği olarak iş hayatına başlayan Gurbanguli Berdimuhammedov, 1997 yılında Türkmenistan'ın Sağlık Bakanı olarak seçilmiştir. Bakanlık görevi ile birlikte, 3 Nisan 2001 yılında Eğitim sorumlusu olarak Başbakan Yardımcılığını da yapmıştır. 2004 yılında ise, Türkmenistan'ın Kültür ve Basın İşleri görevi Berdimuhammedov'a verilmiştir (Birdişli, 2012:40).

Niyazov'un ölümünden sonraki hükümetin başına gelecek olan kişi, iş adamı ve uzun süredir Rusya'da ikamet eden, cumhurbaşkanının oğlu Murat Niyazov'un olması bekleniyordu. Ancak anayasada belirtildiği gibi, cumhurbaşkanı olmak için 40 yaşı geçmesi, 15 sene boyunca Türkmenistan'da yaşamış olması, Türkmenceye hâkim olması, devletin üst makamlarında uzun süre görev almış olması gibi koşullardan dolayı Murat Niyazov cumhurbaşkanlığına uygun görülmemiştir (İsina, 2006).

12 Şubat 2012 yılında yeniden yapılan seçimde Berdimuhammedov %97 oy olarak ikinci defa seçimi kazanmış oldu (Berber & Birdişli, 2012:50). 2016 yılında

yapılan anayasa değişiklikleriyle cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldan yedi yıla uzatılmış, cumhurbaşkanı emeklilik yaşı ise yetmişe çıkarılmıştır. Şubat 2017 yılında da Berdimuhammedov %97,69 oyla üçüncü defa ülke başkanı olarak seçilmiştir.

2.5.1. Halk Maslahatı

Eski Türk geleneğinde, Türk hanları karar almadan önce bilge, saygın ve yaşça büyük insanlara danışmışlardır. Bununla birlikte, bu elit kesimler yönetimde yetki sahibi olmuşlardır (Duman, 2016:56-59). Geçmiş 3000 yıla kadar dayan “Aksakallılar Meclisi” olarak tanımlanan bu heyet Türkmenistan’ın idari yapısına da yansımıştır. Gelenekçi yönetim biçimini benimseyen Türkmenistan, bu yapıya benzer olarak “Halk Maslahatı”nı oluşturmuştur. Yönetimde önemli konuma sahip olan bu kurum, yaşça büyüklerden fikir ve tavsiyeler alma prensibini devam ettirmiştir (Aydoğduyev, 2002:1161). Bu kurum devletin Danışma Kurulu sıfatını taşımaktadır.

1992 yılında oluşturulan yeni anayasa ile başkanlık sistemine geçiş sağlanmış ve cumhurbaşkanının yetkileri genişletilmiştir. Verilmiş olan yetkilere göre, cumhurbaşkanı aynı zamanda Bakanlar Kurulunun da başkanlığını yapacaktır. Meclisin onayına sunma şartıyla cumhurbaşkanına kanun yapma yetkisi verilmiştir. Bundan başka da Cumhurbaşkanı Başkan Yardımcılarını, Bakanları, Hâkimleri (Belediye Başkanı) ve Yüksek Mahkeme Başkanlarını doğrudan atama yetkisine sahiptir. Gerek görüldüğü takdirde cumhurbaşkanının Meclisi feshetme yetkisi vardır. Türkmenistan’da Danışma Kurulu sıfatında taşıyan Halk Maslahatı başkanlığı bizzat devlet başkanı tarafından yürütülmüştür. Ülkenin yasama organı elli üyeden oluşan meclis ve Halk Maslahatı tarafından yürütülmektedir. Anayasanın 50. maddesinde bulunan 7 ayrı maddede Halk Maslahatı’nın geniş yetkilere sahip olduğunu görmek mümkündür. Anayasanın 45. maddesinde ise, “Halk hâkimiyetinin en yüksek temsilcilik organı Halk Maslahatı’dır” olarak geçmektedir. Hatta bu kurum ülkede yargıdan sorumlu olan Yüksek Mahkemesine talimat verme yetkisine sahiptir. Buna rağmen kurumun işleyişi ve karar alma yetkisi cumhurbaşkanına bırakılmıştır. “Halk Maslahatı”nın üst makamı olan cumhurbaşkanının görevine son verilmesi anayaysa bakımından yalnızca sağlık koşulunun kötüleşmesi durumunda ve “Halk Maslahatı”nın 2/3’lük salt çoğunluğu kararıyla gerçekleşeceği belirtilmiştir (Alkan, 2006:14).

1992 yılında cumhurbaşkanı olarak seçilen Niyazov, 1994 ve 1997 yıllarında görev süresi bitmiş olsa da “Halk Maslahatı” tarafınca yeniden seçilerek görev süresini 2000 yılına kadar uzatma kararı alınmıştır. 1999 yılına gelince ise, ömürlük cumhurbaşkanı olarak yeniden seçildikten sonra 2006 yılına kadar ülkenin başında kalmıştır. Niyazov Şubat 2000 yılında yaptığı açıklamasında, görevinden 2010 yılında ayrılarak çok partili seçim sistemini getireceğini söylemiştir. Cumhurbaşkanının 2010 yılında görevden ayrılacağını belirtmesinin nedeni, 1999-2010 yılları kapsayan “Türkmenin Altın Asırı” adlı on yıllık kalkınma planının bitmesini bekleyeceğidir. Bununla birlikte, 1994 yılında “Halk Maslahatı” ulusal çıkarlara ziyan verenler için önlem almak sıfatıyla yeni kanun yürürlüğe sokulmuştur. 10 Ekim 2017 yılındaki “Halk Maslahatı” konseyinde alınan kararla Halk Maslahatı anayasayı değiştirme yetkisine sahip kurum haline getirilmiştir (Alkan, 2006:15).

2.5.2. Bağımsızlık Yıllarında Muhalefet Hareketleri

Türkmenistan topraklarında ilk muhalefet hareketleri SSCB’nin dağılmasına yakın dönemde, yani 1989 yılında ortaya çıkmıştır. Nurberdi Nurmedov, Baba Göklen ve Akmuhammed Velsapar gibi Türkmen entelektüellerinin oluşturduğu ilk siyasi girişimin ismi “Ağzıbirlik Demokratik Halk Hareketi”dir. Siyasi programı liberal demokrasiye geçiş ve kültürel yapılanma olan bu hareket, model olarak Türkiye siyasi sistemini örnek almıştır. Türkmenistan’ı siyasi, kültürel ve sosyal açıdan geliştirmeyi vaat ederek, bu gayelerini 44 maddelik program ile ortaya koymuştur. Kuruluş ilk hedef olarak Türkmenceyi resmi dil yapmayı amaçlamıştır. Gayesini gerçekleştirmek üzere İlimler Akademisinde bir araya gelmiş, gazete ve radyolara bildiriler yayınlanmıştır (Oğuz, 1996:61). Kuruluş ilk siyasi yürüyüşünü 12 Ocak 1990 yılında Göktepe Savaşı’nın 110. Yıldönümü’nde gerçekleştirmiştir. Bir başka muhalefet hareketi olan “Payhas Hareketi”, 1991 yılında İlimler Akademisinin üyesi Şöhrat Kadyrov ve birkaç akademisyenler öncülüğünde oluşturulmuştur. Kuruluşun temel programı Türkmenistan’ın kültürel gelişimini ele almaktır. Bundan başka, ülkedeki ilk özgür dergi olan “Dayanak Dergisi”, Payhas Hareketi tarafından yayınlanmıştır (Safronov, 2002).

1992-1996 yıllar arasında Niyazov ile muhalefet hareketleri arasında çatışmalar yaşanmıştır (Güler, 2001:101). Muhalefet hareketinin ülke siyasetinde aktif rol alması ulusal çıkara tehdit olarak görülmüştür. Muhalefete karşı alınan ilk tedbir,

aydınların İlimler Akademisinde toplantı yapmalarının menedilmesidir. Hükümetin yasaklarına rağmen muhalefetler toplantı yapmalarını durdurmayınca İlimler Akademisi kapatılmıştır (Oğuz, 1996:61). Sovyetlerin dağılmasından sonra Gorbaçov'un TKP'nin Genel Sekreteri Saparmurat Niyazov'un cumhurbaşkanlığını desteklemesiyle Ağzıbirlik Hareketinin itirazları artmaya başlamıştır. Ancak muhalefet başarısız olunca hareketin üyeleri ya ülkeyi terk etmiş ya da sürgün edilmiştir. Ağzıbirlik Hareketi kalıcı olarak kapatıldıktan sonra hareketin kurucuları olan Şirali Nurmuradov, Akmuhammed Velsapar, Şöhrat Kadyrov ve diğer Türkmen entelektüelleri Ulusal Güvenlik Komitesi tarafından yargılandıktan sonra sürgüne gönderilmiştir. Ağzıbirlik Hareketinin üyelerinin çoğu Türkmenistan'dan ayrılmıştır. Ülkede kalan Nurmatov, Salamatov ve diğer birkaçı af yasasından yararlanarak halkın önünde hükümete sadakat sözü verdiler. Hareketin bir diğer kurucu üyesi Karaca Karacayev hapis cezası almıştır. Cezasının kaldırılmasından hemen sonra ise ülkeyi terk ederek Ukrayna'ya yerleşmiştir (Alkan, 2011:339). Ülkeyi terk eden muhaliflerinin arasında Niyazov'un 1992 yılında görevine son vermiş olduğu Türkmenistan'ın ilk Dışişleri Bakanı Abdü Kuliye'ye vardı. Moskova'ya yerleşen Kuliye'v, muhalif hareketini devam ettirmiştir; Rusya'da Türkmenistan Kurulunu oluşturarak ülke dışına sürgün edilen muhalifleri bir araya toplamış ve Birleşik Türkmenistan Muhalif Hareketini kurmuştur. Türkmenistan'ın Niyazov politikasını eleştirmeye başlayan Kuliye'v'in kurmuş olduğu muhalif hareketi toplum tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Kuliye'v'in aktif muhalif olması, insanlarda Niyazov'un yerini alacağı fikrini de uyandırmıştır (Safronov, 2002).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA MİLLİYETÇİLİK POLİTİKALARI

Türkmenistan Sovyetler Birliği'nden ayrılıp, ayrı bir devlet olma arzusuna nihayet 27 Ekim 1991 yılında kavuşmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin içindeki tüm devletlerle birlikte Türkmenlerde de milli kimlik ve milliyetçilik şuuru nerdeyse kaybolmuş durumdaydı. Kolektif kimlikten çıkıp tek kimliği oluşturmak Türkmenler için zor bir süreç oldu ve halen olmaktadır. Ruslar Türkistan halkını uyguladığı asimilasyon politikası sonucunda Türkistan'da kendi ana dili değil de Rusçayı konuşmak, Rus kültürünü benimsemek bir ayrıcalık haline gelmişti. 20. yüzyılın sonlarında Sovyet Rusya'sının çökmesi ve bunun neticesinde uluslararası statükonun değişmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkması milli kimlik kavramını gündeme getirmiştir.

Türkmenler Sovyetlerden ayrılabilirdi fakat yeni bir devlet olma zorluğuyla karşı karşıya kaldı. Bu zorlukları analiz edebilmek, mevcut sorunlara çözüm aramak ve yeni oluşan “dünya düzenine” ayak uydurmak, Türkmenlerin önündeki zor bir süreç olmuştur.

3.1. Milliyetçilik Politikalarının Oluşturulmasındaki Önemli Olan Unsurlar

Milli Türkmen birliğini oluşturmayı 1985 senesinden bu yana Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Birinci Sekreteri Saparmurat Atayevîç Niyazov üstlenmiştir. 1991 yılında Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen Niyazov, Türkmenleri bir arada tutmakla birlikte hem birleştirici güç hem de Türkmenistan'ın ulusal çıkarlarını korumak için yol gösterici lider olarak seçilmiştir. Niyazov, Türkmen halkının kaderi için bağımsızlığın büyük önem taşıdığını söylemiştir.

Türkmenistan'ın ulus devlet oluşumu bağımlılıktan bağımsızlığa ve sosyalizmden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gerçekleşmiştir. Bağımsızlık bildirgesinden sonra kimlik kavramı boşluğunu doldurmak ve yeni Türkmen milli kimliğini oluşturmak için Niyazov milliyetçilik politikasını başlatmıştır. Niyazov, “ulus devlet” kavramı yerine “milli kalkınma” terimini kullanmıştır (Kuru, 2002:71).

SSCB dönemi boyunca Türkmenler kabilecilik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Kabileler arasındaki kız alıp vermenin olmayışı ve lehçe farklılığı, kabileler arasındaki birliğin bozulmasına getirmiştir (Benningsen & Wimbush, 1985:95-98). Ayrıca, Türkmenler arasındaki birliğin olmamasının temel nedenlerinden biri Sovyetler Birliği'nin uyguladığı kimlik politikasından kaynaklanmaktadır. Sovyet hükümeti, Orta Asya'daki İslam ve Türkistan kimliğini (Shahrani, 1993:128-131) ortadan kaldırarak yerine "Sovyet kimliğini" oluşturmaya çalışmıştır (Öfke, 1999:92-102). Sovyetler Türkmen milli değerlerini, milliyetçi yazılarını ve milliyetçilik hareketlerini zorla bastırarak Rus kültürünü getirmek istemiştir.

Komünizm Türkmenlere Sovyet olgusunu yerleştiremedi ama kabileler arasındaki bağı ve dini zayıflatmayı başardı. Sovyetlerin yapmış olduğu asimilasyon politikaları günümüz toplumunda da halen etkisini göstermektedir

Bağımsızlıktan sonra Niyazov hükümeti yeni bağımsız devletin ideolojik boşluğu doldurmak, yeni kurulan ulus devletin meşruluğunu sürdürmek, milli dayanışmayı sağlamak ve devleti uluslararası sisteme adapte etmek için ulus kimlik inşasını başlatmıştır. Türkmenler ulus kimlik inşa politikası iki temel konu üzerinde durmuştur: Türkmen boyları arasındaki birliğini sağlamak ve Çarlık Rusya'sından beri devam eden Rus etkisinden kurtulmaktır.

Bağımsızlığın ilk iki senesi Türkmenistan'da kargaşa ortamı hâkim olmuştur. Ancak ülkenin başında bir liderin olması halkı biraz da olsa rahatlatmıştır. Niyazov, Türkmen halkına Kremlin'in çatısı altında yönetilen Sovyet rejiminden kurtularak, bağımsız, sorunsuz, düzenli bir ulus devlet kurma sözünü vermiştir. Niyazov, yeni kurulan devletin kabilelerini kontrol altında tutmazsa ulusal birliğinin kaybolacağını, kargaşa ve anarşik bir ortama dönüşebileceğinin farkındaydı (Abamov, 2015:50). Türkmen milli şuurunu yeniden oluşturmak, vatan sevgisini yeni nesillerin beyinlerine işlemek için Niyazov "Ruhnama" adlı kitabı yazmıştır. Bu kitap Türkmen ulus kimlik inşasının en önemli eseri olarak görülmüştür.

Niyazov Ruhnama kitabında kendi kişiliğini öne çıkarmış olsa da Türkmen kültürünü, tarihini, gelenek ve göreneğini ele alarak Türkmenlerin bağımsızlığa giden yoldaki azmini övgü dolu sözlerle dile getirmiştir. Kitabın okunup öğrenilmesi ülkedeki herkes için farz haline gelmiştir. Üniversiteye giriş, hatta ehliyet

sınavlarında bile bu kitaptan sınava tabi tutulmuştur. Bu kitap kabile ve kimlik üstünlüğünün yerine milliyetçilik duygusunu geliştirmeyi amaçlamıştır.

1991 yılında Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen ve 1999 yılındaki kararla ölene kadar cumhurbaşkanı seçilen Saparmurat Niyazov, on beş sene boyunca Türkmenistan'ı yönetmiştir. Bağımsızlığın ileriki zamanlarında “Türkmenbaşı”, yani “Türkmenlerin Lideri” ismini almıştır.

Alınan kararların hızlı biçimde uygulanması bakımından tek kişinin karar alıcı olmasının olumlu olarak görülmüştür. Ancak ileriki yıllarda bu yönetim sisteminin zararları ülkenin sosyo-ekonomik yapısına yansımaya rağmen Niyazov, “karizmatik lider” olarak kalmıştır. Niyazov'un Aralık 1992 yılında ilan eden “10 Yyl Abadançylyk” (10 Yıllık Refah) programı, ülkeyi siyasi krizden çıkararak, istikrarı ve sosyo-ekonomik gelişimi sağlamayı amaçlamıştır (Kuru, 2002:73). Niyazov, Türkmenlerin barış ve refah içinde yaşayacağını vadeden “Altın Asır” dönemini başlatmıştır. Bu slogan Niyazov'un politikalarının temelini şekillendirmektedir.

Niyazov, milliyetçi duygunun ülke çapına yayılmasının önemini şu şekilde ifade etmektedir (Kuru, 2002:78): “Bir ülkenin gelişmesi için yaşlı, küçük demeden, tüm halkta vatan duygunun gelişmesi lazımdır”. Niyazov ulusal bilincin gelişmesi için halk ile yüz yüze görüşmüştür. Bazen de kılıf değiştirerek toplumun sorunlarıyla yakından ilgilnenerek çözüm bulmaya çalışmıştır. Hatta cumhurbaşkanına yazılan mektupların çoğunluğuna kendisinin cevap yazdığı bilinmektedir.

Ulus kimlik inşa politikasının önceliklerinden biri kabileler arasındaki birliği sağlamaktır (Durdyev & Kadyrov, 1991:15). Türkmen halısındaki desenler ve Türkmenistan'ın bayrağındaki beş tane yıldız işbu beş kabileyi temsil etmektedir. Niyazov, Sovyetler zamanında da en büyük kabile olan Ahal-Teke kabilesinden olsa bile, anti-kabilecilik tutumunu sergileyerek kabileler arasındaki bütünlüğü ve kültürel birliği sağlamaya çalışmıştır. Niyazov milliyetçilik politikasında manevi değerleri ve tarihi ön plana çıkararak, bunu “milli kalkınma” olarak adlandırmıştır. Niyazov, “Türkmenistan'daki milli kalkınma, kaybolan ulusal kimliği yeniden keşfetmektir. Bunu gerçekleştirmemiz için ilk önce bağımsız bir Türkmen devleti kurarak, kabile ayrımını önlememiz gerekmektedir. Biz ulusumuzu yoktan inşa etmedik; geçmişte

parçalanmış ve kaybolmuş milli kimliğimizi yeniden bulduk” (Kuru, 2002:73) diyerek kendi milliyetçilik düşüncesini ortaya koymuştur.

3.1.1. Milliyetçilik Politikalarında Ruhnama Kitabı

Yeni bağımsızlığını kazanan Türkmenistan’ın ulus kimliğini oluşturma sürecinde Saparmurat Niyazov’un yeri önemlidir. Niyazov devlet yapılanmasını tamamladıktan sonra SSCB’nin baskıcı ve asimilasyon politikaları sonucunda milli değerlerden uzaklaştırılmış Türkmen milli değerlerini geri kazanmak yoluna giderek, kültürel ve toplumsal unsurların yeniden canlanması için çaba göstermiştir. Türkmen milli şuurunu yedinden kazanmak, vatan sevgisini yeni nesillerin beyinlerine kazımak için yapılan önemli adım, Niyazov’un kaleme aldığı “Ruhnama” kitabıdır. Niyazov’un 1997-2000 yıllar arasında yazmış olduğu bu kitabın Türkmen milliyetçi ve manevi duygularının gelişimindeki önemi büyüktür. Sovyetler döneminde kültür, din, dil ve kimlik gibi milli değerlerden yoksun bırakılan Türkmenler, Ruhnama kitabı sayesinde kaybolan değerleri geri getirmek istenmiştir. Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim’den sonra ikincil kitap kabul edilen Ruhnama, okullarda ve yükseköğretimde zorunlu olarak öğretilmiştir. Kamuda çalışabilmek için bu kitabı bilmek şartı getirilmiştir. Ülkenin neredeyse her yerinde yer alan Ruhnama’nın heykelleri, maketleri ve posterleri kitabın yüceltildiğini göstermektedir (Birdişli, 2012:47). Niyazov, Ruhnama’nın Türkmenler için ikincil kutsal kitap olduğunu, “Biz birlik ruhu içerisinde bir devlet kurduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ruhnama’mız ise ona varan köprü mesabesinde. Ruhnama, Türkmen’in tarihte yaptığı yanlışları gelecekte tekrarlamaması, her yerde ve zamanda örnek insan olmasını tavsiye eden, nasihat veren ve onun yollarını gösteren kitaptır” (Niyazov, 2001:1139) diye ifade etmektedir.

Kitapta anlatılması istenen ana tema, Türkmen birlik ve beraberliğinin sağlanmasıdır. Niyazov, geçmişten beri devam eden kabile ayrımcılığını ortadan kaldırarak Sovyetlerin işgaliyle özünü kaybetmeye kadar giden Türkmenlerin yeniden bir çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Cumhurbaşkanı’nın Ruhnama’da dediğine göre, “birlik ve bütünlüğün olmadığı yerde millet de yoktur ya da olsa da ömrü” fazla uzun sürmeyecektir (Niyazov, 2001:23).

Niyazov’un milli uyanış üzerinde sürekli durmasının arakasındaki yatan temel sebep şüphesiz Sovyetlerin diğer Orta Asya Türkleriyle birlikte Türkmenlere karşı

yaptığı asimile, dinsizlik, dil ve kültür politikalarıdır. Ruhnama kitabında Niyazov, işbu milliyetçilik politikasını şu şekilde dile getirmektedir (Niyazov, 2001:14):

Acaba neden Türkmen'in kaderi son üç asır böyle ağır oldu? Devleti parçalandı, boylar birbiriyle savaştı, millet olarak aslını yitirdi, dinini aşağı yukarı yok etti, dilini basitleştirdi. Bağımsız milli bir devlet teşkilatın, milli siyasetin, halkın kabul edip coşacağı, milli mefkûren, milli iktisadın, milli medeniyetin, milli ordun yok ise, bu tam bir bağımsızlık sayılmaz bir kere. Bütün bunları gerçekleştirmek için de zaman lazım. En az 10-20 yıllık vakit gerektir.

Niyazov'un burada yapmak istediği şey, bugünle geçmiş arasında bir köprü bağı kurmaktır. Bu bağlamda, atılması gereken adımı şöyle izah etmektedir (Niyazov, 2001:61):

...tarihimizin başında kaderi gülen, dünyaya sesini duyuran, ancak son yedi sekiz asır içerisinde küçülüp kalan halkımızın, sayı bakımından az olsa da küçük halk olmadığını... aslında çok büyük bir halk olduğunu, zihninde, ruhunda, kanında, kısacası tüm varlığında ecdadımızın miras kalan büyüklüğünün yatmakta olduğunu ispat etmek...

Tarihten ilham alarak, yeniden ulus olabilme umudunu halka aktarmak, tüm ulus inşa politikasında kullanılan temel araç olarak kalmaktadır.

Ruhnama kitabı Türkmenlerin milli kimliği açısından önemli referans kanyağıdır. Tarihte yaşanan kimlik sorunları kitapta açıklıkla belirtilmekte ve çözüm önerileri ortaya koyulmaktadır. Sovyetler döneminde Ruslaştırma politikasının sonucu Türkmenlerin özünü yitirmeye getirmiştir. Ruhnama kitabında Türkmenlerin benliğine kavuşması için geçmiş tarihindeki milli kahramanları baz alarak milliyetçilik duygusunu yeniden onarmak hedeflenmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, milli kültürün ve kimliğin yeniden inşasında tarih önemli bir vasıta. Ata babalarımızın geçmişte yaptığı büyük kahramanlıklarını yeni nesle aktararak ele almak, ülke geleceği için umut ve esin kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda Niyazov, "...geçmiş, geleceğin meydana gelme imkânıdır" (Niyazov, 2001:65) veya "milletin kendisine, gücüne, geleceğine güven ve kıvanç duyması için ona geçmişinin yüceliği gösterilmelidir" (Niyazov, 2001:398) diyerek ülkeni yeniden ayaklar üstünde durabilmesi için tarihin önemine vurgu yapmaktadır. Geçmişteki yaşanan hataların tekrarlanmaması için bu durumdan ders çıkarmak, kitabın okuyuculara anlatmak istediği önemli yerlerinden birdir. Bundan başa da kitap, bireyle toplum arasındaki ilişkiyi ve ulus kimlik inşa sürecinin kuşakları birbirine bağdaştırarak, "Tarihin bir devrinde cemiyette toplanan kuvvet

daha sonraki devirlerden birinde milletin kemale getirdiği fertte tabii bir surette ortaya çıkmalıdır” (Niyazov, 2001:19) olarak geçmektedir.

Ulusun geçmişi, bugünü ve geleceği açısından ele alındığında, tarih her toplumda da önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Ruhnama’nın aktarmak istediği ana teması “geleceğin gerçeklik seviyesinin, bir milletin zihninin ve iradesinin gerçeklik seviyesini” (Niyazov, 2001:66) öne sürmektir. Ulus bilincinin gerçeklik düzeyi onun toplumsal ve kültürel öğelerinin ortaya çıkarmaktadır. Ulus istencinin gerçeklik düzeyi ise ulusun kültürel ve sosyal kimliğini kanıtlaması ve yaşama alışkanlığının temelini oluşturan vasıtalarla dönüştüğünü belirtmektedir. Bu bağlamda, kimliğin iki esasından söz etmek mümkündür. İlki, anlam ve doğaötesi esaslardır. Bunlar kültür, bilinçsel davranış ve bilgi idrak etmesine uygun gelmektedir. Diğeri ise, kimliğin maddi esaslarıdır. Bunlar kültürel araçlara ve yaşam alışkanlıklarına rast gelmektedir (Sağır, 2009:7). Ulus oluşum aşamasında bu iki temel esaslara rastlamaktadır ki bunlar insan grubunu olan topluma anlamaya açıklık getirmektedir.

Tarih ve tarihin önemi üzerinde duran Ruhnama kitabı, aynı zamanda dil ve Türkmen dilinin yaygınlaşmasını da ele almaktadır. Kitapta dili tanımlamak için “milli bir dil” ifadesi kullanılmıştır. Türkmen ulus kimlik inşasının ana öğelerinden biri olan milli dilin ülkenin her alanında kullanılmasının sağlanması hükümet politikasının temel görevi olmuştur (Niyazov, 2001:339). Bununla birlikte, Ruhnama kitabında Türkmen dili anlamak ve anlatmak bakımından kelime hazinesi zengin dil olduğu belirtilmektedir (Niyazov, 2001:254). Ayrıca kitapta, dilin bilinçlenmesi için Türkmen dili Türkmen milletine has olduğu ifadesi geçmektedir. Burada Türkmenlere düşen görev, dilin saflığını muhafaza etmektir. Bilindiği gibi, dil başka dillerden etkilenmeyip temiz ve sağlığını koruması, ifade biçiminin anlaşılabilir ve kavranabilir olması anlamına gelmektedir (Niyazov, 2001:176). Niyazov, Türkmenlerin Sovyetler döneminde ana dilinden mahrum kaldığını ve yaşanan sorunları “ülkesinde kalan üç milyon kadar Türkmen vatandaşı da aslını kaybederek, biz Sovyet halkıyız diyerek dilini, dinini, milletini, millî duygularını unutmaya başlamıştır. Yüce Allah’tan dileğim, Türkmen’i aslına döndürmesidir.” olarak ifade etmektedir (Niyazov, 2001:46). Sovyetlerin yapmış olduğu dil asimilasyonunu ise, “Ey Türkmen, SSCB döneminde neredeyse dilini yitirecektin. Rusçayı bilmiyorsan seni ne okula ne işe alıyorlardı” sözleriyle eleştirmiştir (Niyazov, 2001: 296).

Niyazov, Ruhnama kitabında dilin Türkmenler için ehemmiyetini ve bağımsızlığın dile olan getirilerini söyle belirtmektedir (Niyazov, 2001:175-176):

Türkmen dili söz, anlam ve ifade zenginliği olan gelişmiş bir dildir. Millet; dil, din, örf-adet, ülkü ve devlet birliğidir. Milletin de kendi bedeni, kalbi ve aklı vardır. Milletin kalbi, dili ve musikisidir. Türkmenler, asırlar boyu dilinin, musikisinin berraklığını, özgürlüğünü korumayı başarmıştır. Dilin sadeliğini korumak, nesiller arasındaki bağların kopmamasını sağlar ve milletin ömrünü uzatır. Sovyetler zamanında bizim dilimize yabancı kelimeleri sokmaya çalıştılar. Bağımsızlığın ilk aylarından başlayarak Türkmen dilinin mana ve muhteva zenginliği, iç musikisinin artmaya başlaması, tesadüfî değildir. Bağımsızlık, Türkmen dilini yapmacıklıklardan, dar kalıplardan kurtarmıştır. Bağımsızlık, sadece Türkmen halkına değil, Türkmen diline de özgürlük getirmiştir.

Biz bundan sonra da dilimizin berraklığını korumalıyız. Elbette uluslararası terimler olur. Ama Türkmencede karşılığı olan kavramları, onların dilimize yabancı ve yakışmayan kalıbı ile almamalıyız. Dilin berrak ve sağlıklı olması, fikrin duru ve sağduyulu olduğunun belirtisidir. Milletin düşünce ufku genişledikçe onun dili de zenginleşir.

Ruhnama kitabında üzerinde durulduğu bir başka konu dindir. Milletin birbirinden ayrılmaz iki ana ögesi vardır. Kitapta bu ögeler; “maddi öge ve manevi öge” olarak geçmektedir. Bir ulusun manevi ögeleri o ulusunu milli, manevi, ahlaki ve kültürel inançlarıdır (Niyazov 2001:18). Bu bakımdan yola çıkarak söylemek gerekirse, Türkmen kimliği, Müslüman Türkmen imgesiyle açıklanmaktadır. İslamiyet, Türkmenlerin kültürüne, gelenek ve göreneklerinin tüm alanına nüfus etmiştir. Türkmen milletin kültürü, İslam dini olmadan bir anlam taşımamaktadır. O yüzden, Müslümanlık kültürün ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Türkmen ulus kimlik inşası sürecinde İslam dininin önemi es geçilemez. “İslam dini, Türkmen milletin ruhuna sinmiştir” (Niyazov, 2001:107). Yine, “Türkmen halkı İslam dinine bütün kalbiyle yüreğiyle inanmış, onu geçmişten gelen inançlarıyla, örf ve adetleriyle birlikte ruhuna sindirmiştir” (Niyazov, 2001:380).

Türkmen ulus kimlik inşa sürecinin üzerinde durulması gereken bir diğeri unsur kültürdür. Ruhnama kitabında, daha önce sözünü etmiş olduğumuz tarih, dil ve din gibi ögelerini kendi içine barındıran kültür, Türkmenlerin milli geçmişini esas alarak açıklanmaktadır. Tarih ile bağ kurularak ele alınan kültür, “milli” sıfata bürünmektedir. Dolayısıyla, Türkmen milli kültürü yukarıda bahsedildiği ögelerin tümünü bir arada bulundurarak açığa kavuşturulmaktadır. Millî terimi Türkmen kimliğinin geçmişi tarihinden örnekler verilerek ele alınmaktadır.

Ruhnama’nın birinci kitabı beş bölümden ibarettir. Bunlar, Türkmen, Türkmen’in Yolu, Türkmen’in Milleti, Türkmen’in Devleti ve Türkmen’in Manevi

Dünyası. İkinci kitapta ise, genellikle kültürel, ahlaki ve tinsel alanlar üzerinde durulmaktadır. Birinci kitap Türkmenlerin tarihten günümüze kadar kurdukları devletler ve hanlıklar hakkında detaylı tarihi bilgiler içermektedir. Bu devletlerin veya hanlıkların adları ve gelip çıkışı hakkında sağlam kaynaklar kullanılmıştır. Sosyal, kültürel, dini ve dil açısından benzerliğe sahip olan Türk ve Türkmen kimlikleri Ruhnama kitabına da yansımıştır. Kitapta anlatılan tarih, Türk tarihiyle benzerlik içermektedir. Ancak kitapta ortak Türk tarihinden ziyade özgün Türkmen tarihi ön plana çıkarılmıştır. Türkmenlerin tarihi diğer Türk devletlerinin tarihi ile yakından benzerliğe sahip olsa da Ruhnama ortak Türk tarihinin Türkmenlerle ilişkili olan konular üzerinde durmuştur. Dolayısıyla, Türkmenler ortak “Türkçülük” düşüncesinden ayrılarak “Türkmencilik” politikasını geliştirmiştir.

Kitap yok olan bir milleti oluşturmak gibi bir maksat taşımamaktadır. Ruhnama, tarihte var olan etnisitenin ulus olma yolunda giden süreci, tarihsel, kültürel ve dini unsurları kullanarak yeniden şekillendirmeyi amaçlamıştır; geçmişi daima ön plana çıkararak ulus kimlik kavramını tarih ile harmanlayıp ortaya çıkan düşünce ürünüdür.

Niyazov döneminde Ruhnama Türkmen toplumun her alanına yayılmıştır. Mahtumkulu adındaki Türkmenistan Devlet Üniversitesinde Ruhnama Fakültesi vardı. Öğrencilere derslerin ilk ön beş dakikası zorunlu Ruhnama kitabını okutulmuştur. İlimler Akademisi başta olmak üzere diğer enstitü ve üniversitelerde kitapla alakalı bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, önemli makam sahibi olabilmek için Ruhnama kitabını iyi bilmen gerekiyordu. Medyada da kitabın propagandası sıklıkla yapılmıştır. Haftanın her cumartesi “Ruhnama Saati” adında televizyon programları yayınlanmıştır. Bu programın eş zamanlı tüm kanallarda yayını yapılmıştır (Sağır, 2009:9). Cumartesi günü halktan bireysel olarak da Ruhnama kitabının okunması istenmiştir.

Ruhnama kitabında Türkmenlerin gelecekteki vizyonu; “Bizim bir taraftan atalarımızın yürüdüğü yollardan gitmemiz lazım. Diğer taraftan da kendi devrimizin öne çıkardığı zaruriyetlere göre yeni düşünceler, yeni saptamaları ve de yeni değerleri işleyip bir sistem haline getirebilmemiz gerekir” olarak geçmektedir (Niyazov, 2004:18). Bu bağlamda, Niyazov milli kültürü yol gösterici olarak görmekle birlikte, milli kültürün öğelerini yeni çağa göre şekillendirmenin altını çizmiştir.

3.1.2. Altın Asır

Türkmen milli ideolojisi Türkmen tarihini birkaç evrede ele alınarak milli kahraman şahsiyetler ile bağdaştırılmaktadır. Selçuklu devletinin liderleri ve tanınan milli şairlerin geçmişi, Türkmen milletinin milli kahramanları olarak tanıtılmıştır. Milli gelişimin başlangıcı, Türkmenlerin destansı figürü olan Oğuz Hanın liderliği dönemini kapsayan “Altın Asır” olarak tanımlanmıştır.

Bağımsızlıktan sonra Türkmenler, Oğuz Hanın eski “Altın Asır” döneminden yeni 21. yüzyıldaki Saparmurat Niyazov’un “Altın Asır” dönemine geçişi olarak ifade edilmektedir. Türkmenlerin yeni Altın Asır dönemi 27 Ekim 1991 yılında bağımsızlıkla birlikte başlamıştır. Niyazov, “Aslında Yüce Allah Türkmen milleti için her bin yılda bir yol çizmiştir ve bu bin yılın başında milletimiz yükselecektir. Bundan önceki bin yılda da aynısı olmuştur. Yüce Allah Türkmenlere tarihini geri getirmeyi bir daha nasip etmiştir” (Drechsler, 2006:132) diyerek yeni bir dönemin başlangıcı Türkmenler için uğurlu olacağını belirtmiştir.

“21. Asır Türkmen’in Altın Asırıdır” sloganı hükümet ideolojisinin ve kalkınma planının temelini oluşturmuştur (Turan, 2001:141-162). Türkmenistan’ın siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda gelişmeyi ele alan bu program, 2020 Milli Kalkınma Programı’ndaki kültürel gelişim açısından önemi büyüktür (Drechsler, 2006:133).

Yeni çağın başlangıcında cumhurbaşkanının kararnamesi ile takvim değişikliğine gidilmiştir. Ayların, haftaların ve günlerin isimlerini değiştirmek, yeni dönemde atılan ilk adım ve Sovyet geçmişini ortadan kaldırmak için ilk girişimlerden biri olarak görülmüştür (Drechsler, 2006:133). Bağımsızlıktan sonra Oğuz Han ve Alp Aslan gibi millî kahramanlar, bağımsızlık, tarafsızlık ve Niyazov’un Ruhnama kitabı gibi milli ideolojik semboller, eski ay isimlerinin yerini almıştır.

“Altın Asır” sloganı Niyazov rejimi tarafından hükümet politikalarına uyum süreci olarak sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bu düşünce tezine göre, zorlu geçiş döneminde olan Türkmen milletinin yükselmesini ve gelişmesini vadeden “Altın Asır”, bunun ancak insanların anavatana olan sevgi ve sadakat duygusunun oluşmasıyla gerçekleşecektir. Ülkenin refah düzeyini arttırmak amacıyla başlatılan “Altın Asır”, halkın koşulsuz şartsız hükümet rejimini kabul etmeleri için tasarlanmış bir motive kaynağıdır (Drechsler, 2006:136). Ayrıca, “Altın Asır”, Niyazov

yönetimini güçlendiren etken olarak da rol almıştır. Niyazov, zor dönemleri baştan geçirmekte olan ülkenin kurtarıcısı sıfatındaydı.

“Altın Asır” efsanesinin temeli Türkmen milletinin tarihi ile bağdaştırılmaktadır. Ruhnama kitabındaki tanıma göre, Türkmen milletinin gelişmesi, Türkmenlerin milli kahramanı olan Oğuz Hanın döneminde gerçekleşmiştir. Bu Türkmenlerini “Birinci Altın Asır”dır. Türkmenler “İkincisi Altın Asır”, hasretle beklenen bağımsızlığa kavuştuktan sonra “Büyük Saparmurat Türkmenbaşı” döneminde tekrar yaşanmıştır (Drechsler, 2006:134). “21. Asır Türkmen’in Altın Asırıdır” sloganı ülkenin her alanına yayılmıştır. Türkmenlerin manevi rehberi olarak bilinen Ruhnama kitabında Altın Asır dönemi sıkça bahsedilmektedir.

İnşa edilen ve edilmekte olan haşmetli binalar Türkmen devletinin maddi gücünü simgeleyen unsurlardır. “Altın Asır” çağında başkent Aşkabat şehrinde tamamıyla mermer taşlardan kaplanan binalar inşa edilmiştir. Ek olarak, Türkmen devletinin ihtişamını ve görkemini yansıtmak amacıyla eski Sovyet evlerinin yerine mermerden yapılan hükümet binaları ve apartmanlar ile değiştirilmiştir. Kenti yeşile dönüştürmek için çölün ortasında çok sayıda parklar yapılmıştır. Altın Asır Anıt parkı, işbu ideolojiye binaen kurulmuştur (Khramov, 2005:91-232). Aşkabat şehrinde yerleşen bu parkın etrafı gülfidanları ve su çeşmeleriyle çevrili olup, “çölün ortasındaki küçük cennet” olarak adlandırılmıştır. Parkın içindeki cumhurbaşkanının altın kaplı haşmetli heykeli yer almıştır. Bu heykel “Altın Asır” döneminin esas kahramanı Niyazov olduğunu sergilemektedir. Türkmen tarihinin milli şahsiyetlerinin heykelleri bu parkta bulunmakla birlikte Türkmen milliyetçiliğin simgelerini taşımaktadır.

Niyazov’un “Altın Asır” dönemindeki atılan adımlara rağmen mevcut ekonomik ve toplumsal sorunlar aşılamamıştır. Niyazov, bunun nedenini Türkmen halkının millete ve anavatana sadakat duygusunda halen devam eden eksiklerden kaynaklandığını belirtmiştir. Niyazov, ülkedeki “yediden yetmişe kadar her insanın içinde milliyetçilik duygusu canlandığı zaman büyüyeceğiz” demiştir (Kuru, 2002:78). Yürütülen politikalar bağlamında büyük miktardaki doğalgaz ihracatı ekonominin gelişmesine istenilen derecede katkı sağlamamıştır.

3.1.3. Türkmencilik

Çin'in batısından Türkiye'nin batısına kadar uzanan Türk "etno-linguistiği"nin bir parçası olan Türkmenler, Türkler ve Azerbaycanlılar ile birlikte Oğuz geleneğini sürdürmektedir (Golden, 1972:47-81). Türkmenler kültürü ve tarihi bakımından diğer Türk devletleriyle benzerliğe sahiptir (Clement, 2005:7). Ancak diğer Türk devletlerinden farklı olarak Türkmen milli kimliği belirli tarihi olaylardan şekillenmiştir (Edgar, 2003:132-149). Göçebe toplum olması, kendine özgü Oğuz lehçesine konuşmaları ve kabile geleneğinin devam etmesi Türkmenleri diğer Türk topluluklarından ayırmaktadır.

Türkmenistan'ın etrafı Rusya ve İran gibi bölgesel güçlerle çevrili olmasına rağmen, bağımsızlıktan sonra da Türkmen kimliği tarihten esinlenmeyi başaramıştır. "Türkmencilik", gerçek Türkmen olmayı, bunu da kültürel yolla halka aktarmayı amaçlamıştır. Türkmenlerin "özünü" tanımlayan bu terim, bireylerin "iyi bir Türkmen", gelenek ve göreneklerine saygılı olma düşüncesini içermektedir (Frank & Werner, 1999:551). "Türkmencilikte beyle edilmeyär" (Türkmencilikte böyle yapılmaz) ve "Türkmencilige laýyk gelmeyär" (Türkmencilige uygun değil) terimleri, kavramın bugünkü anlamını açığa kavuşturmaktadır. Bu terimler, küçüklerin büyüklere karşı saygılı olmasını ve ahlaki kuralların benimsemesini istemektedir.

Türkmenistan'da bir ideoloji olarak milliyetçilik Niyazov rejiminin temeli ve önceliğidir. Niyazov'un Türkmenciliği öne çıkarması 1992 yılında ortaya çıkan muhalif gruplar üzerindeki üstünlüğü sağlamakta yardımcı olmuştur.

Türkmencilik, Türkmen tarihini, dilini kültürünün, gelenek ve göreneğini yaymak için ortaya atılan milliyetçilik politikasıdır. Bu politika ile dış kültürlerden arındırılmış has ve özgü Türkmen kimliği yaratmaya çabasıdır. O yüzden Türkmencilik öncelikle ülkedeki Rus kültürünün etkisine karşı oluşturulan bir harekettir.

Niyazov, Türkiye'nin "Türkçülük" düşüncesine benzer olarak Türkmenlerin "Türkmencilik" tezini ortaya atmıştır. Türkmencilik yalnızca Ruhnama kitabında bahsedilmekle sınırlı kalamayıp, basın ve medyada, hatta mimari yapılarda ve birçok alanda hükümet ideolojisi olarak tanıtılmıştır. Düşüncenin esas amacı, sosyo-kültürel alanı Russuzlaştırmak ve milli kimlik altında Türkmen kabilelerini birleştirerek ulus

inşa politikası gerçekleştirmektir (Kuru, 2008: 59). Türkmencilik, yalnızca Rusçanın etkisini azaltmakla ibaret olmayıp, Rusçadan sonra yaygın kullanılan ikinci etnik grup dili olan Özbekçenin de etkisini zayıflatmayı amaçlayan politikadır.

Türkmen milli kültürünün yabancı kültür etkilerinden arındırmak Türkmen milliyetçiliğinin önceliği olmuştur. Temel olarak Türkmencilik, Ruslaştırmaya karşı Türkmenleştirmek ve Sovyetlerden kalmış kültürel mirasını tamamen ortadan kaldırarak yerine Türkmen milli değerlerini koymaktır (Coleman, 2010: 63).

Türkmenistan'daki Russuzlaştırma politikası kademeli olarak uygulanmıştır. Niyazov anti-Rusçuluk tutumunu hiçbir zaman gizlememiştir ancak Rusçayı birçok konuşmasında ve meclis toplantılarında kullanmıştır. Aslına bakılırsa, Türkmencilik Sovyetlerin 1920'li yıllarda uyguladığı "korenizatsiya" (Ruslaştırma) politikasının yansımasıdır. Sovyetleştirme veya Ruslaştırmaya paralel olarak Türkmencilikle dil ve eğitim reformları yapılmıştır. Türkmen değerlerinin üstünlük propagandasını yapmak amacıyla kitle iletişim araçları yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Dil reformu Türkmencilik düşüncesinin kapsamlı alanını teşkil etmektedir. Bağımsızlıktan sonra oluşturulan yeni anayasada Türkmen dili resmi dil olarak geçmektedir. Buna rağmen, Rusça bürokraside ve günlük hayatta baskınlığını korumaya devam etmiştir. Ülkede Rusçanın yaygın kullanımına tepki olarak Niyazov yeni reformlarıyla bu etkinin sınırlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Rus etkisini minimum düzeye indirmek amacıyla 1996 yılında Kiril alfabesinden Latin Türkmen alfabesine geçiş yapılmıştır. 2000 senesinde ise, Niyazov tüm kamu personellerine Türkmen dilinde konuşma şartını getirmiştir (Kuru, 2002: 74).

Dil reformunun bir diğer yansıması ise, yerel gazetelerdir. Rus dilinde basın yapılan gazeteler kısmen de olsa sınırlandırılmıştır. Üç dilde günlük olarak neşredilen "Aşgabat" gazetesinden İngilizce ve Rusça dilleri çıkarılmıştır. Ülkede Rus azınlıklarının en çok ikamet ettiği Türkmenbaşı şehrinde, günlük olarak Rusça yayın yapılan gazete iptal edilmiştir (Coleman, 2010: 11). "Neytralniy Turkmenistan" gazetesi Rusça basın yapan tek gazete olmuştur (Horak, 2005: 317). Gazetenin ön sayfasında ideolojik semboller olan Niyazov'un resmi, Türkmenistan bayrağı ve Ulusal Ant yer almıştır.

Aynı şekilde, Rusça televizyon ve radyo yayınlarına da sınırlamalar getirilmiştir. Haziran 1999 yılında, Rusça televizyon haberinin günlük yayın süresi

bir saatten 30 dakikaya kadar indirilmiştir. Ekim ayında ise, 15 dakikalık günlük Rusça radyo yayını tamamen iptal edilmiştir (Coleman, 2010: 13).

Dil reformu kapsamında Sovyetlerden kalma Rusça isimlerini Türkmen isimlerine değiştirme politikaları yapılmıştır. Tüm coğrafik isimler Türkmen diline çevrilmiştir (Kuru, 2002: 74-75). Örneğin, Garaşsyzlyk (Bağımsızlık), Bitaraplyk (Tarafsızlık), Agzybirlik (Beraberlik), Galkynyş (Kalkınma) gibi ideolojik kavramlar üretilmiştir. Devlet birimi olan “Halk Maslahaty” ve “Mejlis”, ideolojik kavram olarak değiştirilen bir başka örneklerdir (Kuru, 2002: 75). Eski alfabe tamamen kaldırılarak yeni Latin alfabesinin getirilmesi, yeni nesillerin Sovyet Türkmen edebiyatını ve tarihini öğrenmelerini zorlaştırmıştır.

2002 yılında Türkmencilik politikası ile takvim reformu yapılmıştır. Gün ve ayların isimleri Türkmenceye değiştirilmiştir. Takvim reformu Rus etkisini azaltmak için değil de Niyazov rejiminin gereksinimleri olarak görülmüştür. Mahtumkulu (Mayıs), Oğuz (Haziran), Gorkut (Temmuz), Alp Arslan (Ağustos) ve Sanjar (Kasım) olarak değiştirilen aylarda Türkmen tarihindeki kahraman şahsiyetler ön plana çıkartılmıştır. Türkmenbaşı (Ocak) ve Gurbansoltan (Nisan) aylarına ise Saparmurat Niyazov’un kendisi ve annesinin ismi verilmiştir. Mart ayı ise “Nevruz” olarak değiştirilmiştir. Burada Nevruz bayramının Türkmen halkı için önemini görmek mümkündür. Baydak (Şubat), Ruhnama (Eylül) ve Bitaraplyk (Aralık) ayları ise, ideolojinin sembollerini taşımıştır (Horak, 2005: 317). Günlerde yapılan reformlara bakıldığında, sadece Ruhgün (Cumartesi) ideolojinin sembolünü temsil etmiştir. “Ruhgün”, Ruhnama kitabına atıfta bulunan “manevi gün” anlamına gelmektedir. Geriye kalan günler ise, Dynçgün (Pazar), Başgün (Pazartesi), Yaşgün (Salı), Hoşgün (Çarşamba), Sogapgün (Perşembe), Annagün (Cuma) olarak Türkmenceye çevrilmiştir.

Eğitim Türkmencilik düşüncesinin yayılmasındaki önemli bir faktördür. Niyazov Milli Eğitim Sisteminde ahlaki eğitimin ve vatanseverlik duygusunun genç nesillere aktarılmasının önemini vurgulamıştır. Kamu eğitimi Niyazov’un ideolojik düşüncelerine göre şekillenmiştir. “Ruhnama” milli eğitimin merkezinde yer almıştır. (Kuru, 2002: 78-79).

Türkmencilik politikasının sonucunda ülke nitelikli elemanlarını kaybetmeye başlamıştır. Eğitim ve sağlık sektörlerinde çalışan Rus kökenli nitelikli elemanların

ülkeyi terk etmesi, gelecekte eğitim ve sağlık sisteminin ciddi derecede zayıflamasına sebep olmuştur.

3.1.4. Anti- Kabilecilik

Kabileler arasındaki sıkı bağın hala devam ediyor olması Türkmenler arasındaki birlikteliği sağlamak açısından büyük engel oluşturmaktadır. Gelecekte oluşabilecek sorunları göz önünde bulunduran Niyazov, kabile birliği kaldırarak yerine milli birliği getirmeyi çabalamıştır. Bu bakımdan, kabileciliği önlemek Niyazov'un Türkmencilik politikasından sonra ikincil öneme sahiptir.

Saparmurat Niyazov'un cumhurbaşkanı olarak seçildikten sonraki birincil ödevi, ülke birliğini temin etmektir. Sovyetler Birliği'nin uyguladığı "parçala ve yönet" politikası Türkmenlerin arasında kabile ayrımcılığının önünü açmıştır. Niyazov kabilecilik düşüncesini ortadan kaldırmak için Teke, Yomut veya Salır ayrımcılığı yapmadan Türkmenlerin kabile bağlılık düşünce geleneğini önlemek istemiştir. Aksakallılar Maslahatı ile yapmış olduğu toplantıda, "Şayet aramızdaki boy ve klan kabile tartışmalarını durdurup yok etmezsek, ülkemizde nizam ve kontrolü sağlayamayız; o zaman hepimiz mahvoluruz" (Niyazov, 1994a:21) sözleriyle kabileciliğin Türkmen toplumundan tamamen silmek istediğini dile getirmiştir. Niyazov kendini kabilelerin reisi olarak değil de, Türkmen milletin birleştirecek ve kabile bağlılığını ortadan kaldıracak lider olarak tanıtmıştır.

Geçmişten beri Türkmenleri sayıca üstün, saygın ve itibarlı kabilesi Teke kabilesidir. Bu kabileler genellikle başkent Aşkabat ve Marı vilayetlerinde ikamet etmektedir. Yomutlar ise Türkmenlerin ikinci büyük kabilesidir. Yomutlar çoğunlukla İran sınırına yakın kesimlerde oturmaktadırlar. Yomutların en çok yaşadığı vilayet, ülkenin kuzeyinde yerleşen ve Özbekistan'a sınırı olan Daşoguz'dur. Yomutların yaşadığı bölgelere yerleşen ve sayı bakımından daha az olan kabile ise Göklenlerdir. Üçüncü büyük kabile Ersarı kabilesi olsa da bu kabile ahalisinin çoğu Afganistan'ın kuzeyinde ikamet etmektedir (Geiss, 1999:354). Sayıları bakımından az olan, Çovdur kabilesi, Atar ve Seyit kabileleri ise ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış durumdadırlar. Geriye kalan Salır ve Sarı kabileleri ülkenin doğu bölgesinde yaşamaktadır. Sovyetler Birliği'nin sınır politikaları sonucunda, sınırların ülke içerisindeki dağılımı, sayıca üstün olan Teke kabilesini daha da üstün konuma getirmiştir. Yaklaşık 1 milyon Türkmen İran sınırlarında, 2

yüz bine yakını ise Afganistan topraklarında yaşamaktadır. Bu nüfusun çoğunluğunu ise Yomutlar ve Ersarılar oluşturmaktadır. Göklenler de İran sırında yaşıyor olup, yarısından çoğu kuzey İran'da ikamet etmektedir. Ülkede Tekelerin baskın üstünlüğü, millileşmenin Tekeler tarafından yapıldığını ortaya koymaktadır (Kuru, 2002:73). Lakin sadece Teke kabilesine bağlı olmak, o kabileye ait olmak yeterli değildir. Türkmenlerdeki bağlılık kabileden daha çok soy bağına dayanmaktadır.

Niyazov'un kabileciliğe karşı alınan temel tutumu, onun varlığını reddetmek olarak tanımlanmaktadır. Resmi açıklamalara göre, kabile temeline dayalı sadakat duygusu Türkmenistan'ın bağımsızlığına kavuşmadan önceki dönemi kapsamaktadır. Niyazov, Türkmenistan'ın başına geçtikten sonra bu durum değişmiştir. Medyada kabile veya kabile bağlarına dayalı hiçbir yayın yapılmamıştır. Sokakta geçen herhangi bir insana onun hangi kabileye ait olduklarını sorduklarına cevap vermekten kaçınmışlardır (Alpaslan, 2010:67). Kabilecilik hükümetçe kaldırılmaya çalışılmış olsa da, büyük kabile üyeleri bu süreci Sovyetler Birliği dağıldıktan da sonra devam ettirmiştir. Bu duruma çoğunlukla kırsal kesimlerde karşılanmaktadır. Hatta bazı kentlerdeki bazı büyük aileler soy bağını sürdürmek için kabilecilik düşüncesini benimsemiş durumdadır (Geiss,1999:347-357). Dolayısıyla, Orta Asya devletleri arasında en çok Türkmenistan kabilecilik sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Türkmenistan'ın bayrağı ve armasındaki beş tane halı desenleri Türkmenlerin beş büyük kabilesi olan Teke, Yomut, Ersarı, Salır ve Çovdur kabilelerini temsil etmektedir. Bu desenlerin hepsinin bir yerde durması, kabilecilikten arınmış tek bir millet anlamını taşımaktadır (Ochs, 1997:317). Niyazov'un Türkmen kabilelerini birleştirme düşüncesi her alanda sembolize edilmiş olsa da Teke kabilesinin hiyerarşik üstünlüğü devam etmiştir. Bayrağın ilk halı deseni olan "guşlı gül" Teke kabilesinin sembolüdür.

Teke kabilesinin üstünlüğü sadece bayrakta belirtilmekle kalmayıp, ulus kimlik inşasının diğer alanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Niyazov kabileler arasındaki tarafsızlığını sergilese de meclisin çoğunluğunu Teke kabilesi oluşturmaktaydı. Kısacası, Türkmen milli kimlik inşası Teke kabilesi ile ilişkilidir (Kuru, 2002:316-317).

Kabileler arasındaki birliği sağlamak için geçmiş tarihe başvurulmuştur. Niyazov'un talimatı üzerine İlimler Akademisi'nde Tarih Fakültesi kurulmuştur. Bu

fakültenin kurulmasını esas nedeni, gerçek Türkmen tarihini ortaya çıkararak tarihi yeniden yorumlamak ve bunun neticesinde emperyalist Sovyetler Birliği'nin etkisinden kurtulmak olarak belirtilmektedir (Akbarzadeh, 1999:281). Tarih Fakültesinin kurulmasının ikinci nedeni ise, kabile düşüncesini ortadan kaldırarak, halkı ortak miras ve soydan gelmelerinden gurur duymalarını hissettirmek ve “ulusal birliği” sağlamalarına teşvik etmektir. Ancak, Niyazov fakültenin bilimsel çalışmalarından memnun kalmamıştır. Türkmen tarihini yeniden yorumlamak için Niyazov'un yazmış olduğu Ruhnama kitabı seçilmiştir. Kitap tek kabul edilebilir kaynak haline getirilmiştir (Horak, 2005:310-312). Ruhnama kitabında Türkmenlerin 5000 yıllık tarihini ele alınarak, eskiden Türkmenlerin birlik beraberlik içinde yaşadıklarından söz edilmektedir. Bunu da tarihi olaylara vurgu yapılarak açıklanmıştır. Tarihte Türkmenler arasında yaşanan kavgalar, savaşlar milli birlikteliğe tehdit oluşturabileceği düşüncesiyle görmezden gelinmiştir. (Niyazov, 2001:77-276). Örneğin, Göktepe savaşı milli tarihinin önemli ögesi olarak bahsedilirken, o dönemlerde kabileler arsında yaşanan anlaşmazlıklardan söz açılmamıştır (Kuru, 2002:74-79). Türkmen milli şairi Mahtumkulu, Türkmen halkının milli kahramanı ve öncüsü olarak anılmıştır. Şair, eserlerinde Türkmen kabileleri arasındaki kavgaları barış yoluyla çözmekten ve beraberliği sağlamaktan söz etmiştir

Hükümetin kabileciliğe karşı yapmış olduğu bir diğer politikası ise, Halk Maslahatı'dır. Her sene ülkenin değişik bölgelerinde, her bir kabile üyelerini temsil eden aksakallılar ile düzenlenen bu toplantıda Niyazov kendini belirli bir kabileye ait olmadığını göstermek istemiştir (Collins, 2006:302). Cumhurbaşkanı bu düşüncesi ile Türkmenler arasındaki birliği sağlayarak kabiller arasındaki dengeyi korumaya çalışmıştır.

İlk başlarda Niyazov'un kabileciliğe karşılığını sürekli dile getirmesine Ahal-Teke kabilesinden olan hükümet yetkilileri sıcak bakmamıştır, ancak Niyazov'un bağımsızlıktan sonraki yaptığı konuşmasında, kabilecilik düşüncesinin Türkmen birliğine engel yarattığını belirtmesi ve bu konudaki kararlılığı, yetkililerin bu politikanın desteklemesini sağlamıştır. Kabilecilik Türkmen milletin zayıf noktası olduğunu söyleyen Niyazov, “Her Türkmen bir Handır” atasözünü atıfta bulunarak, Türkmenlerin kültürel kimliklerinden mahrum kalmasını kabileler arasındaki çatışmadan kaynaklandığını belirtmiştir (Niyazov, 1994a:6). Türkmen yetkililer

kabileciliği ulus kimlik inşasının önündeki büyük engel hesap ederek kabileciliğin bölücü gücünün ortadan kaldırmak istemiştir.

Etnograf Şöhrat Kadyrov, milli birliği sağlaması için kabileler arasındaki evliliğin önemi üzerinde durmaktadır (Akbarzadeh, 1999:282). Ancak Türkmenlerde tarihten beri gelen kız alıp verme konusundaki hassaslığından dolayı kabilelerin evlilik aracılığıyla birleştirilmesi zor bir durumdur. Yomut kabilesinden olan biri muhtemelen Yomut kızını almakta. Kabilelerin önyargılarından ve ailelerin baskılarından dolayı evlilikler genellikle aynı kabileler arasında gerçekleşmektedir. Başka kabileden kız alıp vermeme geleneği, kabile kimliğini korumak ve bu kimliği devam ettirmek için yapılmaktadır.

Kadyrov, Türkmen kabile kimliğinde bölgelerin önemliliği hipotezi üzerinde durmaktadır; Ahal-Teke kabilesi Aşkabat şehrinde, Marı-Teke kabilesi Marı vilayetinde, Batı Yomut kabilesi Balkan vilayetinde, Doğu Yomut kabilesi Daşoguz vilayetinde ve Ersarı kabilesi ise Lebap vilayetinde yaşamaktadır (Kadyrov, 1996:111). Kabile kimliğinin coğrafik yönü üzerinde duran bir diğer araştırmacı Marat Durdyev, 1995 yılındaki verdiği raporunda, bölgeler arası birliğin sağlanması Türkmenler arasındaki kabilecilik sorununu çözmekte büyük rol oynayacağını dile getirmiştir (Akbarzadeh, 2001:455). Bu birliğin sağlanması sonucunda kabile diye bir şey kalmayıp, yerini bölgesel kültüre bağlı alt uluslardan bir araya gelen topluluklar alacağını öne sürmüştür.

Anti-kabileciliğin bir diğer nedeni, kabileler arasındaki lehçe farklılığını ortadan kaldırarak ulusal dil birliği oluşturmaktır. Dolayısıyla, ülkenin dört bir yanında Türkmenlerin kullanımını yaygınlaştırmak için birtakım dil politikalar hayata geçirilmiştir (Kuru, 2002:74-75). Özellikle yazılı dilin gelişimi için medya ve eğitimi kurumları önemli araçlar olmuştur.

Sovyetler döneminde TKP'nin başına gelen siyasi liderlerin neredeyse tümünün Ahal-Teke kabilesi ile bağı vardır. 1969-1985 yılları arasında TKP'nin Genel Sekreteri Muhammednazar Gapurov hariç, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana TKP'nin genel sekteretleri Ahal-Teke kabilesi mensuplarıdır. 1895 yılında Gapurov'un yerine geçen Saparmurat Niyazov Ahal-Teke kabilesinin üyesidir. (Akbarzadeh, 2001:455). Niyazov'un kabileciliğe karşı mücadelesine rağmen Ahal-Teke kabilesinin söz sahipliği hiçbir zaman kaybolmamıştır.

3.1.5. Milli Kùltürün Yeniden Canlanması

Bağımsızlığın hemen ardından ulus devlet inşa süreci başlamıştır. Bu süreç ile birlikte Türkmenlerin milli değerini, geçmişini, gelenek ve göreneklerini, kùltürünü, örf adetlerini ve kimliğini geri kazanma politikaları uygulamaya geçilmiştir. Milli değerleri yeniden oluşturulurken ulusal birliğe tehdit oluşturabilecek etnik gruplar arası çatışmalar önlenmiştir.

Kùltür politikalarının uygulamaya geçilmesini takiben, eskiden beri Türkmenler arasında kutlanan, Zafer Bayramı, Nevruz Bayramı ve Dünya Kadınlar Günü ile birlikte, yeni milli ve dini bayramlar getirilmiştir (Sağır, 2006:58). Bayrak Bayramı, Bağımsızlık Günü ve Tarafsızlık bayramı gibi milli ideolojiyi temsil eden kutlamalar resmi bayram günleri olarak ilan edilmiştir. Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı gibi Müslümanların ortak bayramları da Türkmenlerin bağımsızlıktan sonra kavuştuğu dini bayramlarıdır.

Türkmen milli kimliğinin sembolleri genellikle Aşkabat şehrinde bulunmaktadır. Basın ve medyada sıklıkla öne çıkanları, Tarafsızlık Anıtı, Tarih Müzesi ve 1948 yılında Aşkabat şehrindeki depremde vefat edenlerin namına inşa edilen Deprem Anıtı'dır (Turkmenistan: News Weekly, 1998a). Türkmen kùltürünü temsil eden diğer sembollerden ise, Saparmurat Niyazov Müzesi, Türkmenistan Müzesi, Sanat ve Kongre Merkezi, Fuar Merkezi, Türkmen Halı Müzesi, Sanatçılar Birliği Sergi Müzesi ve Milli Folklor Müzesidir.

Kùltürel mirası korumak ve onu gelecek nesle aktarmak açısından müzelerin önemi büyüktür. Bağımsızlıktan sonra atılan akılcı adımların biri müze sayılarını çoğaltmak olmuştur. Tahminlere göre 30 binden fazla olan müzelerin önemli kısmı Aşkabat şehrinde yer almaktadır (Turkmenistan: News Weekly, 1998a). Bundan başka da Daşoguz vilayetindeki Köneürgenç şehri ve Marı vilayetindeki Bayramalı şehri Türkmenistan'ın tarihi kentleridir.

Ayrıca yurtdışında da Türkmen kùltürüne, gelenek ve göreneklerine ait birçok tarihi eserleri görmek mümkündür. Bunlardan biri, Amerika'nın New York şehrinde bulunan Metrolopitan müzesidir. Bu müzede Türkmen halıları, Türkmen kadınlarına ait takılar, askerlerin zırhları, Türkmen çalgı aletleri ve buna benzer birçok eserler sergilenmektedir.

Bağımsızlıktan sonra kültürel alanlarda akademik araştırmalar yapılmakla birlikte tarihi yazma eserler de yeniden yazılmaya başlanmıştır. Türkmen araştırmacıları milli kültürün geçmişten beri var olduğunu ve aslı bozulmadan tam bir şekilde şimdiki nesle aktarıldığını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, Türkmenlerin Harezmsahlar Devleti, Altınordu ve Part İmparatorluğuna kadar giden dönemleri ele alınarak antik çağdan modern dönemi içine alan eserler kaleme alınmıştır. Türkmen kimliğinin, kültürünün ve edebiyatının başta gelen tarihi kahraman şahsiyeti olan Mahtumkulu'un şiir kitapları yayınlanan eserlerin arasında önde gelmektedir.

Eğitim alanında da kültürel canlanmanın etkilerini görmek mümkündür. Türkmenlerin milli değerlerini ele alan on iki tane yeni ders kitapları okullara dağıtılmıştır. Niyazov'un 1998 yılındaki Bakanlar Kurulu kararıyla Tarih Enstitüsü kurulmuştur. Bu Enstitü Türkmen tarihi hakkındaki bilgileri derlemek amacıyla yurtdışına Türkmen araştırmacıları göndermiştir. Aynı zamanda, yurtdışından tarih bilimcileri ülkeye davet edilerek uluslararası konferanslar düzenlenmiştir (Turkmenistan: News Weekly, 1998b). Tarih alanında yapılan bir başka gelişme ise, Türkmen tarihi eserleri üzerine bilimsel araştırma yapmak için kurulan Türkmenbaşı Adındaki Milli Elyazmaları Enstitüsüdür.

Türkmenlerde din ve kültür kavramı iç içe olduğundan dolayı kültür veya din tek başına düşünülemez. Kültürel politikalarda din her zaman ön planda yer almıştır. Türkmenler arasındaki birlik ve beraberliğin oluşumunda ve ahlaki öğelerin topluma kazandırılmasında din önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla, dini kurumlardan kültür politikalarına destek verilmesi istenmiştir. Kültürel canlanmasını sonucunda ise ülkedeki cami sayıları artmıştır (Turkmenistan: News Weekly, 1998b). Azadı Mescidi, İmam-ı Azam Camisi, Ertuğrul Gazi Camisi, Türkmenbaşı Ruhi Camisi, Saparmurat Hacı Camisi ve yeni inşa edilen Gurbanguli Hacı Camisi, bu bağlamda faaliyete geçen ibadethanelerdir.

Niyazov'un hayata geçirdiği Milli Kalkınış Hareketi, hükümet tarafından Türkmen kimliğini ve kültürünü yeniden oluşturmayı hedefleyen milli programdır. 1994 yılı "Halk Maslahatı"nın 5. Kurul Toplantısında uygulamaya geçilen bu program, milli kültürün yeniden onarılması için faaliyete geçirilmiştir. Milli Kalkınış Hareketi ile İslam dininin ve geleneksel kıyafet kültürünün topluma entegrasyon politikaları yapılmıştır. Milli Kalkınış Hareketi, Türkmen kimliği ve İslam kültürüne dayalı laik devlet kurmayı amaçlamıştır. Bu hareketin bir başka yönü ise, milli ve

medeni ananeleri ve toplumun örf ve adetlerini yeniden oluşturmaktır. Bu bağlamda, devlet kurumları olan Tarihi Eserleri Koruma Restorasyon Kurumu, Kültürel Anıtlar Çalışmaları ve Dünya Türkmenleri İnsani Birliği, bu hareketin genişlemesine destek vermişlerdir (Akbarzadeh, 1999:276-277). Kültürel uyanış politikaları medya, tarihi anıtlar ve müzeler vasıtasıyla yeniden inşa edilmiştir.

Niyazov, Milli Kalkınış Hareketinin önemini, “Bu mücadele, rahatlığı, sükûneti, birliği, kararlı çalışmayı düstur edinen halkın amacına ulaşmak için yaptığı kutsal mücadeledir. Bu mücadele anavatanımız olan Türkmenistan’da gelişmiş ekonomiyi, bilimi, kültürü, güzel hayat şartlarını kurmak için verilen mücadeledir” (Niyazov, 1994b:15) diye belirtmektedir.

Milli Kalkınış Hareketinin gelişiminde dil reformunun büyük rolü vardır. Hükümet toplumun milli ve milliyetçilik duygularını uyandırmak için basın, medya ve eğitim sistemini sıkça kullanmıştır. Milli eğitim başta olmak üzere diğer kurumlarda da kültür ve ananeler yeniden düzenlenmiştir. Dil reformu da kültürel politikalarının ana sütununu oluşturmuştur. Sovyetler döneminde zorla unutturulmak istenen anadil, bağımsızlıktan sonra hükümet tarafından yeniden kazanılmıştır.

Kültürel uyanış sadece insanlara tarihi hatırlatmakla sınırlı kalmayıp, gelenek ve göreneklere yeniden kavuşmayı hedeflemiştir. Türkmenistan, Orta Asya Cumhuriyetlerinin arasına “milli örf ve adetlere” en çok önem veren ülkedir (Smith, 1998:45). Gelenekler hem kamu hem de özel hayatın tüm alanında yayılmış durumdadır. Hükümet politikaları gelenek ve görenekler üzerine şekillenmiştir. Hükümetin bu tutumu, halka kendini milli değerler saygı gösterdiğini kanıtlamak içindir. Aynı şekilde, yönetim de halktan gelenek ve görenekleri sosyal ve özel yaşamlarında yer edinmelerini istemiştir.

Milli kültürdeki gelişmeler sanat dünyasına da yansımıştır. Bağımsızlıktan sonra folklor, milli dans grupları ve halk müzikleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Televizyon kanalarında Türkmen halk müzikleri ve folklorları kapsamlı olarak gösterilmektedir. Niyazov’un 1997 yalındaki kabul ettiği halk yaratıcılığını geliştirmekle ilgili kararıyla 200’den fazla folklor dans grubu kurulmuştur. Milli sanatın gelişimi için 700’den fazla kültür ve sanat kulüpleri açılmıştır (Turkmenistan: News Weekly, 1998b). Milli kültürün gelişmesi için sanata önem verilirken, opera,

bale ve tiyatrolar gibi evrensel sanatlar “gerçek Türkmen kültürünü yansıtmadığı” gerekçesiyle kapatılmıştır.

İslamiyetten önce Türkmenlerin Şamanizm, Zoroastrizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi inançları olmuştur. Bağımsızlıktan sonraki kültürel canlanmayla birlikte eski gelenekler de geri getirilmiştir. Türkmenlerin ilk inançlarından olan Şamanizm’in Türkmen kültürüne yansımalarını görmek mümkündür. Örneğin, çocuk hasta olduğunda alev üzerinden atlatmak, hasta olan kimsenin başına kül koymak, evin içerisinde ot yakarak dumanını yüzüne üflemek ve buna benzer birçok inanışlar İslam öncesine ait Şamanist gelenekleridir. Bununla birlikte, Türkmenlerin milli dansı olan “Küşdepdi”, Şamanizm dininden gelmektedir. Bu halk dansında erkekler ve kızların, yuvarlak çember oluşturarak, şarkı eşliğinde dans etmektedir. Orta Asya devletleri ile birlikte Türkmenistan’da resmi bayram olarak kutlanan Nevruz da Şamanist geleneğini taşımaktadır.

Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan’da gelenek ve göreneklerin her alana yayılmasını belirgin örneklerinden biri eğitim kurumlarıdır. Ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin resmi okul kıyafetleri Türkmen milli elbiseleridir. Erkek öğrenciler Türkmen milli takkesini giymektedirler. Takkesi olmayan öğrenciler öğretmenler tarafından derse alınmamaktadır. Aynı şekilde kız öğrencilerin de kızlara ait takke giymeleri ve milli Türkmen elbiseli olmaları şarttır. Erkek ve kız öğrencilerin takkeleri ve kız öğrencilerinin elbiseleri Türkmen milli nakış desenlidir. Erkek öğrenciler milli elbise değil de takım giymektedir.

Medya ve basında da Türkmen milli elbiseleri giyilmektedir. Medyada görev alan herkes, hatta konuk misafirler bile milli elbisesiz televizyon programlarına çıkmamaktadır. Benzer olarak, gazetelerde resmi olan neredeyse herkes milli elbiseli ve takkelidir.

Devletin tüm politikaları milli kültür ile uyumlu hale getirilerek, kültür ile paralel hareket edilmeye çalışılmıştır. Halk Maslahatı veya Aksakallılar Meclisi gibi kurumun oluşturulması hükümetin kültür ile paralel hareket etmek istediğini göstermektedir (Horak,2005:316-317). Bazı gelenek ve göreneklerin modernleştirilmesi açısından yasal düzenlemeler getirilmiştir (Akbarzadeh, 1999:275). Eskiden Türkmen kızı ile evlenmek isteyen yabancı uyrukların devlete ödemesi gereken elli bin dolarlık “galın” parası kaldırılmıştır (Horak, 2005:316-317).

Günümüzde ise, “galın” sadece gelinin ve damadın aileleri tarafından anlaşıldığı miktar kadar gelinin ailesine ödenmektedir.

Niyazov’un kültür ve geleneğe verdiği önem, Sovyetlerden kalan mirasa karşı tepkisidir. Milli kültürün öğrenmek için temel referans kaynağı olarak Ruhnama kitabı gösterilmiştir. Ruhnama, Türkmenlerin maddi ve manevi yönden yol göstericisi kabul edilmiştir. Kitapta, etiklikten başlayıp bireylerin aile ilişkileri ve toplum ilişkileri ve yöneticilerin davranışları hakkında öğüt ve nasihatler yer almaktadır. Her şeyden önce büyüklere ve onların bilgeliklerine saygı göstermek ön plandadır. Ata yadigârı olarak kalan kültür ise, Türkmenlerin müreffeh toplum halinde yaşamaları için paha biçilmez bir hazinesi olarak geçmektedir (Niyazov, 2001:259-262). Kitapta, Türkmenler bu arzularına baskıcı Sovyet rejiminden kurtularak bağımsız devlet olduktan sonra kavuştuğu belirtilmektedir.

3.1.6. Milli Dilin Gelişimi

Sovyetlerin Orta Asya işgalinden sonra Sovyet hükümeti Türkmen alfabesinde iki reform gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki, 1928-1940 yıllara arasında Türkmen yazı dili Latinceye değiştirilmiştir. 1922-1925 yıllar arası Türkmen yazı dilinde Arapça kullanmıştır. Latincenin gelmesiyle Arap alfabesi gücünü yitirmiştir. Bu yıllarda Atatürk’ün göstermiş olduğu başarılı politikalarıyla Türkiye’nin İstiklal Savaşında galip gelmesi, Türkiye’nin SSCB ile müttefik devlet olması ve Türkistan’ın Türkiye karşı yakınlık hissi, Orta Asya’da Türkiye karşı sempatiyi arttırmıştır. 1920’lerde Türkiye’deki dil reformunun gerçekleşmesine Moskova hükümetini endişeyle bakmıştır. Çünkü Türkiye’nin Latin alfabesine geçmesi demek Türkistan’da Türkiye etkisinin daha da artması anlamına gelmekteydi. Bu durumun önlemek için Sovyetler 1940 yılında Türkistan alfabesini Kirile değiştirmiştir ve Orta Asya Türk devletlerinin alfabesi bağımsızlığa kadar Kiril olarak kalmıştır. Ancak Rusların uyguladığı alfabe politikalarına rağmen Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin arasında Türkmenler Rusça dilinden en az etkilenen halktır. 1970-1989 yıllar arasındaki verilere göre, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde ana dil konuşma oranı %98,7’dir (Clement, 2005:139). Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra dil reformunu başlatmıştır. Sovyetlerden beri Türkmen edebiyatı Teke ve Yomut boylarının ağızlarında yazılmıştı. Bağımsızlıktan sonra ise, en kalabalık nüfusa sahip olan Teke kabilesinin ağzı resmi dil seçilmiştir.

1989 yılından bu yana Orta Aya'da dil üzerine oluşturulan yasaların esas amacı, anadilin kullanımını yaygınlaştırmak ve baskın olan Rusçanın etkinliğini zayıflatmaktır. Türkmenistan bu politikayı etkili şekilde uygulayan devlettir. Hükümet Türkmenceden başka dillerin toplum içinde konuşulmasına karşı çıkmıştır. Yerel dilde eğitim vermeyen okulların faaliyetine son verilmiş veya Türkmenceleştirilmiştir. Üniversitelerde de yerel dil bağlamında birtakım değişiklikler yapılmıştır. Eğitim programlarından mecburi Rusça eğitimi kaldırmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında yerel televizyon kanalları dışındaki yabancı kanallara erişim kısıtlanmıştır. Hükümetin izin vermiş olduğu birkaç dergi ve gazete dışında yurtdışı yayınlarına abonelik veya erişim kaldırılmıştır. Ülkede Rusça basın ve yayınların kısıtlanması Türkmen milliyetçiliğinin artmasına neden oldu (Fierman, 2009:1218). Türkmenistan Yüksek Meclisinin 26 Ekim 1991 yılındaki genel kurulunda yürürlüğe giren "Türkmenistan'ın Bağımsızlığının ve Devlet Yapısının Temelleri hakkındaki Türkmenistan Anayasal Kanunu"nun 16. maddesinde, dil meselesi ile ilgili "Türkmenistan devlet dili, Türkmen dilinin yaygın olarak kullanılması konularıyla ilgilenir." yasası kabul edilmiştir (Niyazov, 2001:50).

24 Mayıs 1994 yılında Türkmen milli dili resmi olarak yürürlüğe girmesinden sonraki dil politikası Rusçanın etkisini azaltmak yönündedir. Kanunun 13. maddesinde, Türkmencenin resmi dil olduğunu ve her Türkmen öz ana dilini konuşmada serbestliği detaylı olarak ele alınmıştır. 20 Mayıs 1990 yılında yürürlüğe giren "Dil Hakkındaki Yasa"sı, kamu ve sosyal alanda Türkmencenin yaygın olarak kullanılması ile ilgili maddeler içerirken, her yurttaşın istediği dilde konuşma serbestliğine de yer verilmiştir. Sovyetlerden kalma bölge veya coğrafik adlarının Rusçadan Türkmenceye değiştirilmesi ile ilgili maddeler bu kanunda ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, medya ve basın yayınlarının yerel dilde olmasını içeren yasalar mevcuttur. 36 maddeden ibaret olan bu yasa, Rusçayı azınlıkların konuştuğu dil haline getirmeyi amaçlamıştır. Yasanın toplum tarafından eleştirildiği nokta, kamu sektöründe çalışmakta olan kamu personellerinin işinden atılmamaları için 1996 yılına kadar Türkmence ve Rusça dillerine hâkim olmalarıdır. Daha çok etnik grupların yoğun olduğu kesimlerde, bu iki dillerin öğrenilmesi zorunluluk olduğu yasanın 5. maddesinde belirtilmektedir. Kamu yazışma dilinin yerelleşmesi ile ilgili yasa ise, 6. maddede geçmektedir. Eğitim dili ile ilgili yasa 24. maddede yer almaktadır. Bu madde ile birlikte, Türkmence ülkenin tüm azınlık okullarında

zorunlu ders olarak müfredatta yer almıştır. Kiril alfabesinin Latinceye değiştirilmesi için 1996 yılına kadar süre verilmiştir. Azınlık dil hakkı ile ilgili kanun yasanın 34. maddesinde geçmektedir. Azınlık gruplarının çok olduğu kesimlerde ortaöğretime kadar kendi dillerinde eğitim alabilme hakkı sağlamakta ve azınlıkların dili devletin himayesi altında olduğu belirtilmektedir (Gökdağ, 2013:4-5).

Anayasada dil bakımından yeni düzenlemelere gidilmiştir. Milli dilin Türkmençe olduğu ve yurttaşların hür bir şekilde Türkmen dilinde konuşabileceği “Türkmen dili, Türkmenistan’ın Devlet dilidir. Her Türkmen vatandaşı, kendi ana dilini kullanma hakkına sahiptir.” ibaresi 14. maddede geçmektedir. Anayasanın 19. maddesinde ise, dil ayrımcılığın yapılmayacağı hakkındaki kanun yer almaktadır (Virtanen, 2002:308).

Bundan başka da 51. maddede cumhurbaşkanı olmak için anadili bilme zorunluluğu ve 106. maddede yasama, yürütme ve yargı kurumlarında resmi dilin kullanma esaslarına yer verilmektedir. Ayrıca yeni kanuna göre, mahkemelerde Türkmençe bilmeyen bireylerin tercüman tutabileceği hakkına sahiptir. 1992 yılında kabul edilen bu anayasaya göre, Rusça etnik gruplar arası dil olarak geçmemektedir (Virtanen, 2002:308). Anayasada Rus azınlıklarına karşı hükümetin tutumu açık bir şekilde gösterilmiştir.

Milli dil üzerine oluşturulan yasalar ile yerel dilin kullanımının yaygınlaştırılması, Türkmençeyi yeni nesillere öğretilmesi için ilköğretim ve ortaöğretim Türkmen dili ders kitaplarının hazırlanması, Türkmençe eğitim sistemine hızlı bir şekilde adapte edilerek ortaokul ve yükseköğrenim kitaplarının Türkmençe çevrilmesi ve Türkmen alfabesine yeni harfler ekleyerek zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte, şehir, köy, kasaba gibi bölgesel isimlerin anadilde karşılığının bulunması ve yerel ürünlerin isimleri Türkmençe olarak seçilmesi, Rusçanın baskınlığını ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Bağımsızlığın ilk yıllarından sonra çeşitli Türkmençe sözlükler, deyimler ve atasözleri yazılmaya başlandı. Niyazov’un 1990 yılında kabul ettiği 21. Asır Milli Kalkınma Programında, Türkmençenin gelişimini engelleyen unsurlar ele alınmıştır (Gökdağ, 2013:6). Programda, Türkmen edebi dilin geçmişten bu yana değişiminin incelenmesi, Türkmen lehçebilimi ve söyleşisinin geliştirilmesi ve Türkmençe kavram bilgisinin zenginleştirilmesi gibi konulara yer verilmiştir.

Latin alfabesine geçmeye yönelik ilk adımlar 1992 yılında atılmıştır, 12 Nisan 1993 yılında ise Latin alfabesi resmîyet kazanmıştır. Yeni getirilen Türkmen Latin alfabesi 30 harften oluşmaktadır. Yeni harflerin okullarda öğretilmesi aşamalı olarak gerçekleşmiştir. 1999-2000 yılları arasında eğitim dilinin Latinceye geçilmesi hedeflenmiştir. 1. sınıftan başlayarak son sınıfa kadar öğretilmesi planlanan yeni alfabe, haftalık 34 saatlik ders programı çerçevesinde uygulamaya konulmuştur. Bu program azınlıkların okullarında ise 1994'ten itibaren uygulamaya geçilmiştir (Türkmenistan Ülke Raporu, 1996:60). Türkmen alfabe reformunu gerçekleştiren karar alıcıların arasında alfabe seçimi yönünde karar farklılığı meydana gelmiştir; bazıları Türkiye Türkçesini makul görürken, bazıları ise Kiril alfabesinden önce kullanılan Türkmen alfabesine geçmeyi teklif etmiştir, bir başka kesim ise, yeni bir alfabe oluşturma yönünde taraftarıydı. Fakat Niyazov Türkmen kimliğinin farklılığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Yeni getirilen Türkmen Latin alfabesine Niyazov'un düşüncesi makul görülmüştür. Diğer Türkî halklardan farklı olarak, Türkmen alfabesine birkaç farklı harfler getirilmiştir. 1993 yılında Yeni bağımsızlığını kazanan Türk devletlerine Marmara Üniversitesinin ortak alfabe birliği teklifi Türkmenler tarafından kabul görülmemiştir (Sariyev, 1999:117-1200). Türkmencilik anlayışından yola çıkmak gerekirse, Türkmenistan milliyetçilik ideolojisinde ortak Türk milliyetçilik düşüncesine yer verilmediği görülmektedir. Türkmenlerin uyguladığı milliyetçilik politikası Sovyetler döneminden kalan mirasa karşı olmakla birlikte Türk devletlerine de mesafeli davranışı ortaya koymaktadır. Türkmenlerin elde ettiği tarafsızlık statüsü ile ülke kendi içine kapanmayı tercih etmiştir.

Türkmenistan Rusçanın baskınlığını bertaraf etme kararlığını 1992 yılında coğrafik ve idari terimlerini adlarını değiştirerek ortaya koymuştur. 17 Nisan 1992 yılında Sovyet döneminden kalma Dil Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun bağlamında, Rusça kelimelerden oluşan 2 il, 20 ilçe ve 13 kasabanın isimlerine Türkmençe karşılığı getirilmiştir. Bazı coğrafik isimleri Özbekçe olarak geçmekteydi. Yapılan reformlarla Özbekçe kullanılan sözler de Türkmençeye çevrilmiştir. Örneğin, *Çarjow* olan terim *Çarjew*, *Kizilarvat* kelimesi *Gyzylarbat*, *Taşauz* vilayeti ise *Daşoguz* olarak Türkmenleştirilmiştir. Yukarıda adı geçen bölgelerin çoğunluğunu Özbek nüfusu oluşturmaktadır. Sovyetlerden kalan mahalle, bölge, şehir gibi coğrafik isimleri de Türkmençeye değiştirilmiştir. Bazı kelimeler ise, yeniden türetilmiştir. Örneğin, *Ruhnama*, *halk*, *maslahat*, *bitaraplyk*, *agzybirlik*,

salgy, sungat ve buna benzer yüzlerce kelimeler yeniden oluşturulmuştur. İdari terimler olan *oblast* (il), *rayon* (bölge veya küçük şehir) ve *kalhoz* (çiftçi sendikası), *welayat, etrap* ve *dayhanbirleşigi* olarak Türkmençe karşılığı getirilmiştir. Türkmen milli sloganlar olan *garaşsyzlyk* (bağımsızlık), *bitaraplyk* (taraşsızlık), *agzybirlik* (beraberlik) ve devlet kurumları olan Halk Maslahatı ve Meclis gibi terimler Türkmen kökenli kelimelerden seçilmiştir. Sovyet döneminin sembolleri olan *Kirov, Krasnovodsk, Leninsk, Kalinin, Telman, Oktyabr* adlarını taşıyan bölge isimleri ise, *Babadayhan, Türkmenbaşı, Akdepe, Boldumsaz, Gumdag, Saparmurat* ve *Niyazov* olarak Türkmençeye değiştirilmiştir (Landau & Heinke, 2001:99). Bağımsızlıktan sonra Türkmen milliyetçiliğinin Niyazov merkezli olduğunu bölge isimlerinden de görmek mümkündür.

Milli dilin Russuzlaştırma politikaları etkili bir şekilde uygulanmış olsa da, akademik alanda Rusçanın egemenliği devam etmektedir. Bilimsel terimleri Türkmençeye çevirmek için Bilim ve Teknoloji Yüksek Konsey bağlı Terim Bilimleri Başkanlığı oluşturulmuştur. Diğer Orta Asya devletlerine nazaran Türkmenistan’da Rusça terimlerin az olmasına rağmen, Türkmenler tüm Rus kökenli kelimeleri Türkmençeye çevirme politikasını uygulamıştır. Örneğin, “Türkmenistan’ın Kimi Yasalarında Değişiklikler ve İlaveler Yapılması ve Kimi Yasaların Yürürlükten Kaldırılması Hakkındaki 2009 Yasası” bağlamında, *programa, inwalid, prosent, kwota, territoriya, filial* sözleri sırasıyla *maksatnama, mayyp, göterim, bellenilen möçber, çak, şahamça* gibi aslı Rusça, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler Türkmençeye çevrilmiştir (Garibova, 2012:149-1509). Akademik alanının Latince kavramsal terimlerini Türkmençeye çevrilmesi ortaöğretim ve yükseköğretim ders kitaplarının anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Hatta akademisyenler bile yeni yazılan Türkmençe ders kitaplarını anlamakta zorluk çekmiştir.

Bağımsızlıktan önce Türkmenistan’daki yükseköğretim kitap dillerinin nerdeyse tamamı Rusçaydı. Türkmençe olarak öğretilen tek ders ise filolojiydi. 1991’den sonra ise durumun tamamen tersi yaşanmıştır. Zorunlu dil politikaları sonucunda azınlık gruplar arasında ciddi şekilde göç meydana gelmiştir. Bu göçün büyük kısmını Rus etniği oluşturmaktadır. Hükümet toplu Rus göçünün önünü almak için Rusça eğitimi ve Rusça eğitim veren kurumları aşamalı olarak kapatma yoluna gitmiştir (Naskali, 2002:61). Bağımsızlık yıllarında gündelik dil olarak Rusça yaygın

bir şekilde kullanılıyor olsa da gün geçtikçe Rusçanın etkisi azalmıştır (Söyegov, 1996:5).

Türkmenistan İstatistik Kurumunun resmi verilerine göre, 1997-1998 eğitim öğretim yılında ülkedeki Türkmen ve azınlıkların okul sayıları şöyle belirtilmektedir: Türkmençe okulu sayısı 1936, Rusça okulları 250, Özbekçe okulları 90 ve Kazak okullarını sayısı 40'dır. Etnik gruplarının okul sayıları 1999 yılında 1997'ye nazaran azalma gerçekleşmiştir. Rus okulları 170'e kadar azaltılırken Kazak okulları aynı kalmıştır. Sadece Özbek okullarında artış artmıştır; 90 okula ilaveten 10 okul daha açılmıştır. Ancak 2000'li yıllara kadar Özbek ve Kazak dillerinin yaygın kullanımı kalmıştır. Niyazov 2 Mart 1996 yılında çok dillilik politikasını kabul etmiştir. Bu politika ile Türkmencenin yanı sıra Rusça ve İngilizce dillerinin okullarda öğretilmesi öngörülmüştür (Gökdağ, 2013:8). Yabancı dillerden en cazibi İngilizcedir. Özel kurslara gitmek istemeyen veya gidemeyen öğrenciler için ücretsiz olarak İngilizce eğitim veren Halk Eğitim Merkezleri açılmıştır.

Türkmen dilinin milli dili olarak seçilmesi Türkmenistan'ın ulus devlet inşaa sürecinin esas sütununu oluşturmuştur. Sovyetler dönemindeki politikalar sonucu meydana gelen dil yozlaşmasını ortadan kaldırmak maksadıyla bağımsızlıktan sonra anayasaya getirilen kanunlarla ana dil Türkmençe olarak değiştirilmiştir (Nissman, 1997:644-645). Niyazov döneminde Rusça devlet idarelerinde veya günlük hayatta sıkça kullanılmış olsa da gün geçtikçe Rusçanın kullanımında azalma kaydedilmiştir (Söyegov, 1996:5).

Niyazov, 1999 yılına kadar tüm kamu görevlilerinin Türkmençe konuşma zorunluluğunu getirmiştir. Türkmençeyi öğrenemeyen devlet memurları görevden alınmıştır. Örneğin, Aşabat şehrindeki Mühendislik Fakültesinin Rektörü Türkmençesinin eksikliğinden dolayı görevine son verilmiştir (Kuru, 2002:75).

Türkmen televizyon kanalları birkaç dilde yayın yapmıştır. 2004 yılında haftada dört gün 15 dakikalık Rusça yayın yapılmıştır. Haber programı olan "Vatan" 2005 yılında haftalık üç günlük, program başı 20 dakika olmak üzere İngilizce yayın yapmıştır. Azınlık gruplarının arasında Rusça yayınlanan Neytralniy Turkmenistan gazetesinden başka gazete mevcut değildir. Tek yabancı gazete olan "Zaman" ise, 2012 yıllarına kadar faaliyet göstermiştir (Aminov, Jensen, Jurayev, Overland, Tyan, & Uulu, 2010:27). Türkmenistan'ın dil politikası BM ve Avrupa Birliği'nin

yayınladığı raporlarında eleştirilmiştir. Raporlar genellikle eğitim ve basında azınlık grup dillerine yer verilmesi gibi konular içermektedir.

Türkmenlerin ana dil olarak belirlenmesi sonucunda kabileler arasındaki lehçe farklılığı da azalmıştır. Türkmen yazılı dil olarak ülke çapına yayılması milli bütünlüğü korumanın kabileler arasındaki lehçe farklılıkların ortadan kaldırmanın ve birlik ve beraberlik olma düşüncesinin önünü açmıştır.

3.1.7. Medyanın Rolü

Bağımsızlıktan sonraki Türkmen milliyetçiliğinde radyo, televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarının büyük rolü vardır. Medyada Türkmen milliyetçilik politikası sıklıkla gündeme gelmiştir. Genellikle milliyetçilik politikaları Niyazov'un kişiliği üzerine oluşturulmuştur. Niyazov, milli dayanışmayı temsil eden lider ve ulus inşasının ana simgesi olarak görülmüştür. Televizyon haberleri Niyazov'un sloganlarıyla başlamıştır. Bunlardan en yaygınları, "21. Asır Türkmen'in Altın Asrı olacaktır!" ve "Halk, Vatan, Türkmenbaşı" sloganlarıdır. "Vatan" haber programında Niyazov'un bildirgeleri ve yaptığı işleri ve resmi ziyaretleri sürekli gündemde olmuştur. Ayrıca haber programları cumhurbaşkanına iyi dilek ve dualarla başlamıştır. Televizyon veya radyo muhabirleri cumhurbaşkanı hakkında konuşurken merhametli, saygıdeğer, şefkatli gibi özelliklerle hitap etmişlerdir (Kuru, 2002:75). Türkmenistan'daki tüm televizyon kanallarının sağ köşesinde Niyazov'un küçük silueti yer almıştır. Bundan başka da, Niyazov'un resmi Türkmen para birimi olan manatta da vardı.

Ulus kimlik inşasında destanlar, öyküler, rivayetler ve hikâyeler önemli yere sahiptir. Hükümet milliyetçilik duygusunu geliştirmek için birtakım yapay öyküler icat etmiştir. Bu öyküleri halka yaymak için ise medayı kullanılmıştır. Bu bağlamda, medyada tarafsızlık statüsünün öneminden sıklıkla bahsedilmiştir. Milliyetçilik politikalarında tarafsızlık sadece dış politikadaki başarı olarak görülmeyip, ulus kimlik inşasının önemli parçasını oluşturmuştur. Radyo ve televizyon kanallarında, "Birleşmiş Milletlerce Daimi Tarafsızlığı kabul edilen ilk ülke Türkmenistan'dır ve bütün Türkmenler bundan dolayı gurur duymalıdır. Bu yüzden hepimizin ana vatanımıza hizmet etmemiz şarttır!" diyerek tarafsızlığının milliyetçilik politikasına önemi vurgu yapılmıştır. Televizyon veya radyo kanallarındaki muhabirler, hatta misafir konuşmacılar, Türkmenistan hakkında konuştukları zaman, "Türkmenistan

Bağımsız ve Daimi Tarafsız Türkmenistan” diyerek söze başlamışlardır. Cumhurbaşkanı hitap ederken ise “Büyük Saparmurat Türkmenbaşı” diye seslenmişlerdir. Bundan başka, anayollardaki panolarda “Cumhurbaşkanının sözü kanundur!” yazısı asılmıştır. Dolayısıyla, ülkede tarafsızlık bir “mit” halini almıştır. Tarafsızlık statüsünün abartılması sonucunda halka Türkmenistan Orta Asya’nın merkezi olacağı düşüncesi yaygınlaşmıştır.

1948 yılındaki Aşkabat depreminde şehit olanlar adına kurulmuş Anıt Meydanı, Tarafsızlık Anıtı ve milli müzeler, halkın milliyetçilik duygusunu uyandırmak için yapılmış somut örneklerdir. Televizyon kanallarında gösterilen anıtlar, binalar ve heykeller, bağımsız ve gelişmekte olan Türkmenistan’ın milli sembollerini temsil etmektedir. Televizyon kanallarında yer alan binalardan bir diğeri ise, Türkmenbaşı Sarayı’dır.

Tarihi kahraman şahsiyetler ulus kimlik inşasının önemli faktörleridir. Dolayısıyla, medyada tarihi şahsiyetlerin biyografisine sıklıkla rastlanmıştır. Örneğin, 18. yüzyılda yaşamış milli Türkmen şairi Mahtumkulu Firaki ve onun eserleri bunlardan biridir. Mahtumkulu sadece Türkmenlerin saygıdeğer şair olmayıp, aynı zamanda toplumun akıllı önderi olarak da geçmektedir (Niyazov, 1996b:333). Mahtumkulu, toplum içindeki sosyo-politik sorunları ele alarak Türkmen birliğini sağlamaya çalışmıştır. Mahtumkulu yazdığı şiirlerinde dönemin sorunlarından, birlik ve beraberlikten, ahlakın korunmasından ve milli değerlere sahip çıkmaktan bahsetmektedir. Mahtumkulu’nun yaşadığı dönemlerde Farsça popüler ve şairler tarafından tercih edilen dil olmasına rağmen şiirlerinin çoğunu Türkmen dilinde yazmıştır. Türkmen birliği ve kardeşliği ile alakalı yazdığı şiirleri büyük reklam panolarında yer almıştır:

Aynı sofrada hazır bulunsa aşlar
Kalkınır o kadarı Türkmen’in!

3.1.8. Tarih Yazılarının Önemi

Bağımsızlıktan sonra Türkmen hükümeti milliyetçilik politikalarıyla Sovyet dönemine ait tarihi kitapların ortadan kaldırılmasına yönelik kampanya başlatmıştır ancak bağımsızlıktan sonraki yeniden ele alınan Türkmen tarihi eserlerin çoğu Sovyetlerin kaleme aldığı tarihi yazmalarının dışına çıkılamamıştır. Sovyetler dönemindeki Türkmen tarih yazılarında Türkmenler “gerici ve feodal” toplum diye

bahsedilmektedir (Akbarzadeh, 1999:279). Sovyet tarih yazılarının Türkmenler hakkındaki olumsuz yorumları Sovyet sonrası Türkmenistan’da milliyetçi tarih yazılarının ivme kazanmasına sebep olmuştur.

Gorbaçov’un “perestroyka” (yeniden yapılanma) hareketinden sonra Türkmen aydınları Rusların Türkmenlerin geçmişine karşı yapmış olduğu “feodal ve gerici” toplum kavramını değiştirmek üzere yeni tarih çalışmalarını başlatmışlardır.

Zaten muhalif Agzıbirlik Hareketinin milliyetçilik politikalarında Türkmen tarih yazılarının yeniden kaleme alınması vardı. Hükümet tarih yazılarının yeniden kaleme alma programına “Milli Kalkınma Hareketi” adı verilmiştir.

Daha çok milliyetçi tarih yazımına dayandırılan Milli Kalkınma Hareketi, Part Uygarlığının Türkmen kültürü ile olan bağı araştırılarak Türkmen kültürünün eski çağlardan beri var olduğunu ortaya koymak istemiştir. Başkent Aşkabat’ın güneybatısındaki Bagır köyünde yer alan antik Nisa kenti, Pat İmparatorluğunun merkezi olmuştur (Akbarzadeh, 1999:280). Hükümetin Türkmen kültürünün eski uygarlıklardan geldiğini iddia etmeleri, toplum içinde milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Milli Kalkınma Hareketi Türkmen milli kültürünün ve tarihinin modern zamandan da önce var olduğunu ve hükümet yalnızca Türkmen milletin ihtişamlı geçmişini ortaya çıkarmaya çalıştığını belirtmiştir.

Milli Kalkınma Hareketi arkeologların ve tarihçilerin bilimsel çalışmalar yapmaları için birtakım desteklerde bulunmuştur. Devlet tarafından atanan arkeologlar antik çağdaki Türkmenler hakkında araştırmalar yapmıştır. İlimler Akademisinde arkeolog olarak çalışan H. Yusupov, 1994 yılında, günlük olarak resmi gazeteye yazdığı yazılarla bu alana katkı sağlamıştır. Yusupov, aynı sene, Temmuz ve Eylül aylarında Part Uygarlığı ve Horezmşahlar devletinin siyasi ve askeri üstünlüğü hakkında makaleler yayınlamıştır (Yusupov, 1994:2). Yusupov’un antik ve ortaçağ tarihi üzerine ele aldığı makalelerinde Türkmen tarihi hakkında detaylı bilgi içermemiş olsa da, Yusupov’un arkeolojik yazıları insanların Türkmen tarihine olan ilgisini arttırmakla birlikte devletin milliyetçi politikalarına da katkı sağlamıştır (Turkmenskaya İskra, 1994). Temmuz 1994 yılında, İlimler Akademisinin tarih bilimcisi olan Albert Burhanov, antik Nisa kentindeki arkeolojik buluşların Türkmen kimlik bilincinin uyanmasındaki önemi hakkında yazı yazmıştır (Burhanov, 1994:2).

Part İmparatorluğu ile antik ve modern Türkmen devleti arasındaki bağı açıklayıcı bir şekilde ortaya koyan tarih profesörü Marat Durdyev'dir. Durdyev, Aşkabat şehrinde yer alan, Part imparatorluğunun ilk başkenti olan antik kent Nisa'da kazı çalışmalarını gerçekleştirmiştir. 1995 yılında, "Part'ın Nisa'sı" adlı çalışmasıyla Part Uygarlığı hakkında geniş çapta yazıları kaleme almıştır. 1995 yılında Durdyev, çalışmalarının ulus kimlik inşasına katkısını "tarih milli birliğin tekeffülüdür", bu yüzden, "milli kimlik her şeyden önce tarihçilere bağlıdır" diye belirtmektedir (Christian, 1995:36).

Durdyev'in Türkmenleri Part Uygarlığı ile olan bağlarını ortaya çıkarması ve Türkmenlerin kökenini iki bin yıldan fazla tarihte aranması gerektiğini belirtmesi Türkmenlerin hangi Türk kökenine ait olduğu sorusunu da yanında getirmiştir. Bu nedenle hükümet Türkmenleri Oğuz boyundan geldiğini ortaya koyarak, geleneksel tarihe doğru eğilim göstermiştir. Yeni Oğuz Türkmen ulus devletinin kimlik inşasının simgesi ise, Selçuklular olarak belirlenmiştir. Niyazov, Türkmenlerin mirası olan Selçuklu kültürünün açığa çıkarılması, Türkmen milletinin büyüklüğünü ortaya koyacağını belirtmiştir. Niyazov 1992 yılında yapmış olduğu konuşmasında ise, Selçuklu devletinin Türkmen devleti olduğunu dile getirmiştir (Niyazov, 1994:37). Bağımsızlıktan sonraki tarih araştırmacılarının en çok ele aldığı konulardan biri Selçuklu Devletinin tarihidir. Aşkabat'ta Selçuklulardan kalma tarihi eserlerin sergilenmesi amacıyla büyük müze inşa edilmiştir. Bununla birlikte, Aşkabat'taki birçok kurumların, binaların ve sokakların ismi tarihi şahsiyetlerin ismini almıştır. Bunlardan, Mahtumkulu, Azadı ve Köroğlu sıklıkla kullanılan tarihi kahraman şahsiyetlerdir.

Aslına bakılırsa, Sovyet döneminin tarihi yazılarındaki milliyetçilik kavramı, günümüzdeki Türkmenlerin tarih araştırmalarının başlamasına yol açmıştır. Selçuklular ile Türkmenler arasındaki tarihi bağ Sovyetler döneminde ortaya atılmıştır.

İlimler Akademisinin tarihçileri Amandurdı Orazov ve Y. Orazgylyçov, Türkmenler Rus işgalinden öncesi "feodal" toplum" olduğu düşüncesini ortadan kaldırmak için Sovyetlere ait tüm tarih kitaplarının yeniden yazılmasının zorunluluk olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda, Niyazov'un kararıyla İlimler Akademisi bünyesinde Türkmen tarihini yeniden ele almak üzere Tarih Enstitüsü kurulmuştur. Hükümet bu kurumu Türkmen uygarlığı hakkında iki ciltlik kitap yazmak için

görevlendirmiştir. Bu resmi araştırma, Türkmen milletinin tarihini ele almakla birlikte, Basmacı Hareketini, zorunlu kamulaştırmanın, sanayileşmenin ve pamuk mono kültür alanının sosyal ve ekonomik etkileri gibi konular üzerinde de akademik çalışmalar yürütmüştür (Akbarzadeh, 1999:281).

Türkmen milliyetçiliğinin önemli unsuru olan yazılı tarihi metinler ve eserler topluma eğitim ve medya aracılığıyla aktarılmıştır. Bağımsızlıktan sonraki Türkmen tarihi yazımı üç temel sorun üzerine odaklanmıştır: Sovyet paradigmasını değiştirmek, genel Türk tarihinden ziyade özgün Türkmen milli tarihini benimsetmek; Türkçülükten çok Türkmenciligi ön plana çıkarmak ve kabileler arasındaki sınıf ayrımını ortadan kaldırarak ulusal birliği sağlamak. Milli tarihi yazılar milli birliğin sağlanması için oluşturulurken milli birliğe tehdit oluşturabilecek yazılar ortadan kaldırılmıştır (Glenn, 1999:86-88). Bu bağlamda, Türkmen tarihi yazıları iki amaca yöneldiği görülmektedir; Göktepe savaşı gibi Türkmenlerin başarılı oldukları savaşlara vurgu yapılırken, kabileler arasındaki çatışmalar unutturulmuştur veya görmezden gelinmiştir.

Anma günleri Türkmen milliyetçiliği açısından önemli yere sahiptir (Halliday, 1998:368). Hükümet yetkilileri milli tarihe saygı olarak birçok anma günlerini resmi tatil ilan etmiştir. Medyada milli ve ahlaki değerler üzerinde durmaktadır. Göktepe savaşında şehitler için resmi basın açıklamasında şöyle denmiştir (Akbarzadeh, 1999:77):

Aralık ayının 11'i Türkmen halkı için en hüzünlü gündür. Bu trajik olay 118 sene önce Göktepe kalesinin yakınlarında gerçekleşti. Sayıcı üstün olan Çarlık sömürge birlikleri kaleye saldırdı... Vatan ve millet onuru için herkes kaleyi savundu. Marı, Lebap, Daşoguz, Balkan ve Ahal Türkmenlerin hepsi istilacıları karşı birlik oldular. O günden beri, her 11 Aralık Türkmen halkı için kutsal bir gün olarak kalmıştır.

Çarlık Rusya'sının askerli de Göktepe savaşının kurbanları oldu. Anma günü Cumhurbaşkanlık Kararnamesinde, 'bu savaşta ne Ruslar ne Türkmenler ne de başkaları suçludur. Asıl suçlu olan Çarlıktır'...olarak geçmektedir. Zaferin kazanılması kan dökülmesinin esas sebebidir. Bağımsızlık Türkmenlere yüzyıllardır aradığı özgür olma iradesini, gerçek tarihi ve ata mirasını kazandırmıştır.

Bu açıklama ile Türkmenistan'ın milli tarihinin beş şekilde yorumlamak mümkündür. Birincisi, Sovyetler Birliği zamanında gerçek tarih gizlenmiştir. Ancak bağımsızlığın ilanından sonra gerçek tarih okullarda öğretilmeye başlanmıştır. İkincisi, Rus işgali sömürgecilik ve emperyalizm üzerine dayanmaktadır. Üçüncü, Rus halkı bu sömürgecilikte suçsuzdur. Türkmenler ile Ruslar arasında düşmanlık yoktur. Bu sömürgeciliğin esas sebepeçisi Rus Çarlığı'dır. Dördüncüsü, Göktepe

savaşı milli onuru korumak adına verilmiş bir savaştır. Beşincisi ise, Göktepe savaşı kadın, çocuk, yaşlı demedentüm Türkmenlerin bir bütün olarak savundukları savaştır.

Türkmen tarih yazımının bir diğer önemli eseri Ruhnama'dır. Kitapta, "Türkmen Ruhunun" tarihi, kültürü, gelenek görenekleri ve ahlaki değerli yer almaktadır. Bundan başka da Ruhnama, Niyazov'un kültürel ve dini politikasının temelini oluşturmuştur. Bu politikalar bazen tarihi gerçekleri tahrif etmiştir. Örneğin, Niyazov Eylül 2000 yılında, tarih yazarların Türkmenler geçmişini doğru bir şekilde anlatmadığı ve "Türkmenlerin kimliğine ve karakterine karşı" geldiği gerekçesiyle 25000 tane yeni yazılmış tarih kitapların piyasadan kaldırıldığı söylenmektedir. Niyazov, "Türkmenlerin kökeni bizim bildiğimiz Türkmenistan topraklarıyla sınırlı kalmayıp Altay dağlarının kadar uzanıyor" diye açıklama yapmıştır. Niyazov yazarlara, "Kitaplarınızda Türkmenler hakkında yeterince bahsetmemişsiniz... Görünüşe bakılırsa siz benim konuşmalarında tam olarak ne dediğime kulak vermemişsiniz" diyerek eleştiride bulunmuştur (Kuru, 2002:77). Tarih kitaplarının çoğu "Türkmen kimliğini yansıtmadığı" gerekçesiyle piyasadan kaldırıldıktan sonra Ruhnama güvenilir temel tarihi kaynak olarak halka sunulmuştur.

3.1.9. Propaganda Aracı Olarak Eğitim

Eğitim, milliyetçilik duygunun topluma işlenmesi ve toplum kontrolünün sağlanması açısından önemli bir öğedir. Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan'da okullarda ve üniversitelerde "Türkmenbaşı'nın Siyaseti" adlı ders verilmiştir. Niyazov, vatan sevgisi ve ahlaki eğitim üzerinde durmuştur. 1999 yılında Niyazov Eğitim Bakanını ahlaki eğitimin müfredata getirmemesinden dolayı medyada eleştirmiştir (Turkmenistan: News Weekly, 1999).

1992 anayasasına getirilen Bilim ve Teknoloji kanunuyla Cumhurbaşkanlığı bünyesinde "Bilim ve Teknoloji Komitesi" kurulmuştur. Komite, eğitimi geliştirmek, eğitim denetimini yapmak, eğitim müfredatını oluşturmak gibi görevleri üstlenmiştir. Ayrıca, yeni kanunlarla "Tıp Bilimler Akademisi" ve "Tarım ve Hayvancılık Akademisi" oluşturulması planlanmıştır (Orazgylyjov, 2014:83).

Niyazov, bilim alanında yaptığı bir diğer reform Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitüsü olan "Türkmenistan İlimler Akademisini" kurmak oldu. Bu akademi birçok alanda bilimsel çalışmalar ve araştırmalar yaparak ülke gelişimine

katkı sağlamıştır. Bundan başka, tarım sektöründeki eksiklikleri gidermek için 1991 yılında “Tarım Bilimler Akademisi” faaliyete geçmiştir (Kara, 2002:235). Bu kurumlar doğal afetlere dayanıklı binalar kurmak, yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmek, hammadde üretimi, doğalgaz ve petrol sektörünü modernize etmek gibi birçok alanda araştırmalar yapmışlardır.

Ders kitaplarında azınlık gruplarına yönelik şöyle ifadeye yer verilmiştir: “Değerli öğrenciler, siz Özbek, Kazak, Rus, Ermeni veya Azeri olabilirsiniz; fakat unutmayın ki, siz Bağımsız ve Daimi Tarafsız Türkmenistan’ın vatandaşlarısınız. Bu ülke sizin de ülkeniz”.

Ayrıca her sabah okullarda ve bayramlarda Türkmen milletine ve cumhurbaşkanına bağlılık için “Kasam” (Kutsal Yemin) söylenmiştir:

Aziz Türkmenistan – ata Vatanım,
Kurban olsun sana bu canım-tenim!
Eğer de ben sana azıcık ta olsa zarar veririm,
bırakın, benim elim kurusun!
Eğer de men sana dil yetirirsem,
bırakın, benim dilim kurusun!
Eğer de ben Türkmenistan Vatanıma,
Türkmenistan’ın Cumhurbaşkanına hainlik yaparsam,
Bırakın, benim ömrüm kül olsun!

Türkmencilik politikası sonucunda entelektüel kesimin çoğunluğu ülkeyi terk etmesi eğitim sisteminin gerilmesine neden olan temel faktördür. Hükümet Batı eğitim sistemine yönelmekten ziyade eski Rus eğitim sistemini uygulamaya devam etmiştir. Hükümet ideolojisinin eğitime nüfusu sonucunda SSCB’nin dağılmasından sonra planlanan eğitim reformu yörüngesini tamamen değiştirmiştir.

Türkmenistan’daki eğitim sisteminin bozulması nedenlerin bazısı Sovyetler Birliği’nde uygulanan politikalar, bazıları ise Türkmen hükümetinin kendi elleriyle oluşturduğu ideolojisinden kaynaklanmaktadır. Türkmencilik politikası sonucunda nitelikli personellerdeki beyin göçü sonucunda ülkede öğretmen sayılarında azalma yaşandığı ve sayıca az olan öğretmenler çalışma saatlerinin dışında da görev yapmak zorunda kaldıkları söylenmektedir. 2005-2006 yıllarında da eğitim kadrosunda %10 azalma görülmüştür (Horak & Šír, 2009:69-72).

Bundan başka da Niyazov, Sovyet döneminden kalan çoğu kitapların kütüphanelerden kaldırılmasını söylemiştir. 1990'lı yılların başında Türkmenistan'da birçok öğretmenler Okullarda Biyoloji Eğitimi, Okullarda Tarih Eğitimi ve buna benzer birçok Rusça dergilere aboneydi ve bu dergiler sayesinde öğretmenler güncel eğitim metotlarından haberdar olabiliyordu (Dailey & Silova, 2008:213-215). Ancak Niyazov'un getirdiği Türkmencilik politikasıyla Türkmenistan'da yabancı dergi, gazetelere erişim sınırlandırılmıştır.

Türkmenistan'da eğitim sistemini temelden oluşturmak için 3 Mayıs 1993 yılında "Bilim" adında yeni eğitim programı başlatılmıştır (Behar, 1994:169). Bilim programı sadece eğitimin "Türkmenleştirilme" sürecini hızlandırmıştır (Dailey & Silova, 2008:214).

3.1.9.1. Eğitim Yılı'nın Azaltılması

Eski Orta Asya Sovyet ülkelerinde eğitim yılı artırmış ve öğrencilerin üniversitelere kabul olanaklarını genişletmiş ise Türkmenistan'da bunların tam tersi yaşanmıştır. 1993 yılında Niyazov, ortaöğretim eğitim yılını dokuza indiren "Bilim" adındaki eğitim reformunu başlatmıştır (Ahn & Jensen, 2016:59-99). Buna rağmen ülkede dünya standartlarına uygun eğitim yılına sahip yabancı okullar mevcuttu. Örneğin, Türkmen-Türk Okulları on sene, Puşkin adındaki Türkmen-Rus Okulu on bir yıl ve Türk Anadolu Lisesi on iki yıl eğitim vermiştir. Ancak bu okulların eğitim ücretleri yüksek olduğundan dolayı herkes bu okullarda eğitim alamamıştır.

Eğitim yılındaki kısıtlamalar yükseköğretime de yansımıştır. Üniversite eğitimi dört yıldan iki yıla indirilmiştir. Üniversitelerde okumak isteyen öğrenciler önce iki yıllık zorunlu staj yapmaları gerekmektedir. Üniversiteye kabul edildikten sonra bile ancak iki sene eğitim verilmiştir; kalan iki sene ise yine uygulamaya dayalı eğitim sistemi uygulanmıştır (Horak & Šir, 2009:74).

Yurtdışında eğitim alan öğrencilerin ülkeye döndükten sonra kamuda çalışabilmeleri için Türkmenistan'ın Eğitim Bakanlığı tarafınca hazırlanan yazılı sınavdan geçmeleri gerekmektedir. Mezun olduğu bölüme bakılmaksızın, yurtdışında eğitim almış olan tüm öğrencilere Niyazov'un Ruhnama kitabından sorular sorulmuştur (Horak & Šir, 2009:74).

Hükümetin ortaöğretim yılını dokuza indirmesi Türkmen öğrencilerin yurtdışında eğitim almalarının önünü kesmiştir. İster Avrupa ister ABD

üniversitelerine kabul olmak için öğrencilerin en az on sene ortaöğretim eğitimi almış olmaları gerekmektedir. Dokuz yıllık eğitim sistemini Türkmenistan ile birlikte eski müttefik devleti olan Beyaz Rusya da kabul etmişti. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) verilerine göre, Türkmenistanlı öğrencilerin yükseköğretime kabulü 1990'lı yıllarda 10% iken, bu oran 2004 yılında %3'e kadar düşüş göstermiştir. Eski Sovyet ülkelerinde üniversite kabul oranları bu yıllarda artış kaydedilmiştir. Aynı zamanda, Sovyetler zamanından beri devam eden beş senelik üniversite eğitimini iki seneye indirilmiştir. Bağımsızlıktan önce 3 sene olan yüksekokul eğitimi bir seneye indirilerek sertifika programına dönüştürülmüştür. Ek olarak, 1995 yılından itibaren üniversitelerde ikinci öğretim kaldırılmıştır. İlmiler Akademisi'nin kapatılmasıyla birlikte yüksek lisans veya doktora programları da iptal edilmiştir (Clement & Kataeva, 2018b:391-394). Eğitim yılının azaltılmasındaki yatan temel nedenler ise, öğrencileri dış ülke kültürlerinin etkilerinden alıkoymak, okullarda vatandaşlık ve Türkmen tarihini, dilini ve edebiyatını ele alan derslere ağırlık verilerek diğer dersler ikinci plana atmaktır.

3.1.9.2. Eğitim Müfredatının Zorunlu Dersi Ruhnama

1993 yılında kabul edilen “Bilim” adındaki eğitim reformu, Türkmenistan'ın okulları ve üniversitelerindeki eğitim derslerinin kademeli olarak azaltılmasının habercisiydi. Müfredattan çıkartılan derslerin başında beden eğitim ve azınlık gruplarının dil, edebiyat ve tarih dersleri gelmektedir (Clement & Kataeva, 2018b:393). Türkmenistan ile birlikte Orta Asya devletleri eğitim sisteminden Sovyetlere mirasın tümünü müfredattan çıkartarak, yerine yeni “ulusal” içerikli eğitim anlayışını getirmiştir

Eğitim müfredatından milli bazı şair ve yazarlara ayrılan çalışma ders saatleri azaltmıştır. Bu Türkmen milli şairler arasında Berdi Kerbabayev, Rahim Esenov, Hıdır Deryayev ve Nurmırad Sarıhanov vardı (Clement & Kataeva, 2018b:394). Aslında, adı geçen şairler Sovyetler döneminde Türkmen milliyetçiliğini yapmış olan Ceditçi aydınlardı. Niyazov döneminde Türkmen milliyetçiliğinin merkezinde ise Niyazov'un kendisi durmaktadır.

Arıca bağımsızlıktan sonra Türkmen eğitim sistemine Tarafsız Türkmenistan'ın Tarihi ve Büyük Saparmurat Türkmenbaşı'nın Bağımsızlık Politikası gibi dersler ortaöğretim ve yükseköğretimin yeni eğitim müfredatına

getirilmiştir. “Saparmurat Türkmenbaşı’nın Edebi Mirası” adlı dersinde ise Niyazov’un yazmış olduğu şiirleri, özgeçmişi ve ailesi hakkında bilgiler öğretilmiştir.

Niyazov’un yazdığı Ruhnama kitabı eğitim müfredatının her alanında yer alması, diğer kitapların yazılmasını, yazılmış kitapların da önemini azaltmıştır. (Horak & Šir, 2009:71). Ayrıca, Türkmenistan’ın Eğitim Bakanlığı Niyazov’un ahlaki ve manevi kitap olarak değerlendirilen iki ciltlik Ruhnama kitabının ülkenin tüm okullarında öğretme politikasını yürütmüştür. Niyazov’un Ruhnama’sı Mao Tse Tung’un Küçük Kırmızı Kitabı ile Çin halkına yaptığı gibi, aydın kesimleri köreltmek ve kültürü siyasi amaçla kullanmayı amaçlamıştır. Bundan başka, “kutsal” olarak nitelendirilen Ruhnama, okul ve üniversitelerde zorunlu okutulmakla kalmayıp, tüm kamu görevlilerinin de bu kitabı mecburi olarak öğrenmeleri istenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının ikinci sınıflar için yayınladığı matematik ders kitabındaki sorularda Ruhnama’nın eğitim müfredatındaki etkisini görmek mümkündür (Dailey & Silova, 2008:218): “Gulnara Ruhnama kitabını okumaktadır. Gulnara ilk gün kitaptan altı sayfa okudu. Diğer gün ise, birinci günden dört sayfa fazla okudu. Üçüncü gün ikinci günden beş sayfa az okudu. Buna göre, Gulnara üçüncü gün kaç sayfa Ruhnama okumuştur?”

3.1.10. Daimi Tarafsızlık

Türkmenistan’ın zengin doğal kaynaklarına sahip olmasından kaynaklanan dış güç endişesi ve Rusların ülkedeki ekonomik, siyasi ve kültürel nüfusunu azaltma çabaları tarafsızlık statüsünün önemini daha da arttırmış oldu. Tarafsızlık Niyazov’un elde ettiği önemli başarılarından biri olarak geçmektedir. Türkmenistan tarafsızlık statüsünü 12 Aralık 1995 yılında, BM’nin kararıyla İsviçre’den sonra kazanan ikinci ülkedir. Böylelikle Türkmenistan’ın iç politikasına hiçbir devlet karışamayacaktır. Cumhurbaşkanı dış politikada elde ettiği bu başarıyı sayesinde Türkmen milletinin barışçıl halk olduğunu dünyaya göstermek istemiştir (Amanjalov, 2012:91). Hâlbuki tarafsızlık statüsü iç politikada da rejimin esas fonksiyonu haline getirilmiştir. Türkmenistan’ın tarafsızlığı barışı, istikrarı ve devletler arasında dostluk ve işbirliği sağlamada önemli konuma sahiptir.

Rusya Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra da eski Sovyet devletleri ile ilişkilerini sürdürmek amacıyla BDT adında yeni topluluk kurmuştur. İlk kurulduğu

zamanlarda topluluğu Slav devletleri oluşturduğu için Slav Devletler Topluluğu olarak tanınmıştır. 12 Aralık 1991 yılında Aşkabat şehrinde eski Sovyet üyeleri olan beş Türk Cumhuriyetlerinin arasında düzenlenen toplantıda, diğer Türk devletleri ile birlikte Türkmenistan da BDT'nin üyesi olmuştur (Kara, 2012:124). Ancak Türkmenistan BDT üyesi olduktan sonra topluluğun Ortak Savunma Antlaşmasını imzalamamıştır. Niyazov bu tutumuyla gelecekte tarafsızlık politikasını yürütme niyeti olduğunu ortaya koymuştur. Niyazov tarafsızlık statüsünü elde etmek istediğini 10 Temmuz 1992 yılındaki AGİT'in Helsinki Zirvesinde dile getirmiştir. Rusya'nın tarafsızlığı destekleyeceğinden emin olmak için Niyazov 18 Mayıs 1995 yılında Rusya'ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir ve istediği cevabı almıştır. 15 Nisan 1995 yılındaki Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (EİÖ) genel kurulunda, EİÖ üyelerinin de Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsünün arkasında olduğunu belirtmişlerdir. AGİT'in, Rusya'nın ve EİÖ'nün desteğini alan Niyazov, 12 Aralık 1995 yılındaki BM kararıyla tarafsızlık statüsünü elde etmiştir. Türkmenistan'ın tarafsızlığı 113 ülkenin oy birliğiyle kabul edilmiştir (Sarı, 2018:42).

Anayasaya tarafsızlık ilkesi eklenirken birtakım uluslararası hukuk normları da benimsenmiş oldu. Bu normlara göre, Türkmenistan artık askeri alanda hiçbir ülke ile anlaşma yapamayacaktır. Kendi toprakları içerisinde nükleer, biyolojik, kimyasal ve konvansiyonel silah üretemeyecek ve bulundurmayacak, savaş sırasında hiçbir ülke tarafında olmayacak, ülke içerisinde hiçbir devletin askerini barındıramayacak ve geçmesine izin vermeyecektir. Din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımına bakmaksızın sığınma taleplerini kabul edecek ve ülkeler arasındaki herhangi bir ambargoya dâhil olmayacaktır. Terzioğlu ise bu normları şöyle derlemektedir (Terzioğlu, 2012:84):

- Daimi tarafsızlığı muhafaza etmek
- Askeri ittifaklara katılmamak
- Ülkede yabancı üs barındırmamak
- Barışsever dış politika izlemek ve savaştan uzak durmak
- BM'nin ön koyduğu şartları yerine getirmek

Tarafsızlık statüsüyle birlikte iç kanunlarda da değişikliklere gidilmiştir. Anayasanın 1. ve 6 maddesine göre (Terzioğlu, 2012:74):

“Türkmenistan, kanunla belirlenen esaslara göre daimî tarafsızlık statüsüne sahiptir. Birleşmiş Milletler Örgütü Genel Kurulunun, 12 Aralık 1995 tarihli “Türkmenistan’ın Daimî Tarafsızlığı” isimli kararında:

- 1. “Türkmenistan’ın ilân ettiği daimî tarafsızlık statüsünü tanır ve destekler;*
- 2. Birleşmiş Milletler Örgütünün üye devletlerini, Türkmenistan’ın bu statüsüne saygı göstermeye ve desteklemeye ayrıca bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırır. Dünya toplumu tarafından kabul edilen Türkmenistan’ın daimî tarafsızlığı, iç ve dış politikasının temelidir”.*

2008 yılında getirilen yeni kanunun 6. maddesine göre ise:

“Türkmenistan, Dünya toplumunun tam yetkili bir öznesi olarak, dış siyasetinde daimî tarafsızlık, diğer ülkelerin iç işlerine karışmama, kuvvet kullanmama ve askerî blok ve ittifaklara katılmama, bölge ülkeleri ve dünya devletleriyle barışsever, dostça ve karşılıklı faydalı ilişkilerin gelişmesine yardım etme ilkelerine riayet eder. Türkmenistan, uluslararası hukukun genel kabul gören kurallarının üstünlüğünü tanır. Türkmenistan’ın taraf olduğu bir uluslararası antlaşmanın, Türkmenistan kanunlarında öngörülen kurallardan farklı kurallar getirmesi halinde, uluslararası antlaşma hükümleri uygulanır”.

Sosyal istikrarsızlığı ve güvensizliği gidermek ve toplum açısından önem arz eden siyasi yapıyı oluşturmak için Niyazov, 14 Aralık 1992 yılındaki Halk Maslahatı’nda 10 Yıllık Refah adında ulusal kalkınma programını imzalamıştır. İşbu programla, 1992-2002 yıllar arasında Türkmenistan’ı sosyo-politik ve ekonomik yönden ülkenin refah seviyesini arttırmak hedeflenmiştir (Rahmanov, 2004:11).

Tarafsızlık, Niyazov’un petrol ve doğalgaz politikalarının da önünü açmış oldu. Daha sonra ise, daimi tarafsızlık Türkmenistan’ın dış dünyadan ayrılarak kendi içine kapanmasının gerekçesi haline gelmiştir (Drechsler, 2006:137). Hükümet rejiminin ideolojisine göre, tarafsızlık sadece Niyazov’un başka devletler ile zorunlu işbirliği engelleyen siyasi ilke olarak kalmayıp, aynı zamanda, Türkmen milletinin dış devletlerin olası etkilerinden kaçınmasını sağlayan manevi öncüsüdür (Brown, 2003:216).

Tarafsızlık ilkesi, tarihi olaylardan temel alınarak yüceltilmiştir. Ruhnama kitabında, Daimi Tarafsızlık, Oğuz Han'ın Türkmen topraklarına sonsuz barış getirmesi için 5.000 yıl önce dilediği duası olarak geçmektedir. Bu nedenle, Niyazov rejiminin uyguladığı tarafsızlık politikası, milli geleneğin devamı olarak kabul edilmektedir (Niyazov, 2001:236).

Niyazov döneminde tarafsızlık statüsü ideolojinin ayrılmaz unsuru haline gelmiştir. Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsünün kazanıldığı tarih milli bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır. Tarafsızlık bayramı, bağımsızlık gününden sonra önemli ikinci bayram sayılmaktadır. Bu bağlamda, Aralık ayı Tarafsızlık olarak değiştirilmiştir. Türkmenistan'ın bayrağına da tarafsızlığı simgeleyen semboller eklenmiştir. "Daimi Tarafsız", "Bağımsızlık"tan sonra ikinci önemli söz haline gelmiştir. Dergilere, gazetelere, okul kitaplarına ve diğer yazılı kaynakların tümünde, Türkmenistan kelimesinin önüne "Bağımsız ve Daimi Tarafsız" cümlesi eklenmiştir. Ulusal Marş ise, "Bağımsız ve Daimi Tarafsız Türkmenistan'ın Ulusal Marşı" olarak değiştirilmiştir. Tarafsızlık beyannamesine ilişkin belgeler Ulusal Müze'de sergilenmektedir. Türkmenistan ile ilgili yayınlanan makalelerin neredeyse tümünde tarafsızlıktan bahsedilmiştir (Drechsler, 2006:136). Elde edilen daimi tarafsızlık başarısını ölümsüzleştirmek için Aşkabat şehrinin merkezinde, Cumhurbaşkanlık Sarayının yanında Tarafsızlık Anıtı inşa edilmiştir. Anıtın tepesine ise, Niyazov'un altın kaplı heykeli yerleştirilmiştir.

3.1.11. Yabancı Kültürlerin Ulus Kimlik İnşasına Etkileri

Türkmen milliyetçiliği dış kültürlerden etkilenmesinin üç nedeni vardır. Birincisi, coğrafik konumundan dolayı Türkmenistan Rus, İslam ve Türk kültürlerine yakınlığı. İkincisi, Rus egemenliğinden beri Türkmenler kültürel boşluğun ve istikrarsızlığın içindeydi. Bu da birkaç kültürün Türkmen kültürüne nüfus etmesine neden oldu. Son olarak, küreselleşmesinin sonucu sınırların artık önemini kalmaması ve teknolojik gelişmeler kültürler arası etkileşime yol açmıştır. Türkmen hükümeti toplumu ulus devlet gelişiminden uzak tutsa da Rus, İslam, Türk ve Batı kültürlerinin bu sürece etkisini engel olamamıştır. Bu açıdan, Türkmen kimliğini tam anlamıyla kavramak için işbu kültürlerin etkilerini yakından incelemekte fayda vardır.

Bu dört kültür, Türkmen kimliğinin oluşumunda kendi kültürel değerlerini katarak, ulus devleti şekillendirmeye çalıştılar. Bu kültürler, Türkmen hükümetinin

halkı millileştirmek için kullandığı dil, medya ve eğitim gibi araçların aynısını kullanmıştır.

3.1.11.1. Rus Kültürünün Etkisi

Rus kültürü, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, bağımsızlıktan sonra da etkisini devam ettirmiştir. Rus kültüründen etkilenenlerin çoğu Sovyetler döneminde doğmuş olan orta yaş grup insanlardan, özellikle devlet adamlarından oluşmaktadır. Bağımsızlıktan sonra dil reformunun gerçekleşmesine rağmen, başkentte, devlet dairelerinde, mahkemelerde, hatta günlük hayatta Rusça yaygın kullanılmıştır. Rusça konuşan etnik gruplar Azerilerden, Ermenilerden ve az sayıda Türkmenlerden oluşmaktadır. 1991'den bu yana Rus azınlığı azalmış, Türkmen nüfusu çoğalmış, azınlık grupların büyük çoğunluğunu oluşturan Özbekler ise değişmeden kalmıştır (Kuru, 2002:81). Türkmencilik çoğunlukla Rus veya Rusça konuşan azınlıkları etkilediğini söylenebilir.

Kültürel etkenliği arttırmakta eğitim her zaman önemli bir araç olmaktadır. Bağımsızlığın yeni kazanıldığı seneler, Türkmenistan'daki Azeri, Ermeni hatta bazı Türkmen azınlıkları yazma ve konuşma dili olarak Rusçayı kullanmıştır. Sovyetlerden sonra da Türkmenistan'da Rus okulları etkin bir şekilde faaliyet yürütmüştür. 1999 yılında yayınlanmış olan "Türkmenistan: News Weekly" (Türkmenistan: Haftalık Haberler) dergisinde, 1998-1999 eğitim öğretim yıllarında Rus okullarının sayısı 55 olarak belirtilmiştir. Genellikle Rus okulları şehir merkezlerinde yerleştiği için ülkenin önde gelen okullarının arasında yer almaktadır. 2000'lerden sonra Niyazov'un uyguladığı milliyetçilik politikalarıyla bu okulların sayıları azaltılmıştır. Ancak Niyazov'un ani ölümünden sonra yönetime gelen Gurbanguli Berdimuhammedov, iç politikadan daha çok dış politikaya odaklanmıştır (Aminov, Jensen, Jurayev, Overland, Tyan, & Uulu, 2010:1-29). Bu bağlamda, 2007 senesinden sonra Rusya ile siyasi, ekonomik, kültürel ve eğitim alanındaki anlaşmalar Türkmenistan'da Rus okullarının etkinliğini belirli düzeyde geri getirmiştir. Eğitim anlaşmalarının sonucu olarak yükseköğretimde ikili anlaşmalara ve değişim programlarına imza atılmıştır. Rusya'da okuyan Türkmen uyruklu öğrencilerin çok olması da Rus kültürünün etkinliğini arttırmaktadır.

Türkmenistan'da Rus okul sayılarının az olmasına rağmen, ülkenin kaliteli ve tercih edilen okulların arasındadır. Rus okulları sadece büyük şehirlerde mevcuttur.

2002 yılında Aşkabat'ta kurulmuş olan A. S. Puşkin adındaki okul Türkmenistan'ın ortaokullarının arasında ilk sırada yer almaktadır. Rusça eğitim veren tek yükseköğretim kurumu ise, 2007 yılında faaliyete başlayan ve Rusya Devlet Üniversitesine bağlı olan Türkmenistan Petrol ve Gaz Üniversitesidir (Aminov, Jensen, Jurayev, Overland, Tyan, & Uulu, 2010:1-29). Rus kültürünün bir başka etkisi de televizyon kanallarıdır. Rusya Federasyonu'na ait ORT televizyon kanalı Türkmen uydularında yayın yapmıştır. Türkmen hükümeti daha sonra bu kanala ekonomik ve ahlaki nedenlerden dolayı yasak getirmiştir. Getirilen sınırlamaya rağmen halk uydu anteni vasıtasıyla ORT ve diğer Rus kanallarını izlenmeye devam etmektedir. Son zamanlarda Türk kanallarına olan ilgi artmış durumdadır. Ancak, Rus kültürüne olan yakınlıktan ve Türk kültürü yeterince tanınmadığından dolayı Rus kanalları fazla tercih edilmektedir. Rus kanallarının daha çok orta ve yaşlı kesim insanlar tercih etmektedir. Ancak genç nüfusun büyük çoğunluğu Türk kanallarına ilgi duymaktadır. Gelecek on sene içerisinde Türk kanalları Rus kanallarına nazaran daha çok tercih edilmesi muhtemeldir.

Türkmenistan'da hükümetin “Türkmencilik” politikası ve bağımsızlıktan sonra başka kültürlerin de etkisinin varlığı Rus kültürünün tesirini azaltmıştır. Rus kültürü, Türkmenlere sömürge zamanlarını hatırlatmaktadır. Bu yüzden Rus kültürüne karşı birtakım reformlar yapılmıştır. Sovyet zamanından kalma köy, sokak, ilçe isimleri Rusçadan Türkmenceye değiştirilmiştir (Ekayev, 1999:38). Türkmen hükümeti kademeli olarak Rus kültürünün etkisini azaltmaya yönelik “Russuzlaştırma” politikasını uygulamasına rağmen, Türkmenistan'da “Neytralniy Turkmenistan” (Tarafsız Türkmenistan) adıyla Rus gazetesi neşredilmektedir. Bununla birlikte, “Turkmenistan: News Weekly” dergisi haftalık olarak Rusça, İngilizce ve Türkmence dillerinde yayınlanmaktadır. Türkmenistan'da Rus kültürün etkisinin azalmasının nedenleri, Batı kültürü gibi küresel ve İslam kültürü gibi kültürel ve dini benzerliklerin içermiyor olmasıdır (Kuru, 1999:177). Batı kültürü genellikle İngilizcenin dünya dili olmasından dolayı etkisini göstermeye başlamıştır. Gelecekte Rusçanın yerini İngilizce alması kaçınılmazdır. İslam ve Türk kültürleri, tarihsel bağ ve kültür benzerliklerinden dolayı etkisinin daha da arttırması beklenmektedir.

3.1.11.2. İslam Kültürünün Etkisi

Rus Çarlığı'ndan bu yana devam eden İslam dini üzerine çalışmalar Sovyetler dönemin de devam etmiştir. Sovyetler döneminden farklı olarak Çarlık Rusya'sında

İslam dinine karşı Hristiyanlaştırma politikaları uygulanmıştır. Sovyetler Birliği'nde ise, tüm dinlere karşı tutum sergilenmiştir (Gurbandurdyeva, 2014:65-66). Ruslar Marksist düşünceyi siyasi ve toplumsal alana taşıyarak, Türkistan'ın İslami düşüncesini yok etmek istemiştir.

Çarlık Rusya'sı Orta Asya Müslümanlarını tamamen ortadan kaldıramayacağını anladıktan sonra İslam dinini kontrol altına alarak dinin yaygınlaşmasını önlemeye çalışmıştır. Rus Çarlığı'nda Türkistan'da "dini idarelerin kurulması yasaklandı, cami yapılması Rus valilerin iznine bağlandı. İmamlar Rus yetkililer tarafından tayin edildi. Ancak, Müslümanlar dini yaşamalarını muhafaza ediyordu" (Hayit, 1978:319). Sovyetler Birliği'nde de Müslümanlara karşı mücadele devam etmiştir. Ekim Devriminden sonra Sovyetler Müslümanları dini hayat alanını özgürleştireceği sözünü vermiştir. 12 Mart 1917 yılında din toplumun ayrılmaz bütünü olarak savunan Sovyet hükümeti, 21 Ocak 1918 yılında din ile devletin ayrı yürütüleceğini ortaya koyan kanun tasarısını çıkarmıştır (Hayit, 1978:320-325). Böylelikle, din adına olan her şey yasaklanarak devletin kontrolüne geçmiştir.

Sovyet yönetimi Türkistan'ın sosyal kimliği yok etmekle birlikte dini inançlarını da ortadan kaldırarak halkı ateistleştirmeye çalışmıştır. Ancak toplumun dini geleneklere sıkı bağından dolayı Sovyetlerin dinsizleştirme politikası tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda, 1943 yılında Sovyet hükümeti tarafından kurulan Orta Asya Müslümanlar Komisyonu, Sovyet Müslümanlara yakınlık kazanmayı amaçlamıştır. Bu komisyon, Müslüman halkı denetim altında tutmak için merkez Moskova tarafından kurulmuş bir meclistir. Bu kurul Sovyet Orta Asya'sının İslami merkezi olarak faaliyet yürütmüştür (Gurbandurdyeva, 2014:66). Ulusal nitelik taşımayan bu kurul, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması takiben müftülüğe dönüştürülmüştür.

Buna paralel olarak Türkmenistan kendi bünyesinde Din İşleri Müşavirliği kurmuştur. Türkmenlerde din hem toplum hem de devlet yönetiminde kendi üstünlüğünü korumaya devam etmiştir. Malashenko'ya göre "Sovyet sonrası Orta Asya ülkelerinde din, kimlik inşasını unsuru, toplumu şekillendiren ve siyasi düzenin meşrulaştırılmasını sağlayan kaynak" olarak işlev görmüştür (Malashenko & Filatov, 2013:331). Türkmenlerde kökü geçmişe dayanan din ne Sovyet ne de bağımsızlıktan sonra etkisini kaybetmiştir

Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu ile birlikte birçok eski Sovyet devletlerinde iki olgu ortaya çıkmaktadır; toplumun aşkınlığa olan ilgisinin artması ve devlet ile birlikte hareket eden dini kurumların çoğalmasındır (Dubin, 2013:70-72). Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan toplumunda din yeniden egemenliğini kazanmıştır.

Türkmenler Sovyetler Birliği zamanındaki dini baskılara rağmen İslam kültürünü korumaya başarmıştır. Türkmenler İslam dinin yaşayabilme arzusuna bağımsızlığı kazandıktan sonra eriştiler. Günümüzde İslam geleneği Türkmen kültürü ile iç içedir. Dini bayramalara, türbelere, aile değerlerine saygı, İslam kültürünün etkisinden kaynaklanmaktadır. Bağımsızlıktan sonra cami sayılarında muazzam artışlar görülmüştür. 1979 yılında camilerin sayısı 30 iken (Bennigsen & Wimbush, 1986:101), 1990 yılında bu sayı 223'e yükselmiştir (Rashid, 1999:45). Bazı camilerin inşasında dış yardımlar bile yapılmıştır. Örneğin, "Azadı" ve "Şehitler" camisini Birleşmiş Arap Emirlikleri, "Ertuğrul Gazi Camisi" ise Türkiye Diyanet İşler Bakanlığı tarafından inşa edilmiştir. "Ertuğrul Gazi Camisi"nin yanında Diyanet Vakfı'nın kitapları ve Türkmenistan'daki diğer dini kitaplar bedava dağıtılmaktadır (Kuru, 2002:82). Camilerde "yaşuly" (aksakal) tarafından temel İslam eğitimi verilmiştir. Niyazov, İslami eğitimin milli uyanışın temeli olduğunu şöyle ifade etmiştir (Niyazov, 1996:333):

Bizim medeniyetimiz ve tarihimiz yüzyıllardır İslam kültürü ile iç-içe olarak gelmiştir. Müslümanlığı ve Kur'an-ı Kerim'i anlamadan Türkmen tarihini, medeniyetini ve siyasetini anlamak imkânsızdır. Bu sebepten dolayı, Kur'an-ı Kerim ilmini ve İslam tarihini okullarda öğretilmesinin taraftarıyım. Mahtumkulu de Kur'an-ı Kerimi yol gösterici kitap olarak seçmiştir. Bu yüzden, bizim genç neslimizin bu kutsal kitabı öğrenmeleri gerekiyor.

Niyazov'un okul müfredatına dini derslerin getirilmesi isteği tam olarak hayata geçmemiştir ancak İslami bilgiler tarih ve ahlak dersleri ile birlikte öğretilmiştir. İslami okulların ve din adamlarının eksik olmasından dolayı, Özbek medreseleri ve mollaları Türkmenlerin İslam ilminin öğrenme kaynağı olmuştur (Devlet, 1993:360). Örneğin, arabada mezarlığın yanından geçerken teyp sesinin kısılması, para karşılığında imamlara ayet okutulması ve her yemekten sonra dua edildiği halde yemek duasının çoğunluk tarafından bilinmemesi dini bilginin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Dini âlimleri ve dini eğitim birimlerini eksikliğini gidermek amacıyla TDV, 1996 yılında Aşkabat'ta din eğitimi veren lise açmıştır. Bu lise, Türkmen, Türk ve Arap dillerinde dini eğitim veren önemli lise olmuştur.

Türkmenistan’da din adamlarının eksikliğinden dolayı, öğrenciler dini liselerden mezun olmadan önce meslek sahibi oluyorlardı (Kuru, 2002:82). Din adamlarını çoğaltmak ve dini bilgileri geliştirmek üzere Türkmen hükümeti Türkiye’deki İmam Hatip liselerine ve Üniversitelerin İlahiyat bölümlerine öğrenciler göndermiştir.

İran da Aşkabat’ta eğitim merkezleri kurarak kendi kültürünü Türkmenistan’a yaymaya çalışmıştır. Ancak, nüfusun çoğunluğunun Sünni olduğu için İran’ın Şii mezhebinin yaygınlaşmasına sıcak bakılmamıştır.

Türkmenistan anayasasında, laik bir devlet olarak geçse de Ramazan, Kurban, Kandil gibi İslami bayramları her zaman kutlamaktadır. Dini bayram günleri resmi tatil olarak belirlenmiştir. Türkmenistan’da din işleri “müftü” tarafından yönetilmektedir. Niyazov’un bizzat kendisinin başkanlık yapmış olduğu Aksakallılar Maslahatı, devlet ile Müslümanlar arasında etkileşim içerisindedir. Aksakallılar Maslahatı toplumun sorunlarını devlete iletme görevini üstlenmiştir. Dinin toplumun önemli konumunda olmasına rağmen, ülkede dini tarikatlar ve dini önderler ortaya çıkmamıştır. Bunun esas nedeni, devlet ile din arasındaki uyumu bozacak ve muhalefet olacak dini partilerin ve örgütlerin olmayışıdır. Niyazov, bu bağlamda şöyle demiştir (Niyazov, 1996a:13):

Türkmenler İslam dinini açık bir şekilde kabul etmiştir. Bu din milletimizi korudu, kendimizi tanımamız için yardımcı oldu, ahlaki fikirlerimizi, maneviyatımızı ve ilkelerimizi yeniden kurdu... Evet, biz dinimizi yeniden kazanmaya çalışıyoruz, ama amacımızın kültürümüz ve tarihimizi yeniden canlandıracağımız için İslam dini bize tehdit oluşturmuyor.

Türkmenlerde İslam dininin uyanışının iki temel nedeni vardır. Birincisi, İslam dini Sovyetler Birliği’nden beri Türkmen ulusal kimliğinin vazgeçilmez parçasıdır (Shahrani, 1985:27-28). Türkmenistan’ın birinci müftüsü Nasrullah bin İbadullah, milliyetçilik ile İslam dini arasındaki bağı: “Milli uyanışımız, halkımızdaki İslami dirilişle temsil edilmektedir” diye ifade etmiştir (Akbarzadeh, 1999:284). İkincisi, meşruluğun kaynağı iyi bir Müslüman imajına sahip olmaya dayanmaktadır. İyi bir Müslüman olmak, milli kimliğe saygı olarak görülmektedir. Örneğin, Niyazov, 1992 yılında tüm bakanlar ile birlikte Hac ziyaretini gerçekleştirmiştir (Ochs, 1997:338). Göktepe şehrindeki büyük camilerden biri olan “Hacı Saparmurat Türkmenbaşı”, Niyazov’un hacı olduğuna bağışlanarak kurdurulmuştur. Bu cami, Göktepe savaşının anıtı, Niyazov’un dine karşı olan saygısı ve “Türkmenin Kabesi” lakabı ile Türkmen milliyetçiliğinin simgesini taşımıştır.

1991'den sonra Türkmen hükümeti ateist ve sosyalist ideolojinden tamamen sıyrılarak, ahlaki değerlere sadık bir millet oluşturmak istemiştir. Dini milli kimliğin bir parçası olarak gören hükümet, ülkede istikrarın sağlanmasında ve kalkınmasında dinin önemli rol oynayacağını belirtmiştir. Ancak 1991'den sonraki Türkmenistan'a bakıldığında, din anlam bakımından farklılık göstermektedir (Hann & Pelkman, 2009:1517). Anayasada laik devlet olarak geçen Türkmenistan'da, din milliyetçiliğin parçası olmasının yanı sıra dinin radikalizmine karşı tedirginlik de vardır.

Orta Asya'da ortaya çıkan muhalefet hareketlerinin çoğu radikal İslam'dan kaynaklandığından dolayı Türkmenistan Radikal İslam'ı hükümetin milli programına tehdit olarak görmüştür. Bu tür olasılıkların önüne geçmek için Türkmenistan İslam'ın "siyasi" yönünü değil de "kültürel" yönünü benimsemiştir (Anderson, 2002:183). Hükümet dini özgürlüğe izin vermiş olsa da dini kontrol altında tutmuştur. Türkmenler, "Dinden çıkarsan çık ama millettten çıkma" atasözü dinin millettten sonra geldiğini göstermektedir. Bundan başka da Türkmenistan'ın anayasasında "Türkmenistan tarafsız ve laik devlettir" ibaresi geçmektedir. Türkmenistan bu terimle gelecekte muhtemel olan tehditlerin büyümesinin önünü almak istemiştir. Dolayısıyla, Türkmenlerde İslam dini saygı ile korku arasında şekillenmiştir.

Sovyetler döneminden kalan dinin "kitleleri uyuşturan afyon" düşüncesi, Türkmenistan'da bağımsızlıktan sonra da din ve din âlimlerine karşı alınan tavrın nedenidir. Dini kurumların kapatılması ve dinin özel alana taşınması, Türkmenistan'ın Sovyetlerin etkisinden tam anlamıyla çıkamadığını göstermektedir. Türkmen imamlarının sünnet, cenaze merasimi ve nikâh gibi sınırlı dini bilgilere sahip olması, halk içinde imamlara karşı tavrın sergilenmesine sebep olmuştur. Bu yüzden ülkenin bazı kesimlerinde Rus ve Sovyet sistemine karşı sempati halen devam etmektedir.

Hükümet dini kontrol içinde tutmak için birtakım yeni kanunlar getirmiştir. Dini kurumların birçoğu da devlet tarafından kapatılmıştır (Greeley, 1994:253). Türkmen Hükümeti dini siyasi amaçla yaygın olarak kullanmaktadır. Ayrıca Türkmen hükümeti, Orta Asya'da yaygın, İslami radikalizmin bir türü olan "Vahabılık" düşüncesinin Türkmen topraklarına yayılmasından endişe duymaktadır.

İslam dininin radikalleşmesini Türkmenistan'daki milliyetçilik düşüncesine tehdit olarak gören hükümet, devleti ile dini birbirinden ayırmak için anayasada laik devlet ilkesini kabul etmiştir. Ancak Türkmenistan anayasada laik devlet olarak geçmiş olsa da laiklik ilkesi, Sovyetlerin uyguladığı ateist politikası gibi İslam dinine karşı kullanmamıştır. Hükümet kendine özgü “Müslüman imajı” yaratamıştır. Saparmurat Niyazov'un 1992 yılındaki Hac ziyaretinden sonra medya, basın ve cumhurbaşkanının Hacı olduğunu göstermiştir. Aşkabat şehrinin sokaklarına ise Niyazov'un Mekke'de çekildiği fotoğraflar panolara asılmıştır. Milliyetçilik ile dini bağdaştıran Kazı Nasrullah İbn Abdullah, camiler yalnızca ibadet etmek için kurulmakla sınırlı kalmayıp, camiler Türkmen milletin kültürel mirası olduğunu belirtmiştir. İslam milli kimliği oluşturmak için kullanılan bir araçtır. Niyazov, Türkmenistan'ının laikliğini Türkiye ve Mısır devletlerinden örnek vererek, Türkmenistan'ın ne kom n st ne de İslami bir devlet olduğunu belirtmiştir (Gurbandurdyeva, 2014:70). Dolayısıyla, İslam Türkmen kültürünün sessiz temsilcisi ve milli kimliğin koruyucusu olarak görülmektedir.

Ülkede dinin büyük önem kazanması hükümet rejimine tehdit oluşturmayıp aksine milliyet ve dinin sentezlenmesine getirmiştir. Bu yüzden, Türkmen elitleri dini milliyetçilik politikasının parçası olarak g rm ştir. Niyazov, Müslüman halkı hoşnut etmek için Hac dönemlerinde 3 ile 4 bin arası Türkmen Müslümanlarını Hac için K be'ye göndermiştir. Sovyet zamanında neredeyse imk nsız olan Hac ziyareti, bağımsızlıktan sonra serbestleştirilmiştir. Bundan başka, yükseköğretim kurumlarında din öğretilmeye başlanılmıştır. Türkmenistan'ın Mahtumkulu adını taşıyan Devlet  niversitesinde İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Bu fakültenin düzenlediği toplantılarda İslam dini bilimsel olarak ele alınmıştır. Türkmenistan'da İslam kültürünün gelişmesinde Türkiye önemli rol oynamıştır. Niyazov döneminde Türkmenistan'ın tek uluslararası  niversite olan Türkmen-Türk  niversitesinde de İlahiyat Fakültesi açılarak Türkiye'den akademisyenler getirilmiştir. Aynı zamanda Niyazov'un doğduğu köy olan G pcak'da Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran kursu vermek üzere cami yaptırımıştır.

Niyazov'un toplum içinde saygınlık kazanmasında İslam dininin büyük rolü vardır. Toplum tarafından peygamber ve dini görevleri olan şahıs olarak görülen Niyazov, bu saygınlığını kaleme aldığı Ruhnama kitabından almıştır (Hann & Pelkman, 2009:1531). Ruhnama kitabı sadece okullarda ve üniversitelerde ders kitabı

olarak okutulmakla kalmayıp, aynı zamanda imamlar tarafından cami hutbelerinde de okunmuştur. Ruhnama kitabının yüceltilmesinin yanlış olduğunu söyleyen din âlimlerin işine son verilmiştir.

Bağımsızlıktan sonra Orta Asya devletlerinin liderleri İslam kültürünü topluma uyarlayarak, milli kimliğin ayrılmaz bütünü haline getirmişlerdir. Ancak din her ülkede farklı biçimde uygulanmıştır. Bu şekilde, İslam kültürü milli kimliğin temel taşı oluşturmıştır ve devlet ideolojisinin yaymak için kullanılan araç haline gelmiştir. Bu bağlamda, Türkmenlerde İslam anlayışı diğer ülkelerin İslam görüşünden farklıdır. Niyazov her konuşmasında İslam dini milli kimliğin ayrılmaz bütünü olduğunu dile getirmiştir ancak hükümetin ön gördüğü İslam anlayışına göre hareket etmelerini özellikle vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı'nın bu düşüncesi İslam ile laiklik arasındaki perdeyi ortadan kaldırmaktadır.

3.1.11.3. Türk Kültürünün Etkisi

Türkmenler ve Türklerin ikisinin de Oğuz boyundan gelmesi iki devlet arasında bağı daha da güçlendirmektedir. Tarih, Selçuklular'ın Türkmenlerin ve Türklerin ataları olduğunu söylemektedir. Diğer taftan, Orta Asya ülkeleri ile karşılaştırdığımızda, Türkmen dili, Azericeden sonra Türkçeye yakın ikinci dil olduğunu bilinmektedir. Kiril alfabeden Latin alfabeye geçiş bu benzerliği daha da arttırmıştır.

1920'lerde Orta Asya'daki gelişen milliyetçilik hareketlerinin çoğu Atatürk'ten esinlenmiştir. Türkiye'deki kadın haklarını gelişmesi, eğitim sistemini iyileşmesi ve devlet ile dinin birbirinden ayrılması, Orta Asya devletlerindeki milli uyanışın ilham kaynağının Atatürk'ün reformları olduğunu söylemek mümkündür. İstiklal Mücadelesinde Sovyetler Atatürk'ün İngiliz ve Fransızlara karşı savaşını desteklemiştir. Atatürk'ün devrim hareketini destekleyen Bolşevikler, Türkiye'nin Orta Asya'daki artan etkisini ihmal ettiler. Kızıl Ordun yüzbaşısının aktarmasına göre, Türkiye'nin Türkistan'a etkisi sonucunda milliyetçi okul sayıları artmaya başlamıştır. Bu okulların duvarlarında Atatürk'ün portesi asılmıştır (Abamov, 2014:47). Atatürk'ün Sovyetler Birliği'ne karşı aldığı tutumdan sonra Sovyetler Orta Asyada devam eden Türk etkisini ortadan kaldırmışlardır. Milliyetçi okullar da zorla kapatılmıştır.

Bağımsızlıktan önce de olduğu gibi, 1991 yılından sonra da Türkmenistan'da Türk kültürünün etkisini görmek mümkündür. Bağımsızlıktan sonra binlerce Türk iş adamları, işçileri ve öğretmenleri Türkmenistan'a gelmişlerdir. Türkmenistan'da halen faaliyette olan Çalık Holding'in sahibi Ahmet Çalık Niyazov'un yakın dostu olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda, Türk gazetesi olan "Zaman", Türkmenistan'da haftalık olarak yayınlanmıştır (Kuru, 2002:83). Bu gazete Özbekistan hariç diğer Orta Asya devletlerinde de yayın yapmıştır. Türk kanallarının Türkmenistan'da seyredilmesi de kültürel etkileşimi attırmıştır. Türk televizyon kanalı olan TRT Eurasia, Türkmen televizyon kanalında belli saatler arasında yayın yapmıştır.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Türkmenistan Turizm ve Meslek Lisesinin 2012-2013 eğitim ve öğretim yılında Türkçe öğrenmekte olan 350 Türkmen öğrencilerinin dil eğitimlerini daha iyi bir şekilde almaları için birtakım yardımlar yapmıştır (TİKA, 2013:124). Turizm Meslek Liselerinde Türk Dili Sınıfı, Türkçe Pratik Odaları ve Türk dilinde çeşitli ders ve okuma kitapları ve modern eğitim aletleri TİKA tarafından karşılanmıştır.

Türkiye Türkmen eğitimine ders kitapları ile desteklemiştir. Türkiye'ye eğitim amaçlı gelen Türkmen öğrencilerine burs verilmiştir (Kuru, 1998:78-88).1993 yılında Türkmenistan Türkiye'ye öğrenci gönderilmeye başlamıştır. 2000 yılının verilerine göre, Türkiye'de üniversite eğitimi almış Türkmen öğrencilerinin sayısı 1700'dir (Kuru, 2002:83). Yükseköğretim Kurulu'nun 2018 yılda yayınladığı rapora göre, Türkiye'de eğitim görmekte olan Türkmen öğrenci sayısı 11010'dur (YÖK, 2018). Bundan başka, Türk hükümeti Aşgabat şehrinde ve il merkezlerinde Türk dil eğitim merkezleri ve liseler açmıştır. Türkiye'deki Türkmen öğrencilerin sayıları önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenmektedir.

Türk kültürünün Türkmenistan'a kültürel etkisi özel okullar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu okulları İHH İnsani Yardım Vakfı ve Başkent Bilim Merkezi Eğitim Kurumu tarafından finanse edilmiştir. Bu bağlamda, Türk kültürünün yaygınlaşmasında Türk liselerinin önemli rolü vardır. Türkmenistan'da 1992-2016 yılları arasında on dokuz tane Türk Okulu faaliyet yürütmüştür. Bu okullarda dört dilde (Türkmence, Türkçe, Rusça ve İngilizce) eğitim verilmiştir. Derslerde çoğunlukla İngilizceye odaklanılmış olsalar da ders dışındaki aktivitelerde konuşma dili Türkçe olmuştur. Ancak Türk okulları dini ideolojinin yayılması ve dini radikalizmin ortaya çıkması endişesiyle 2011 yılında kapatılmaya başlanmıştır

(Kuru, 2002:82). Türk okullarından başka da Aşkabat şehrinde Anadolu Lisesi bulunmaktadır. Ülkenin tüm vilayetlerinde ise Türkçe dil ve eğitim merkezleri vardır.

Bundan başka, Başkent Bilim Merkezi Eğitim Kurumu Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesini açmıştır. Bu üniversite, Türkmenistan'ın internet bağlantısı olan ilk uluslararası üniversite olmuştur. Türkmen-Türk Üniversitesinin faaliyete geçtiği yılında, üniversiteye 5000 kişi başvuru yapmıştır (Turkmenistan: News Weekly, 2000c). Bu üniversite 2016 senesinde FETÖ yuvası gerekçesiyle kalıcı olarak kapatılmıştır.

Türk kültürünün etkisi Batı kültürünün etkisine benzerlik göstermektedir. Örneğin, Türk okulları Türkmenistan'da İngilizce eğitimin yaygınlaşmasını sağladı. Yapılmış anketlere göre, Türk okulları Türkmenistan'a dört bakımdan katkı sağlamayı amaçladığını belirtmekte: 1) geleceğin liderleri ve devlet adamlarını yetiştirerek Türkmenistan devletine hizmete sunmak 2) eğitim düzeyini geliştirerek Türkmen toplumunun istikrarını sağlamak 3) kapitalist dünya ile entegrasyonu sağlamak 4) Türkmenistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkileri geliştirmek (Demir, Balcı, & Akkok, 2000:154). Türkmen-Türk liseleri, 2011 yılında Türkmenistan'ın "idari ve kültürel yapısına sızmaya" çalışan FETÖ faaliyeti gerekçesiyle kapatılmıştır.

Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı Aşkabat şehrinde yedi bin kişilik kapasiteye sahip kültür sitesini inşa etmiştir. Alan genişliği üç bin beş yüz metrekareye sahip olan ve içerisinde kütüphane ve konferans salonu barındıran bu site, Türkiye ile Türkmenistan arasındaki dostluklu ilişkileri kuvvetlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı başta Aşkabat olmak üzere birçok cami inşasında bulunmuştur.

Türkiye Türkmenistan'da yapmış olduğu kültürel nüfus politikasını kabul etmektedir. Etnik, kültürel ve tarihi yakınlıktan dolayı Türkmenlerin Türk kültüründen etkilenmesi olağandır. Dolayısıyla, Niyazov Türk okullarının Türkmenistan'daki faaliyetini desteklemiştir.

3.1.11.4. Batı Kültürünün Etkisi

Batının Türkmen ulus devlet oluşumuna etkisi, diğer üç kültürden farklı olarak küreselleşme ve uluslararası sistemin sonucunda gerçekleşmiştir. Batı kültürün

önemli etkilerinden biri etkisi şüphesiz İngilizcedir. Rusçanın yerine İngilizceyi getirmek hükümetin temel programı olmuştur. Türkmen televizyon kanalları İngilizce yayınlar yapılmaktadır. Aynı zamanda, İngilizce üniversitelerde, ticarete ve devlet dairelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Amerikan Uluslararası Eğitim ve Yönetim Konseyi 1992 yılında Türkmen öğrencileri, öğretmenleri ve akademisyenleri için değişim programları düzenlemiştir. Bu programla, 2000 yılı itibariyle 400 tane Türkmen öğrencileri ve akademisyenleri Amerika'daki okullara, kolejlere ve üniversitelere burslu olarak gönderilmiştir (Dikbaş, 1997:73-78). 1993 yılında ABD tarafından desteklenen "The Peace Corps", ve "American NGO" gibi gönüllü hizmet kurumlar da birçok eğitim projeleri ve yaz kampı programları organize etmiştir. 1998 yılında ise, İngilizce eğitim veren 23 okul açılmıştır (Turkmenistan: News Weekly, 1998c).

Günümüzde Türkmenistan'da faaliyet gösteren Amerikan kurumlarının başında, Amerikan Büyükelçiliğine bağlı olan "American Corner" bilgi merkezi gelmektedir. Bu kurum ABD'deki eğitim fırsatları, finansal destek, kültürel faaliyetler gibi konulara yönelik bilgiler vermektedir. American Corner Türkmenistan'ın tüm vilayet merkezlerinde mevcuttur. Her iki veya üç haftada bir ABD'den öğretmenler bu kurumu ziyaret etmektedir. Genellikle üniversiteye hazırlık yapmakta olan öğrencilerin ücretsiz olarak yararlandığı bu merkezde parlak öğrencileri ABD'de eğitim görmeleri için fırsatlar yaratmaktadır. Bundan başkade, FLEX (Gelişimin Liderleri Değişim Programı) adlı değişim programı, Türkmenistan'daki parlak lise öğrencilerini bir sene boyunca Amerikan kolejlerinde tam burslu olarak eğitim almasını sağlamaktadır. FLEX programına katılan öğrenciler ABD'deki gönüllü aileler tarafından misafir edilmektedir. ABD kültürünü öğretmeyi amaçlayan bu program Türkmen öğrencileri tarafından büyük ilgi görmektedir.

Benzer olarak, Alman ve Fransız eğitim kurumlarının Aşkabat'ta faaliyetleri vardır. Bu kurumlar, dil kursları, kütüphaneler ve öğrenci değişim programları gibi hizmetler sunmaktadır. Örneğin, Alman Akademik Değişim Programları yüz tane Türkmen öğrenciye bilimsel çalışmasını Almanya'da devam ettirmek şartıyla burs vermiştir. 1998 yılında 10 devlet okulunda Almanca ders veren sınıflar açılmıştır (Turkmenistan: News Weekly, 2000b). Buna rağmen, Alman ve Fransız kültürlerinin etkisi ABD'ye nazaran zayıf kalmaktadır.

Türkmen hükümeti Batı'nın kültürel faaliyetleri uluslararası sisteme uyum sağlamak açısından büyük önem taşımakta ve desteklenmektedir. Niyazov: "Kiril alfabesi bize Rusçayı öğrenmemizi kolaylaştırdığı gibi, yaptığımız dil reformu da bize İngilizce öğrenmemizin önün açacaktır. İngilizce öğrenmemiz sayesinde dünya uygarlıklarına uyum sağlayabileceğiz" (Söyegov, 1996:6) demiştir. Ancak hükümet Batının siyasi etkisinden uzak durmaya çalışmıştır. Niyazov, Batının demokrasi anlayışını örnek olarak almayacağını, "herkesin kendi demokratik yolu vardır... Doğunun kendine has gelenek ve görenekleri ve kuralları vardır" sözleriyle dile getirmiştir (Musaev, 1998:160). Yukarıda da bahsedildiği gibi, Batı uluslararası sistem sayesinde Rusya'nın rolünü sadece dil bakımından değiştirebilmiştir. Amerikan filmleri ve müzikleri son zamanlarda yaygınlaşmış durumdadır, ancak Türk ve Rus film ve müzikleri popüleritesini sürdürmeye devam etmektedir.

3.1.12. Dünya Türkmenleri İnsani Birliği

Dünyada Türkmenistan topraklarından uzak kalan ve yurtdışına göç eden veya etmek zorunda bırakılan bir sürü Türkmen etnik grupları yaşamaktadır. Ülkeden uzak kalan Türkmenleri bir araya getirme politikası ancak bağımsızlığın kazanılmasından sonra başlamıştır. Türkmenistan'ın Ticaret Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığının doğrudan devletlerle temaslarının yanı sıra, hükümetin dünyadaki Türkmen etniğini bir araya getirmek için yaptığı bir diğer girişimi Dünya Türkmenleri İnsani Birliği'ni (DTİB) oluşturmak olmuştur.

Türkmenistan bağımsızlığını kazanması takiben Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Türkmenistan'daki birliği sağlamakla birlikte, dünya üzerinde yaşayan Türkmenleri arasında da bağ oluşturmayı amaçlamıştır. Bu gayeyi hayata geçirmek için 24 Ekim 1991 yılında DTİB kurulmuştur. Merkezi Aşkabat şehrinde yerleşen kuruluşun esas amacı dünyaya dağılmış ve anayurdundan uzak kalan Türkmenler arasında ayrılmaz bir bağ bütünlüğü oluşturmaktır. DTİB'nin 1991 yılındaki toplantısı törenlerle kutlanmış, yurtdışından iştirak eden Türkmen soylular Niyazov tarafından karşılanmıştır. Bununla birlikte, kuruluş Türkmen tarihi üzerinde çalışmalar yürütmektedir (Turkmenskaya Iskra, 1991:1).

DTİB Türkmenistan'ın komşu ülkelerinde yaşayan Türkmen azınlıkları vasıtasıyla sınır devletlerine etkisini arttırmak amacını da taşımaktadır. Aslında bu tür oluşumlar Sovyetler Birliği'nde de karşımıza çıkmaktadır. Sovyetlerin

dağılmasından sonra birçok eski Sovyet ülkelerinde buna benzer kuruluşlar büyük önem kazanmıştır (Turkmenskaya Iskra, 1991:1).

Ülke vatandaşlığına bakmaksızın, Türkmence konuşanlardan oluşan uluslararası Türkmen birliğinin kurulması Türkmen elitleri tarafından da olumlu bir adım olarak bakılmıştır. Türkmen gurbetçilerinin sayıları ve yaşam tarzları ile alakalı bir sürü kitap DTİB tarafınca yayınlanmıştır (Durdyev & Kadyrov, 1991:62). Dünya Türkmenlerini bir araya getiren bu topluluk siyasi bir amaç gütmekten uzak durmuştur. Böylelikle, Türkmenistan komşu devletleri olan ve Türkmen azınlıklarının çok olduğu Afganistan'da, İran'da, Özbekistan'da ve Tacikistan'da Türkmenistan'ın girişiminin yanlış anlaşılmasının önün alınmış olacaktır (Akbarzadeh, 1999:277). Ayrıca DTİB Türkmen kökenli gurbetçilerin Türkmenistan vatandaşlığı çağrısında bulunarak Türkmenlerin anavatana olan bağlılığından söz etmiştir (Turkmenskaya Iskra, 1992:1): "Türkmenlerin anavatani geçmişten beri Türkmenistan topraklarıdır". DTİB, ortak dil kimliğinden yola çıkarak dünya üzerinde yaşayan Türkmenlerin vatanseverlik ve milliyetçilik düşüncelerini güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu zamana kadar dünya üzerinde yaşayan Türkmen uyrukluları bir araya getirmeyi amaçlayan tek kuruluş DTİB'dir. DTİB her sene Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta konferans düzenleyerek yurtdışında bulunan Türkmen topluluklarının temsilcileriyle kuruluşun dünyaya yayılması için çalışmalar yürütmektedir. Bu kuruluş Türkmenistan'ın Bağımsızlık Günü kutlamalarına birkaç gün kala, dünya üzerinde yaşayan Türkmenleri bir araya getirerek, birlik ve beraberliği sağlamak üzere geleneksel olarak her sene toplanmaktadır.

Kuruluşun Başkan Yardımcısı Annagurban Aşirov, Afganistan ve İran topraklarında Türkmen diasporasının sayıca üstün olduğunu belirterek bu ülkelerde yaşayan Türkmenlere destek verilmesi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda, Afganistan'da yaşayan Türkmenlere maddi yardımlar yapılmış, Türkmenistan vatandaşı olmak isteyenlere vatandaşlık verilmiştir. Türkmenistan Afganistan'daki Türkmen etnik gruplarına tıbbi yardımlarda bulunmuş, yeni okullar inşa etmiş ve Türkmenlerin yaşadığı bölgelere ücretsiz elektrik sağlamıştır. Yine, Afganistanlı öğrencilerin Türkmenistan'da üniversite eğitimi almaları için burs verilmiştir. Tacikistan'daki iç savaştan kaçan Türkmen mültecilerine de Türkmenistan vatandaşlığı verilmiştir. 2008 yılında yaşanan aşırı soğuk havadan dolayı Afganistan

ve Tacikistan'a yaşayan Türkmen ilçe ve köylerine tonlarca un ve elbise gönderilmiştir.

Türkmen etniğinin sayıca üstün olduğu komşu devletler İran ve Afganistan'dır. Ancak bu devletlerin Türkmenleri Türkmenistan'daki Türkmen kimliği ile eşit derecede görülmemiştir. DTİB dış devletlerden gelen Türkmenlerin Türkmenistan'da yatırım yaparak ekonominin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Ancak Afganistan ve İran'dan gelen Türkmenlerin maddi yetersizliğinden ikinci plana atılmıştır. Buna rağmen, Pakistan, Türkiye, İran ve Afganistan'dan gelen bazı iş adamları Türkmenistan'da şirketler kurmuştur.

Başkan Yardımcısı Aşirov'un ABD, Kanada ve Çin'deki etnik Türkmenlerin varlığından dolayı bu ülkelerde DTİB ofisini oluşturma fikri halen hayata geçmemiş durumdadır. Çin, Suriye ve Irak'taki Türkmenlerin varlığı yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak bu ülkelerde yaşayan Türkmenler yeterince Türkmence konuşamadıkları belirtilmektedir. Bu yüzden gelecek yıllarda Suriye, Irak ve Çin'de DTİB'nin ofisi açılması planlanmaktadır.

DTİB'nin Orta Asya devletleriyle birlikte Suudi Arabistan, İran, Pakistan, Türkiye, Almanya, Tacikistan ve Rusya başta olmak üzere 14 devlette 27 ofisi bulunmaktadır. Birliğin yurtdışında 400'den fazla üyesi mevcuttur. Siyasi ve ekonomik anlam taşımayan DTİB günümüzde daha çok kültürel faaliyetleriyle öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu kuruluş Türkmen kültürel faaliyetlerine maddi destek sağlayarak dünyadaki Türkmenler ile birlik bağını korumaya çalışmaktadır (TRT Avaz, 2018). DTİB'nin temsilciliği olduğu ülkelerde Türkmen medeniyetini, gelenek ve göreneklerini yaymak üzere etkinlikler düzenlemektedir.

Her sene dünyanın çeşitli devletlerinde düzenlenen toplantılarla birlikte DTİB Türkmen kültürü ve mirası ile alakalı konferanslara ev sahipliği yaparak yabancı ve yurtdışında yaşayan Türkmen akademisyenlerin bu konferanslara katılmalarını sağlamıştır. Türkmen dilinin yaygınlaştırılması için ise yabancı ülkelerde bulunan şubelerine Türkmence gazete ve dergiler yayınlamıştır.

2018 yılında, Türkmenistan'ın bağımsızlığının 27. yılı, DTİB'nin 21. Toplantısı Türkmenistan'ın başkenti olan Aşkabat şehrinde yapılmıştır. Bu genel toplantıya dünyanın türlü devletlerinde yaşayan Türkmenler iştirak etmiştir. Yoğun katılımlar Kazakistan, Türkiye, Suudi Arabistan, Ukrayna, Afganistan, İran,

Özbekistan, Kırgızistan ve buna benzer birçok ülkelerde yaşayan Türkmen asıllılardan oluşmuştur (Turkmenistan.Ru, 2018). Aynı zamanda, Türkmenistan resimleri ile birlikte çeşitli devletlerden gelen DTİB'nin üyeleri ve Türkmenleri temsil eden sivil toplum örgütleri de bu toplantıda yer almıştır.

Günümüzde de faaliyeti devam eden, Niyazov'un oluşturduğu DTİB, Türkmen milliyetçilik politikasında önemli yerde durmaktadır. Ancak kültürel yönü ön plana çıkan bu kuruluş büyük ölçüde sembolik olarak kalmaktadır.

3.1.13. Azınlıklar Politikası

Türkmenistan'ın demografik yapısı hakkında kesin veri bulunmamakta birlikte çoğu kaynaklardaki nüfus verileri 1990'lı yıllardan yola çıkarak tahmin edilmektedir. 2003 yılında yerel medya Türkmenistan'daki nüfusun 6 milyon olduğunu söylerken, yurtdışı kaynakların on sene sonraki tahminine göre nüfus beş milyon civarındadır (Bohr, 2016:32). 2012 yılındaki resmi nüfus sayımlarına göre, ülkenin 85,6'sını % Türkmenler oluşturmaktadır. Daha önceki verilere göre, bu oran ülkedeki Türkmen nüfusunun tahminlerden düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkenin geriye kalan %5,8 Özbek, 5,1 % ise Rus azınlıkları oluşturmaktadır (Minority Rights Group, 2018). Bu rakamlar, şu anki en çok azınlığın Özbeklerin oluşturduğunu, Rus azınlığı ise Özbeklere nazaran az olduğunu söylemektedir.

Bundan başka da, 19. yüzyıl Sovyet döneminde Türkmenistan topraklarına göç eden, yaklaşık bin Yahudi azınlığının olduğu tahmin edilmektedir. Bu Yahudi azınlığın %20'sini İran'dan göç eden Aşkenaz Yahudileridir (Minority Rights Group, 2018). Aşkenaz Yahudi azınlığı Özbekistan'ın Buhara şehrinde de yaşamaktadır.

Türkmencilik politikası sonucunda 2002 yılına kadar azınlık okullarının neredeyse tamamı kapatılmıştır. Türkmenistan'ın kuzeyi ve doğusunda yer alan Özbek okulları da ya Türkmen okullarına dönüştürülmüş ya da tamamen kapatılmıştır. Aynı durum Kazak okulları için de geçerlidir; Niyazov ve Garabogaz şehirlerindeki Kazak okulları Türkmencilik adı altında faaliyetine son verilmiştir (Horak & Šir, 2009:70).

1990'lı yılların başlarında Türkmenistan'a dini azınlıkların özgüllüğü konusunda birtakım gelişmeler yapılmıştır. Dini azınlık grupların ibadethaneleri yeniden açılmıştır. Ancak 1990'lardan sonra Sovyetlerden kalan yasanın geri getirilmesiyle dini gruplar devlet tarafından kaydedilmeye başlamıştır. 1993, 1995 ve

1996 yıllarında ise dini ibadethane sayıları azaltılmıştır. Yeni getirilen yasalara göre, devlet, on sekiz yaşına yetmeyen, aynı semtte yaşamayan kişilerin ve 500 kişiden fazla olmayan dini grupların kaydını yapmamıştır. Bu şartı yerine getirmeyen dini grupların faaliyetlerine son verilmiştir. İslam dini de olmak üzere diğer dinlerin toplumda ve siyasette söz sahibi olmaları devlet tarafından dini ekstremizm olarak görülmüş ve aktif bir şekilde faaliyet yürütmeleri endişe ile bakılmıştır (Curanovic, 2013:341). Azınlık dinlerine getirilen şartlar sonucunda Aşkabat, Türkmenabat, Marı ve Türkmenbaşı şehirlerindeki Budist tapınakları, Aşkabat şehrindeki Yedinci Gün Adventist Kilisesi ve Marı vilayetindeki Hare Krişna tapınağı ve Aşkabat şehrindeki Pentekostal Kilisesi mahkeme kararıyla kapatıldığı belirtilmektedir (Bohr, 2003b:15).

Diğer Orta Asya Sovyet devletlerine nazaran, bağımsızlıktan sonra Türkmenistan'da azınlık grupları sayıca düşüktür. Bağımsızlıktan sonra hükümet daha çok Türkmen etniğinin çıkarlarını destekleyen politikaları benimsemiştir. Berdimuhammedov da Niyazov'un Türkmencilik politikasını sürdürerek, toplum kültürü homojenleştirmek için sanat ve medyayı kullanmıştır. Rusça yayınlanmakta olan iki yazılı basın hariç, Türkmenistan'daki etnik gruplara ait degi ve gazete mevcut değildir. 2000 yılından sonra Türkmencilik politikasıyla Özbek ve Kazakların yoğun olduğu bölgelerdeki azınlık okulları Türkmen okuluna dönüştürülmüştür. Ancak Rus azınlıkların okulları toplum tarafından ilgi görmekte ve ülkenin gözde okulları olarak sayılmaktadır. 2011 yılında yaklaşık olarak otuz tane Rus azınlık okullarının varlığı tahmin edilmektedir (Bohr, 2016:33).

Türkmencilik politikası Rus azınlıklarının yanı sıra Özbek azınlıklarını da etkilemiştir. 2000 yılından sonra, Özbekistan sınırında ikamet eden Özbek etnikleri, ülkenin kuzeybatısına taşındırıldığı söylenmektedir. Bu uygulanan politikanın iki yönü olduğu tahmin edilmektedir; Sovyetlerin Orta Asya'ya uyguladığı sınır politikası nedeniyle Özbeklerin Türkmenistan'a kaybettiği topraklarının geri isteme kaygısı ve Türkmenistan'daki az nüfusun olduğu bölgelerindeki nüfus oranını arttırma isteğidir. (Bohr, 2007:712).

2002 yılında, Rusça dergiler ve gazetelerinin ithaline sınırlamalar getirilmiştir. 2004 yılında, Türkmenistan'da oldukça popüler, Rusya merkezli Radio Mayak'ın yayını kaldırılmıştır. Radio Mayak'ın yayını askıya alınmasının ardından hükümet Neytralniy Turkmenistan gazetesini yayınlamaya başlamıştır (Bohr, 2016:33-34).

Rusça olarak yayınlanan bu gazete, ülkedeki Rusça konuşan Rus, Ermeni, Azeri ve Yahudi azınlıklarının bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkmencilik ülkedeki azınlık gruplarını etkilemiştir. Bu durum Rus etnik gruplarına daha da sert biçimde uygulanmıştır; Rusların kamu hizmetlerinden yararlanmaları ve kamuda çalışmaları zorlaşmıştır. 1990 senesinin sonlarına doğru ise Türkmen olmayan azınlıkların kamuda çalışmaları ve yükseköğrenim kurumlarına kabulü zorlaşmıştır. Özellikle 2003 yılında çifte vatandaşlığın kaldırılması Rus azınlıkların çoğunu Rusya'ya göç etmesine neden oldu. Bu yıllarda Özbek nüfusunda da çok göç yaşanmıştır. Ülkede kalan Özbekler nüfusu ise, eskiden beri Türkmenlerle bir arada yaşamalarından dolayı gitmek istememiştir (Brown, 2003:213).

Hükümetin çifte vatandaşlığı ortadan kaldırması, Türkmenistan'ın Rusya ile olan ilişkilerine zarar vermiştir. 2003 yılında Türkmen ve Rus hükümeti, 1993 yılından beri yürürlükte olan çifte vatandaşlık anlaşmasını iptal etmiştir (Bohr, 2003a). Putin ile Niyaz arasında imzalan bu anlaşmadan iki hafta sonra, Türkmen ve Rus pasaportuna sahip 95.000 kişiye iki ay içerisinde iki ülkeden birini seçmeleri istenmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır (Bohr, 2016:34).

2013 yılında Rusya ve Türkmenistan Başbakanlarının resmi görüşmesinde, aynı zamanda Putin ile Berdimuhamedov arasındaki telefon konuşmasında, iki ülkenin pasaportunu taşıyan kişilerin haklarının geliştirilmesine yönelik diplomatik müzakereler yapılmıştır. Bu görüşmenin ardından, Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı ve Göç İdaresi Rus ve Türkmen pasaportuna sahip olan kişilerin eski Türkmen pasaportunun süresinin bitmesine son bir ay kala yeni biyometrik pasaport ile değiştireceği yönünde basın açıklaması yapmıştır ancak bu uygulama yalnızca 2003 senesinden önce vatandaşlığı olan kişiler için geçerli olmuştur. Ancak Mayıs 2014 yılında Türkmenistan Rusya Dışişleri Bakanlığı'na çifte vatandaşlık anlaşmasının Mayıs 2015 yılında sona ereceğini belirtmiştir (Bohr, 2016:34-35). Günümüzde Türkmenistan Rusya ile çifte vatandaşlık anlaşmasını tamamıyla iptal etmiş durumdadır.

Bunlara rağmen, Orta Asya ülkeleri arasında Türkmenistan azınlıklar konusunda en sorunsuz ülkedir. Azerbaycan'daki Karabağ sorunu, Kırgızistan'ın Oş şehrindeki Kırgızlar ve Özbekler arasındaki savaş, nüfusun neredeyse yarısını

oluşturan Rus azınlıkların Kazakistan'dan istekleri ve Özbekistan'da yaşanan Fergana olayında Ahıska Türklerine yapılan zulme bakıldığında, Türkmenistan Orta Asya ülke azınlıkları konusunda barışçıl politika izlediğini söylemek mümkündür (Terzioğlu, 2001:111).

3.2. Türkmenistan'da Değişim Süreci: Berdimuhammedov Dönemi

Niyazov'un vefatından sonra cumhurbaşkanı seçilen Berdimuhammedov, eğitim, sağlık, internet ve medya özgürlüğünü geliştirme sözü vermiştir. Bu reform hareketleriyle Niyazov'un "Altın Asır" politikasının yerini Berdimuhammedov'un "Büyük Kalkınma" politikası almıştır. Saparmurat Niyazov'un "Türkmenbaşı" lakabı gibi yeni cumhurbaşkanına da "Arkadag", yani "Koruyucu" ismi verilmiştir.

Berdimuhammedov, Sovyetler döneminde Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in uyguladığı politika ile benzerliğe sahiptir; Berdimuhammedov cumhurbaşkanı olarak seçildikten sonra Niyazov'un ideolojisi kaldırılarak yeni dönemin ideolojisi kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, Türkmenistan'ın Milli Marşındaki "Türkmenbaşı'nin kurduğu büyük binası" cümlesi "Halkın kurduğu baki büyük binası" olarak değiştirilmiştir. Milli Marşta yapılan bu değişiklik Türkmenistan'ın demokratik geleceği için bir umut gözüyle bakılmıştır. Berdimuhammedov devletin başına geçtikten sonra para birminde neski cumhurbaşkanının resmi kaldırılarak yerine Oğuz Han, Dede Korkut, Mahtumkulu, Köroğlu, Sultan Sencer ve Tuğrul Bek gibi tarihi kahraman şahısların resimlerini getirilmiştir. Berdimuhammedov'un para üzerinde yaptığı bu değişiklik milliyetçilik ve demokrasi açısından olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. Ayrıca Türkmenlerin yol göstericisi ve kutsal kitabı olan Ruhnama, yeni lider döneminde rafa kaldırılmıştır. Okul ve üniversitelerdeki zorunlu Ruhnama dersi eğitim müfredatından çıkarılmıştır.

Niyazov yönetiminde şehir ve ilçelerin isimlerine Niyazov'un ebeveynlerinin isimleri ve kendi ismi verilmişti. Örneğin, Daşoguz vilayetinin ilçesi olan Yılanlı, Niyazov'un annesi Gurbansoltan Eje adını almıştı. Lebap vilayetindeki Kerki şehri babası Atamurat adını taşımaktaydı. Balkan vilayetinin turistik şehri olan Krasnovodsk da Türkmenbaşı şehri olarak değiştirilmişti. Ancak yeni yönetim bu şehirlerin isimlerini olduğu gibi bırakmıştır.

Niyazov döneminde siyasi suçlardan dolayı hapse atılan birçok kişi Berdimuhammedov'un ülke başına gelmesiyle af yasasından yararlanarak hapisten çıkmıştır. Berdimuhammedov'un 2007 yılındaki af kararıyla hapisten çıkanların arasında 1996-2003 yılları arasında Türkmenistan'ın baş müftülüğünü yapan ve Niyazov'a suikast girişiminden suçlanarak hapse atılan Nasrullah İbn İbadullah da vardı. Vatana ihanet suçundan dolayı 2002 yılında hapse atılan Nasrullah, 22 sene hapis cezasına çarptırılmıştı. Niyazov, Nasrullah'ı Ruhnama kitabına olan saygısızlıktan dolayı suçlanmıştı (Alkan, 2011:393-394). Oysa Nasrullah sadece Ruhnama kitabının Kuran-ı Kerim ile aynı sayfada tutulmasına karşı çıkmıştı.

2008 yılından sonra Ruhnama kitabından alınan alıntılar gazetelerde yer alması ve televizyon programlarından gösterilmesi azalmıştır. Eğitim müfredatından Ruhnama dersi kaldırılarak yerine yeni cumhurbaşkanının yazdığı kitap ve eserlerini de öğreten “Temel Sağlık Bilimleri” dersi getirilmiştir. Ancak yönetimin değişmesinden sonra ilk iki yıl boyunca Ruhnama okullarda etkinliğini korumuştur; müfettişler sınıf panolarında Ruhnama'dan alıntılar olup olmadığını kontrol etmiş ve Ruhnama kitabının sorulara sorularak yarışmalar düzenlenmiştir. Ayrıca Aşkabat şehrindeki Ruhnama kitabının heykeli de kaldırılmamıştır (Proudman, 2017:112-114). Niyazov döneminde, her gün saat 22.00'da, bu heykel kitabın kapakları açılarak içerisinden rastgele bir sayfa seçilerek hoparlör ile okunmuştur.

Türkmenistan'ın ikinci Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov'un 2013 yılında kaleme aldığı “Devlet Kuşu” romanı, Türkmen kültürel değerleri ve tarihi geçmişi üzerinde durmaktadır. Berdimuhammedov bu romanda kendi babası Malikguli Berdimuhammedov'un hayatının belirli kısımlarından bahsetmektedir (Gökçimen, 2013b:1-2). Kitapta Türkmencilik kavramı üzerinde sıklıkla durulması bu romanın önemini arttırmaktadır.

“Devlet Kuşu” romanı Niyazov'un yazmış olduğu Ruhnama kitabının yerine alternatif olarak sunulan kitaplardan biridir. Devlet Kuşu romanı da Ruhnama kitabındaki gibi kültür, tarih, gelenek ve görenek gibi kavramlarını ele almakla birlikte, bunları romanın başkahramanı olan babasından örnek vererek ortaya koymuştur (Berdimuhammedow, 2013:54-56).

Niyazov Türkmen halkını “Altın Asır” çağına götürecek üç ana unsurdan söz etmiştir. Bunlar Bağımsızlık, Tarafsızlık ve Ruhnama kitabıdır. Altın Asır çağının

yeni nesil eğitiminde Ruhnama kutsal ve vazgeçilmez unsur olarak kabul edilmişti. Ruhnama kitabı Berdimuhammedov döneminde terk edilmesinin nedeni Niyazov'un ideolojik etkisini toplumdan sıyrarak yeni dönemin milli ideolojisini başlatmaktır (Kırıkçı, İbrahimoglu, & Şan, 2017:151-152).

Niyazov döneminde takvim isimleri hükümet rejiminin ideolojisine göre değiştirilmesi dış ülkelerin eleştiri odağı olmuştu. Berdimuhammedov, ay ve gün isimlerinin uluslararası standartlar doğrultusunda eski haline getirmiştir. Latince takvim isimleri ilk kez 1 Temmuz 2008 yılında "Neytralniy Turkmenistan" gazetesinde yayınlanmıştır. Türkmenistan'ın Milli Ant'ı da bu dönüşümlerin arasındadır. Milli Ant tamamen değiştirilmedi ancak anttaki Niyazov'a yemin kaldırılarak yerine "cumhurbaşkanına yemin" getirilmiştir (Durdıyeva, 2008). Berdimuhammedov konuşmalarında Niyazov dönemindeki sloganları dile getirmekten ziyade "büyük bağımsızlığı oluşturmak" ve "bağımsızlığın yeni dönemi" sloganlarını kullanmıştır. Ayrıca, 2006 yılından önce televizyon kanallarında yer alan Niyazov'un silueti, 2007 yılından sonra kaldırılmıştır.

3.2.1. Sosyo-Politik Alanı Liberalleştirme Çabaları

Berdimuhammedov'un cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından ülke çapında az da olsa liberalleşme kaydedilmiştir. Yeni devlet başkanı seçim kampanyası sırasında ülkenin çok partili bir sistem geçeceğini ve "Türkmen toplumunda demokratik süreçler geri döndürülemez" hal alacağını belirtmiştir. (Turkmenistan.Ru, 2007a). Bağımsızlıktan 2010 yılına kadar Türkmenistan tek partili siyasi sistem ile yönetilmiştir. Berdimuhammedov ülkede siyasal çoğulculuğu getirme isteğini açıklamıştır. 2012 yılında kurulan Sanayiciler ve Girişimciler Partisi, Türkmenistan'ın demokrasi yolunda attığı ilk adım olarak görülmüştür (Omeliçeva, 2014:183-184).

Niyazov dönemine nazaran bilgi erişimi iyileştirilmiştir. Örneğin, devletin resmi internet gazetesi olan Turkmenistan.Ru, Rusça özgür makaleler yayınlamaktadır (Turkmenistan.Ru, 2007b).

Niyazov'un vefatından sonraki ilk seçim kampanyasında da demokratik ortamda yapılmaya çalışılmıştır. Berdimuhammedov AGİT'in seçim kampanyasına katılmaya davet etmiştir. AGİT üyelerinin bazıları Türkmenistan'daki seçimin hakkında olumsuz görüşlere sahipti ancak seçime davet edilmesinin ardından

Sovyetler döneminden bu yana Türkmenistan demokratik alanda kayda değer adımlar attığını dile getirmiştir (Abdrakhmanov,2007:134). Ayrıca Berdimuhammedov'un 2007 yılında ABD'nin Kolombiya Üniversitesindeki basın toplantısına iştirak etmesi Türkmenistan'ın demokratik tarihinde önemli bir hadise olarak kayda geçmiştir.

2007 yılından sonra hükmet Türkmenistan'ın uluslararası imajını geri kazanmak istemiştir; Berdimuhammedov Rusya, ABD, İran, Çin, Kazakistan ve Azerbaycan ile resmi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda Türkmenistan doğalgaz ihracatını genişletmek için alternatif kaynaklar aramaya başlamıştır (Abdrakhmanov, 2007:130). Berdimuhammedov doğalgaz ihracatında büyük kısmını oluşturan Rus tekelini riske almamak için Kremlin ile barışçıl ilişkiler sürdürmüştür. Ayrıca ürünlerinin artması, eğitim reformu, sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, internet erişiminin iyileştirilmesi ve emeklilik sisteminde yapılan reformlar demokrasi yönündeki olumlu gelişmeler olarak kabul edilmektedir (Abdrakhmanov, 2007:134).

Niyazov'un mimari projesi daha çok kendi kişiliğini öne çıkarmak için hizmet etmiştir. Berdimuhammedov dönemindeki mimari projeler ise Türkmen milli tarih mirası ile modernite arasında bağ kurmak amaçlamaktadır. Yeni kurulan haşmetli binalar Türkmenistan'ın modern devlet olduğu görünümünü sergilemektedir. Aşkabat şehrinde inşa edilen gökdelenler Türkmen halkının geleceğe dair umudunu sembolize etmektedir. Modern fabrikalar, yeni okullar, üniversiteler, hastaneler, kültür merkezleri ve spor tesisleri Türkmenistan ekonomisindeki gelişmeleri ortaya koymaktadır. Ayrıca, Berdimuhammedov döneminde kurulan dört tane mimari proje; Oğuz Han ve oğullarının heykelleri ile çevrilen fiskiye, 133 metre uzunluğundaki bayrak direği, en büyük kapalı alandaki dönme dolap ve 211 metrelik en büyük televizyon kulesi Guinness Rekorlar Kitabına girmiştir (Omelicheva, 2014:186-187). Dolayısıyla yeni inşaat projeleri Türkmenistan'ın “at hızında” gelişmekte olan Türkmenistan'ın simgelerini taşımaktadır.

Medya özgürlüğünde de Niyazov dönemine nazaran gelişmeler yaşanmıştır. Eskiden sadece Bakanları görevinden almak veya Bakanları yeni göreve getirmek gibi resmi haberlere yer veren medya, Berdimuhammedov döneminde seçim kampanyalarını yayınlanmıştır. Bundan başka, internet erişimi iyileştirilmiştir. Niyazov dönemindeki emekli maaşındaki kesintiler 2007 yılından sonra tekrar

ödenmeye başlamıştır. Türkmen kültürüne hitap etmediği gerekçesiyle 2005 yılında kapatılan bale, opera ve tiyatro gibi sanatlar tekrardan faaliyete geçmiştir (Berber & Birdişli, 2012:46).

3.2.2. Büyük Kalkınma Dönemi: Türkmenistan’da İdeolojik Kültürün Devamı

Ocak 2008 yılında Berdimuhammedov Türkmenistan’ın yeni milli ideolojisi olan “Büyük Kalkınma” dönemini başlatmıştır. Yeni ideoloji Mart 2007 yılındaki Halk Maslahatı’nın 20. toplantısında açıklanmıştır (Horak, 2009b:105-106). Bu ideolojinin en çok yansıdığı alan, doğal gaz gelirinden gelen bütçeyle yapılan haşmetli binalardır.

İdeolojik değişimin ilk belirtileri Haziran 2007 yılında kendini hissettirmeye başlamıştır. Niyazov’un “Türkmenbaşı” unvanı gibi Berdimuhammedov da “Arkadag” lakabını almıştır. Arkadag isminden başka, “howandar” (hayırsever) ve “adyl jurbaşy” (adil lider) isimleri ile de verilmiştir. (Polesa & Horak, 2015:464).

“Büyük Kalkınma” dönemi Berdimuhammedov’un ideolojik hareketinin temelini oluşturmaktadır. Yeni dönem Niyazov’un “Altın Asır” dönemi devamı olarak belirtilmiştir. Büyük Kalkınma dönemi, “Türkmenistan’ın cumhurbaşkanı tarafından başlatılan bu politika, ülkenin ekonomik gelişimini, Türkmen milletinin yaşam standartlarının artırılmasını ve toplumun diğer tüm alanlarını istisnasız olarak iyileştirilmesini” amaçlamıştır. Berdimuhammedov’un liderliğinde gerçekleşen bu dönüşüm, vatandaşlar ve dünya tarafından olumlu bir adım olarak görülmüştür. (Neytralniy Turkmenistan, 2007). Berdimuhammedov, bu reformla Türkmenistan’ı dünyaya açmakla birlikte, yabancı sermayeyi teşvik ederek ülkeye gelen ziyaretçi sayısını artırmayı hedeflemiştir (Neytralniy Turkmenistan, 2008b). Bu anayasada geçen “devlet insan içindir” ibaresi, ülkedeki barışı ve özgürlüğü sağlamayı amaçlamakla birlikte, halka laik ve demokratik devlet güvencesi vermektedir (Horak & Polese, 2016:164).

Berdimuhammedov “Büyük Kalkınma” ile Türkmenistan’ın kapılarını dış ülkelere açmıştır. 26 Eylül 2008 yılındaki anayasa değişikliği, cumhurbaşkanının işbu ideolojisini ortaya koymaktadır (Horak, 2009b:107).

Yeni anayasanın kabulü yeni bir dönemin başlangıcı olarak belirten Berdimuhammedov, bu dönemin Altın Asrını, “Sovyet yönetiminden demokratik sisteme geçiş” olduğunu dile getirmiştir. Berdimuhammedov döneminde tarafsızlık

ve bağımsızlık günlerinin önemi kaybolmamıştır. Ayrıca, Berdimuhammedov kendini tarafsız Türkmenistan'ın kurucusu olarak göstermekten ziyade, tarafsızlıktan sonraki yapmış olduğu Büyük Kalkınma ile başarılı bir siyaset yürüttüğünü sergilemiştir. 2011 yılındaki tarafsızlığın 20. yıldönümü ilan panosunda, Berdimuhammedov'un sağlıkta, eğitimde, dış siyasette, inşaat sektöründe, enerji sektöründe ve diğer alanlarda yapmış olduğu reformlara yer verilmiştir.

12 Aralık 1995 yılında BM Kurulu tarafından kabul edilen Daimi Tarafsızlık, Niyazov'un dış politikasının önemli sütun taşı haline gelmişti. Türkmenistan'a tarafsızlık statüsü verilirken, barış ve tarafsız politika yürütmeyi de kabul etmiştir. Bu politika uluslararası alanda, hammadde ihracatının önünü açmış ise, yurt içinde Niyazov ideolojisinin önemli ögesi olmuştu. Tarafsızlık politikası ikinci cumhurbaşkanı döneminde de önemini kaybetmemiştir.

3.2.3. Kabilecilik

Berdimuhammedov dönemi Niyazov dönemine göre farklılık göstermektedir; ülkede hiyerarşik ve sayı bakımından üstün olan Ahal-Teke kabilesinin etkinliği artmıştır.

Çarlık Rusya'sı döneminde, Rus yönetimi ile yakın ilişkide olan Ahal-Teke Türkmenleri Hive ve Buhara yönetimindeki Türkmen kabilelere nazaran yerel yönetimde daha çok yetkiye sahipti ve bu durum Sovyet Birliği döneminde de değişmeden devam etmiştir. Bağımsızlıktan sonra hem Niyazov'un hem Berdimuhammedov'un Ahal-Teke kabilesinden olmaları, günümüzde de Ahal-Teke kabilesinin yönetimin merkezinde söz sahibi olduğunu göstermektedir.

Ahal merkezli milliyetçilik Türkmen siyasetinin temel özelliğini oluşturmaktadır (Horak, 2012:380). Devletin üst makamlarının çoğunda Batı Ahal bölgesinde yaşayanlar görev almaktadır. 2009 yılına kadar enerji sektörü Balkan vilayetinin enerji zenginliği konumundan dolayı, yerleşik kabile olan Yomutların elindeydi. 2009 yılında, devletin petrol şirketi olan Türkmennebit, Balkanabat şehrinden Aşkabat şehrine taşınması, Ahal-Teke kabilesinin petrol ve doğal gaz endüstrisi üzerinde mutlak güç oluşturmalarını sağlamıştır (Horak, 2010:41).

3.2.4. Sağlık Reformu

1990 yılından sonra, Türkmencilik politikası kapsamında Türkmen olmayan sağlık personellerinin çoğu ülkeyi terk etmiştir. 1995 yılında sağlık hizmetlerini

iyileştirmek amacıyla “Sağlık” adında başlatılan yeni hükümet programı istenilen amaca ulaşmamıştır. Aynı zamanda, Türkmencilik politikası nedeniyle ülkeyi terk eden doktor sayılarındaki azalmadan dolayı, 2005 yılı itibarıyla sarılık, kolera, tifüs ve tüberküloz gibi ciddi hastalıkların teşhisi yapılmamaya başlanmıştı (Horak & Şır, 2009a:81-82).

Berdimuhammedov’un “Büyük Kalkınma” döneminin gayelerinden biri olan sağlık sektörünün geliştirilmesi, yeni rejim ideolojisinin temel ögesidir. Berdimuhammedov sağlık alanında birçok antlaşmalara imza atmıştır ve son nesil tıbbi teknolojik aletleriyle donatılarak Batı usulü tıp biliminin geliştirilmesinin önünü açmıştır (Horak & Polese, 2016:164). Bu bağlamda, 2008 yılında okul müfredatlarından Ruhnama dersinin kaldırılarak yerine “Temel Sağlık Bilimleri” dersi getirilmiştir. Bu derste sağlıklı yaşam hakkında temel bilgiler vermekle birlikte Berdimuhammedov’un sağlık alanında ele almış olduğu kitapları da öğretilmiştir. Berdimuhammedov’un sağlık tesislerine ziyaretleri ve ülke genelinde yüzlerce yeni hastanelerin açılmasındaki desteği “sağlıklı Türkmen milletini” yaratma çabasıdır.

Bermihummedov’un sağlık reformunun ilk yansımaları sağlıklı yaşam, sigarayı bırakma ve sigara kullanımını azaltma kampanyasıdır. Bu kampanyanın hayata geçmesiyle sokaklarda sigara içmeye devlet tarafından yasak getirilmiştir. 2012 yılında ise sigaraya konulan vergi iki katına çıkartılmıştır. 2015 yılında WHO’nun Genel Sekreteri Magret Chan, Türkmenistan dünyadaki en az sigara tüketen devlet olduğunu belirtmesi, Türkmenistan’ın medya ve basınında kapsamlı olarak yer almıştır (The Guardian, 2015).

Berdimuhammedov’un milli politikalarının arasında sağlık ve spor ön planda gelmektedir. Spor ülkenin milli sembolü halini aldıktan sonra ilk olarak Aşkabat şehrinin güneyinde Olimpik spor kompleksi açılmıştır (Horak & Polese, 2016:164). Sağlık sektörüne yapılan bu yatırımlar sayesinde 2017 yılındaki Beşinci Kapalı Salon Savaş Sanatları ve Asya Oyunları, Türkmenistan’da geçirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, spor komplekslerin mimarisi ile milli kimlik arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Sovyet ideolojisinden kalma sağlık ve sağlıklı yaşam kampanyası Türkmenistan’ın yeni milli sembolüdür. Her iki cumhurbaşkanı da yazmış olduğu makale ve kitaplarında Türkmen Ahal-Teke atının Türkmenler için öneminden,

Ahal-Teke atı ırkının geliştirilmesi ve korunmasından bahsetmiştir. Bu bağlamda, at ırkının bozulmaması, korunması ve yetiştirilmesi için At Bakanlığı bile kurulmuştur. 2017 yılında gerçekleşen Asya Olimpiyatlarının sembolü Ahal-Teke atı belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı'nın ata olan ilgisi Türkmen kültürü ve geleneğine olan bağlılığını göstermektedir. Dolayısıyla, Ahal-Teke atı kültürel öğelerle bağdaştırılarak devlet sembolünü temsil etmektedir.

1999 yılından sonra Rus kuvvetleri Türkmenistan sınırını terk etmesinin ardından, Taliban kontrolündeki Afganistan sınırı uyuşturucu ticaretinin önemli noktası haline gelmiştir. 2006 yılında, Türkmenistan Helsinki İnsan Hakları Kurulu, Türkmenistan'da nüfusun %25'inin beyaz zehir kullandığını açıklamıştır (Horak & Šír, 2009a:81-82). Niyazov döneminde ülkedeki uyuşturucunun ve uyuşturucu bağımlılarının artması sonucunda sağlıklı bir nesil yetişmesine neden olmuştur.

2007 yılında Berdimuhammedov, uyuşturucuya ve uyuşturucu bağımlılarına karşı mücadele programı başlatmıştır. Bu program İçişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Bakanlığınca yürütülmüştür. 2008 yılının başlarında ise, Uyuşturucuya Karşı Milli Mücadele adında yeni devlet birimi kurulmuştur (Neytralniy Turkmenistan, 2008a). Gelecek Türkmen neslinin sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi mevcut yönetimin milli ideolojisini teşkil etmektedir.

3.2.5. Eğitim Reformu

Şubat 2007 yılında cumhurbaşkanı olarak seçilen Berdimuhammedov, eğitim sistemine birkaç değişiklikler getirmiştir. İlk olarak Niyazov dönemindeki dokuz yıllık ortaöğretim yılını on yıla, iki yıl olan yükseköğretimi ise beş yıla çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, 2007-2008 yılları arasında üniversitelere kabul sayılarında da artmış görülmüştür; bir sene içerisinde 540 öğrenci üniversitelere kabul edilmiştir. 2013-2014 eğitim öğretim yılında ise on senelik zorunlu ortaöğretim on iki seneye çıkartılarak dünya standartlarıyla eşit dereceye gelmiştir (Haberler.com, 2013). Bundan sonra öğrenciler 2 sene ilkokul, 4 sene ortaokul ve 2 sene lise eğitimi alacaktır. Ayrıca, eğitimin 12 yıla çıkartılmış olması öğrencilerin yurtdışında eğitim alabilme imkânını sağlamıştır (Neytralniy Turkmenistan, 2007).

Berdimuhammedov döneminde Ruhnama kitabını eğitim müfredatından kademeli olarak kaldırılmıştır. Yeni yönetimin el değiştirmesiyle Ruhnama ilk önce

eğitimden daha sonra diğer alanlardan çıkartılmıştır. Kitap, 1 Eylül 2013 yılında eğitim müfredatından çıkarılmıştır. 2007 yılından sonra Ruhnama baskınlığını kaybederek medyada gsterilmemeye ve unutulmaya başlandı. Ruhnama okul ders programlarından çıkartılmasına rağmen, niversite sınavlarında Ruhnama kitabından soruların sorulması 2014 yılına kadar devam etmiştir (Polesa & Horak, 2015:464). Böylelikle, Niyazov döneminde nerdeyse Kuran-ı Kerim ile aynı değerde tutulan kitap, Berdimuhammedov döneminde kenara itilmiştir

2007 yılından sonra Berdimuhammedov'un ele aldığı birkaç kitapları okul derslerinde öğretilmeye başlanmıştır (Jrdekow, 2010:91). Derslerde okutulmaya başlanan kitaplar ise, 2014 yılında yayınlanan altı ciltlik Türkmenistan'ın tıbbi bitkilerini ve Ahal-Teke atının dünyadaki şan ve şöhretini arttırmaya yönelik kitaplardır (Neytralniy Turkmenistan, 2014).

Berdimuhammedov'un eğitim reformu iki temel konu üzerine odaklanmıştır; tüm okullara internet erişimini sağlamak ve modern teknolojik aletlerle donatmaktır. Bu program hayata geçilmeden önce tüm resmi gazetelerde duyurulmuştur. 2007-2008 yıllarında okullara 1200 adet HP bilgisayarın dağıtılacağı gazetelerde yayınlanmıştır. 2008-2009 eğitim ğretim yılında ise yeni teknolojik aletlerle donatılmış otuz tane okulun açılması planlanmıştır. Ayrıca Berdimuhammedov, bilgisayar teslimatı için ABD'nin İBM şirket temsilcileriyle görüştüğünü belirtmiştir (Horak & şır, 2009a:75-76).

Eğitim reformun ikinci odak noktası yabancı dilin okullarda öğretilmesini sağlamaktır. Hükümet 2007-2008 eğitim ğretim yılı yabancı dile ağrılık verilmesini belirtmiştir. Bu bağlamda Azadı adını taşıyan Türkmen Dünya Diller Enstitüsünde İngilizce, Rusça, Almaca, Fransızca, Arapça, Farsça, ince, Korece ve Hindice bölümler açılmıştır. Berdimuhammedov meclise bu dillere hâkim ğretmen kadrolarını işe alma talimatı vermiştir (Horak & şır, 2009a:76). Yine, bu reformla birlikte Rusça eğitim veren okul sayıları artmıştır.

Yükseköğretime getirilen reformla eğitim beş yıl olarak belirlenmiştir. Üniversite kazanmaktan önceki iki yıllık zorunlu staj ve niversitenin iki yılı tamamlandıktan sonra iki yıllık uygulamalı eğitim yürürlükten kalkmıştır. 2007 yılında Eğitim Bakanı Hıdır Saporlıyev, niversite ğrencilerinin ve fakülte sayılarının arttırılacağını belirtmiştir. Resmi verilere göre, 2007 yılında üniversitelere

kabul edilen öğrenci sayısı 3015'dir. 2007-2008 akademik yılında toplam üniversite öğrenci sayısı 13000'e ulaşmıştır (Horak & Şir, 2009a:77).

Niyazov dönemindeki üniversite giriş sınavı yazılıdan teste dönüştürmek için birtakım çalışmalar yapılmış olsa da bu durum değişmeden devam etmektedir. Üniversite sınavında yapılan tek değişiklik Ruhnama kitabının sınavda sorulmasının kaldırılmasıdır. Üniversitelerin öğrenci alımları yeni reformla arttırılmasıyla üniversiteye başvuran öğrenci sayıları da ciddi derece artmıştır. Niyazov'un eğitim ideolojisini ortadan kaldırmak için birtakım adımlar atılmıştır (Proudman, 2017:115). Ruhnama dersinin yerine ise Temel Sağlık Bilimleri dersi getirilmiştir.

2007 yılından sonra Türkmen öğrencilerinin yurtdışında eğitim almaları için teşvikler yapılmıştır. Hükümet Rusya, Ukrayna, Türkiye, Çin, Malezya, Güney Kore gibi ülkelerde eğitim alacak öğrenciler için burs vermeye başlamıştır. Rusya'nın teknik üniversitelerini burslu olarak kazanan Türkmen öğrencileri bizzat Berdimuhammedov tarafından ödüllendirilmiştir. Sayısı 67 olan burslu öğrenciler resmi gazetelerin başlıklarında yer almıştır. Bundan başka, 2007 yılında 267 öğrenci tam burslu olarak yurtdışına eğitim almak için gönderilmiştir. Bu rakam bir sene sonra 500'e yükselmiştir (Horak & Şir, 2009a:78).

12 Haziran 2007 yılında Türkmenistan'ın Bilim ve Teknoloji Kurulu toplantısında, Niyazov'un kapatmış olduğu İlimler Akademisi yeniden faaliyete geçmiştir. Berdimuhammedov'un kararıyla Akademiye yeni üyeler atanmıştır (Horak & Şir, 2009a:79). 2007 yılından sonra öğrencilerin yüksek lisans ve doktora programlarına kabulü başlamıştır.

Berdimuhammedov dönemindeki eğitim reformu ile modern eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak yeni nesil donanımlar getirilmiş olsa da Niyazov döneminde eğitim personellerinin büyük bir kısmının ülkeyi terk etmesi sonucunda personel sayısındaki eksiklik halen etkisini göstermektedir (Horak & Şir, 2009a:79-80).

3.2.6. Açık Kapılar Politikası

Daimi Tarafsızlık politikası Sovyet sonrası Türkmenistan'ın ulus devlet inşasının temel unsurlarından biri olmuştur. 1994 yılında Niyazov tarafından ortaya atılan tarafsızlık statüsü, 1995 yılında BM Kurulunun oybirliği kabulünden sonra Türkmenistan'ın dış politikasının önemli ögesi halini almıştır. Niyazov'un ölümüyle

cumhurbaşkanı seçilen Berdimuhammedov, Türkmenistan'ı ekonomik yönden geliştirmek için dünya liderleri ve uluslararası kuruluşlar ile bir araya gelmiştir. Türkmenistan'ın dış politikadaki dinamiğinin artmasıyla yeni dönem “Büyük Kalkınma”, “Mutluluk” ve “Yeni Altın Asır” adlarını almıştır. Berdimuhammedov döneminde Tarafsızlık sütsüsü dış politikanın sembolü halini gelmiştir. Türkmenistan “Orta Asya'nın Kuveyt'i” olarak tanımlanmakla birlikte enerji bakımından zenginliğinden dolayı yabancı sermayeyi ülkeye çekmek amaçlanmıştır.

Berdimuhammedov rejimin önceliklerinden biri, Türkmenistan pazar ekonomisini güçlendirmektir. Bunu Türkmenistan'ın istikralı ekonomik büyüme programlarında, altyapıdaki hızlı gelişmelerde, finansal politikadaki değişmelerde ve yabancı yatırım haklarına yönelik kanunlarda birtakım reformlar gerçekleştirmiştir. Hükümet, ülkenin uluslararası standartları karşıladığını kanıtlamak için bu ekonomik başarılarından sürekli olarak söz etmektedir. Türkmenistan'ın doğalgaz rezervi dünyadaki ilk beş ülkenin arasında olsa da, bu doğalgazın işlenmesi ve dış ülkelere iletilmesi zor olmaktadır (Omelicheva, 2014:178). Dolayısıyla, Türkmen hükümeti, dış yatırımcıları ülkeye çekmenin yollarını aramaya başlamıştır.

2008 yılından sonra Türkmen hükmeti ekonomik büyümeye yönelik birtakım programlara imza atmıştır. Bu program, enerji kaynaklarının güvenilir ve istikralı biçimde uluslararası pazara taşımak ve Türkmen ekonomisinin çeşitliliğini artırmak yönündedir

Berdimuhammedov döneminde bulunan Güney Yolöten-Osman doğalgaz yatağı, Katar'dan sonra dünyadaki ikinci doğalgaz yatağı olduğu açıklanmıştır. Bu bölgede 13,1 ile 21,2 trilyon m³ doğalgaz yatağı olduğu tahmin edilmektedir (Kilner, 2011). Büyük miktardaki doğalgaz yatağının ortaya çıkmasının ardından, Kasım 2008 yılında 35 ülkeden 250 enerji şirketlerinin katılımıyla Aşabat şehrinde gerçekleşen enerji konferansı, Türkmen doğalgazına ayrı önem kazandırmıştır (Peyrouse, 2012:169). Berdimuhammedov bu konferansta, enerji sektöründe “Açık Kapılar” politikasını ilan ederek, yabancı şirketleri Türkmenistan'ın doğal gaz sektörüne yatırım yapmaları için ülkeye davet etmiştir. Niyazov döneminde Türkmenistan'ın ihracatının ve dış ticaretinin neredeyse tamamı Rus teklinin elindeydi. Berdimuhammedov Niyazov'un dış politika mirasını değiştirerek, “Açık Kapılar” politikasının başlatmak üzere Nisan 2008 yılında Budapeşt'te gerçekleşen NATO Zirvesine katılmıştır (Eurasianet, 2008). Ayrıca Berdimuhammedov,

Türkmenistan’da yatırım yapmak isteyenlere eşit şart ve imkânları sağlayan ve uluslararası normlara uygunluğu denetleyen kurumun kurulacağını belirtmiştir.

Aynı sene, Türkmenistan hükümeti “Oil, Gas, and Mineral Resources of Turkmenistan” (Türkmenistan’ın Petrol, Doğal Gaz ve Mineral Kaynakları) adında yeni uluslararası dergi yayınlamaya başlamıştır. Bu dergi, “Türkmenistan’ın petrol ve doğalgaz endüstrisi, küresel enerji sistemin önemli bir unsuru” olarak konumlandırmaktır. Dergide, Türkmenistan’ın enerji üstünlüğünden ve onun uluslararası arenadaki başarılarının bahsedilerek, yatırımcılar için olumlu bir Türkmenistan imajı yaratılmaktadır (Omelicheva, 2014:179). Bundan başka da dergi Türkmenistan’daki petrol ve doğalgaz sektörü hakkındaki güncel bilgi ve analizler sağlamaktadır.

Türkmen hükümeti, ülkenin dış politika ihracatını çeşitlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkmen yerel medyasının 27 Mart 2008 yılı raporuna göre, Türkmenistan 2030 yılına kadar doğalgaz üretimini üç katına çıkararak, yıllık 80 milyar m³ olan doğalgaz üretimini 250 milyar m³e yükseltmeyi planlamaktadır (Eurasianet, 2008).

Doğrudan yabancı yatırımların neredeyse tümü enerji sektörüne yönelik projeleri kapsamasına rağmen, Türkmenistan dış ticaretini ve yabancı sermaye yatırımlarını diğer sektörlerle de yönlendirmeye çalışmıştır. Türkmenistan’ın halıları, eşsiz kumaşları ve mücevherleri Türkmen somut kültürel mirasının ticari markalarıdır. Berdimuhammedov hükümeti, Tekstil Endüstrisinin uluslararası ve Avrupa ticaret, tekstil ve moda sergilerindeki temsilciliklerinde aktif katılımlar gerçekleştirerek, Türkmen tekstil ürünlerini dünyaya tanıtmaktadır. Türkmen tekstil endüstrisi pamuk ve yün üretiminin artmasıyla gelişim göstermektedir ancak eskimiş tekstil makinelerin yenilmek için büyük yatırımların yapılması gerekmektedir. Bu yüzden, Türkmenistan’daki ithalatın çoğu üretim amaçlı teknolojik aletlerden oluşmaktadır. Ayrıca, Türkmenistan’da tekstil ve iplik, örme, denim kumaş, yatak takımları gibi pamuk ürünlerindeki üretimin artması tarım sektörünün gelişmesini sağlamıştır (Omelicheva, 2014:179-180). Ayrıca dış ticareti çeşitlendirmek için Avrupa ticaret fuarlarında Türkmen kavunu, karpuzu ve çeşitli meyve ve sebzeleri sergilenmiştir.

Türkmenistan'ın at yetiştiriciliğinin ve Uluslararası Ahal-Teke Atçılık Birliği'nin başkanı Berdimuhammedov, Türkmen ve uluslararası at yetiştiricileri ile işbirliği yaparak dünyadaki at yetiştiricilik endüstrisinin geliştirilmesine yönelik fırsatlar aramaktadır (Omelicheva, 2014:180). Türkmenlerde Ahal-Teke atı milli sembol olarak kabul edilmektedir. Bunu Türkmenistan'ın Devlet Armasında görmek mümkündür. Ahal-Teke at ırkının çoğaltılması ve çöl at yarışının uluslararası tanınırlık kazanılması Berdimuhammedov hükümeti önceliğidir. Hükümet düzenli olarak gerçekleştirilen konferanslarda ve faaliyetlerde, Ahal-Teke atının uluslararası şöhretini arttırmak için çaba harcamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkmen milli kimlik inşası birçok açıdan Smith'in söz ettiği “etno-sembolcü” kavramı ile uyumaktadır. Türkmenistan'daki ulus devlet oluşumu hükümet tarafından gerçekleştirilmiştir. Niyazov, sloganları, milli sembolleri, milli değerleri, tarih yazıları ve tarihi kahraman şahsiyetleri ön plana çıkarmakla birlikte kabileler birliğine dayalı milliyetçilik politikasını öne sürmüştür.

Türkmen hükümeti “etno-linguistik milliyetçilği” oluşturmuştur. Ancak Türkmen milliyetçiliği Batı Avrupa'daki etno-linguistik milliyetçilik anlayışı ile aynı değildir. Batı Avrupa'da milliyetçilik, burjuva sınıfı tarafından geliştirilmiştir. Türkmenlerde ise milliyetçilik, devlet ve Niyazov'un politikalarıyla şekillenmiştir. Anderson'un “Hayali Cemaatler” kitabındaki “kapitalist yayıncılık” terimiyle Batı Avrupa'da ulus devletin oluşum sürecinde dergi, gazete yayınlarının önemi vurgulanmaktadır. Türkmenistan'da ise basın ve yayıncılık devlet tekelinde olduğu için kitap, dergi ve gazetelerin ulus devlet oluşumunda katkısı sınırlı derecededir. Türkmen milliyetçiliği, genellikle tarihten ilham alınarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Batıda ise tarihi taklit etme söz konusu değildir. Niyazov milliyetçilik politikasını, milli dayanışmaya ve milli birliğe dayanmaktadır. Batı Avrupa'sında ise milliyetçilik, ekonomik sebeplerden dolayı gelişmiştir. Ayrıca, Türkmen toplum mühendisleri, Batı Avrupa'nın yüzyıllar içerisinde ulaştığı bu süreci kısa bir süre içerisinde tamamlamak istemiştir.

Smith'in “etno-sembolcü” yaklaşımı Türkmen ulus kimlik inşasının iç faktörlerine açıklık getirmiş olsa da dış faktörlerin kültürel etkilerini açıklamada zayıf kalmaktadır. Uluslararası kültürel faktörler ve bunların etkileşimi bağımsızlıktan sonraki Türkmen ulus kimliğini şekillendirmekte önemli rolü vardır. Niyazov döneminde Türkmencilik politikasıyla toplumu yabancı kültürün etkisinden arındırarak has Türkmen kimliği yaratılmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik politikaları uygulanırken, ulusal birliğe tehdit oluşturabilecek hareketlerin önü alınmıştır, ancak dış ülkelerin kültürel nüfusuna karşı durulamamıştır. Niyazov'un Ruslara karşı tutunma rağmen Türkmen ulus kimlik inşasına Rus kültürünün etkisi tam anlamıyla engellenememiştir. Bağımsızlıktan sonra Türkmen ulus kimlik inşasına Rus kültürünün yanı sıra Türk, İslam ve Batı kültürlerinin etkileri de görülmektedir. Türk ve İslam kültürü Rus kültürüne rekabet olarak değil de milli değerlere olan yakınlığından dolayı etkinliğini arttırmıştır. Batı kültürünün yaygınlaşması ise,

İngilizcenin uluslararası dil olmasından kaynaklanmaktadır. Rus, Türk, İslam ve Batı kültürleri Türkmenistan'ın ulus kimlik inşasına medya, dil, din ve eğitim gibi araçları kullanarak kendi kültürlerini yaymayı başaramamıştır.

Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan'da milliyetçilik hareketin merkez odağı diğer Orta Asya'daki Türk devletlerine nazaran farklıdır; Kırgızistan'da sözlü gelenek olan Manas efsanesi, Kazakistan'da kahraman önder Abılay Han ve Özbekistan'da tarihi şahsiyet Emir Timur milliyetçiliğin merkezinde yer alırken Türkmenistan'daki milliyetçilik politikaları Niyazov tarafından şekillenmiştir (Mellon, 2010:144-145).

Niyazov'un anti Sovyet tutumu Türkmenlerin Rusların 70 senedir kolonisi olma travmasından kaynaklanmaktadır (Gavrovskaya, 2010:122): "Sovyetler Birliği'nde kendimize ait tekstil fabrikamız olmamasına rağmen tonlarca pamuk veya petrol rafineri fabrikası olmadan milyon ton petrol ürettik. Ayrıca, Sovyetler zamanında her sene 90 metre küp doğalgaz ihraç ediyorduk ancak Türkmenistan'ın bunca zenginlikleri olsa da Türkmenlere hiç servet kalmamıştır". Dolayısıyla Türkmencilik politikası öncelik olarak toplumdan Rus kültürünün etkisini azaltmayı amaçlamıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türkmen milliyetçiliğinin yayılmasında eğitim önemli bir araç olarak hizmet etmiştir. Milliyetçilik politikalarının ortaöğretim ve yükseköğretime nüfusunun yanı sıra yediden yetmişe herkesin vatandaşlık eğitimi almaları öngörülmüştür. Bu süreçte Niyazov'un Ruhnama kitabıyla ortaya koyan örgün ve yaygın eğitim anlayışı bağımsızlıktan sonraki milliyetçilik politikalarını şekillendirmiştir. Ruhnama yazıldığı tarihten başlayıp Niyazov'un ölümüne kadarki olan sürede Türkmen milli kimliğinin ayrılmaz parçasını oluşturmuştur (Clement, 2014:560).

Niyazov'un Ruhnama kitabı Berdimuhammedov döneminde önemini kaybetti; okul müfredatlarından, medyadan, üniversiteye geçiş sınavlarında, ehliyet sınavlarından Ruhnama kitabı çıkartılmıştır. Ruhnama kitabına alternatif olarak Berdimuhammedov'un kaleme aldığı onlarca kitapları sunulmuştur ve öğrenciler okul derslerinde bu kitaplar hakkında bilgilendirilmektedir.

Devlet ve toplum içinde geleneksel normların hâkim olması devletin modernleşmesi sürecini engellemektedir. Niyazov hükümeti kabileler arasında

herhangi bir çatışmaya yol açmadan Türkmen ulus kimlik inşasını başarıyla tamamlamıştır. Ancak hükümet kabileciliğin kaldırılmasına yönelik yapılan politikalara rağmen kabilecilik tam anlamıyla kaybolmuş durumda değildir. Hükümette bunun farkında olduğu için bu durumu kabullenmek mecburiyetinde kalmıştır. Toplum arasında Ahal-Teke kabilesinin üstünlüğü net bir şekilde belli olmaktadır. Niyazov'un anti-kabilecilik politikası, sadece hükümet içindeki kabileler arasındaki tarafsızlığını sergilemekten ibaret olmuştur.

Türkmenistan'ın yasama, yürütme hatta yargı sisteminden de üstün konumda olan Halk Maslahatı, Türkmen siyasi yapısının merkezinde yer almaktadır. Danışma Konseyi işlevine sahip olan bu kurum milli kültürün devamlılığını ve kabile ayrımcılığının önüne geçmek gibi olumlu bir yapıya sahip olsa da istenilen derecede sonuç vermemiştir.

Bağımsızlıktan sonra Niyazov'un oluşturduğu DTİB, dünyadaki Türkmenler ile sosyal, kültürel ve ekonomik bağ kurmayı amaçlamıştır. Bu topluluğu Türkmen milliyetçilik politikasının dünyadaki yansıması olarak kabul etmek mümkündür. DTİB Berdimuhammedov döneminde de etkin faaliyet göstererek Aşgabat şehrinde toplantılar düzenlemektedir. Ancak bu kuruluş siyasi amaçtan daha çok kültürel anlamdaki birliği sağlamaya çalıştığı için uluslararası arenadaki etkinliği istenilen düzeyde değildir.

Niyazov'un ölümünden sonra Türkmenistan'da birtakım demokratik reformlar yaşanmıştır. Berdimuhammedov dönemindeki inşaat projeleriyle yapılan ve yapılmaya devam eden görkemli mermer binalar, anıtlar, müzeler ve buna benzer birçok mimari yapılar vasıtasıyla modern ve gelişmiş Türkmenistan imajı yaratılmaktadır. Ayrıca özel sektörde de birtakım gelişmeler yapılmıştır ve Türkmenistan eski dönemlere nazaran dış dünyaya daha çok açılmaya başlamıştır. Berdimuhammedov'un kabul ettiği Açık Kapılar politikasıyla ülkeye yabancı yatırımların oranında, özellikle doğalgaz sektöründe artış gerçekleşmiştir.

Berdimuhammedov döneminde eğitim alanında yönelik birtakım olumlu reformlar yapılmıştır; zorunlu temel eğitimi dokuz yıldan on yıla, daha sonra on iki yıla çıkarılmıştır, yüksekokul eğitimi ise, iki senelik zorunlu staj programını çıkartılarak üniversite eğitimi yılını beşe yükseltilmiştir. Ayrıca üniversite sayılarını çoğaltmakla birlikte Niyazov'un vefat ettiği yıl kapatılan İlimler Akademisi yeniden

faaliyete geçmiştir. Berdimuhammedov liberal politika izlediğini sergilemek için Niyazov'un "Türkmen kültürü ile eşleşmediği" gerekçesiyle kapatılan tiyatro, opera ve baleler yeniden açılmış, internet erişimi genişleyerek internet kafelerin yaygınlaşmasına izin verilmiştir. Yeni liderin ülkeyi liberalleştirme çabaları ülkenin dış politikasına da yansımıştır. İkinci cumhurbaşkanı seçilen Berdimuhammedov, dış ülkeler ile yakın ilişkileri geliştirmek için ABD, Çin, Rusya ve Pakistan'a resmi ziyarette bulunmuştur (The Economist, 2008). Berdimuhammedov'un dış politikasının büyük kısmı doğalgaz ihracatına dayanmakla birlikte dış ticaretin çeşitliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Niyazov'un eğitim politikalarındaki oluşan hasarları gidermek için yeni eğitim reformu yapılmıştır. Bu reform özellikle Türkmen öğrencilerin yurtdışında eğitim alabilmesinin önünü açmıştır. Ancak Türkmencilik politikası sonucunda meydana gelen nitelikli personellerdeki azalmalar tam anlamıyla aşılmış değildir. Bu sorunun önüne geçmek için Türkmenistan'ın yetenekli genç nesillere fırsat kapıları oluşturulmalıdır. Eğitim sisteminin geliştirilmesi diğer sektörlerin de gelişmesine zemin yaratacaktır. Yurtdışında eğitim görmekte olan yüz binlerce Türkmen öğrenci gelecekte Türkmenistan'ı geliştirebilecek önemli güçlerdir.

Berdimuhammedov döneminde sağlık alanında büyük çapta reformlara imza atılarak yeni hastane, poliklinikler, revirler inşa edilmiş olsa da bu yatırımlar yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklikleri gidermek için yurtdışındaki nitelikli Türkmen uyruklu sağlık personellerini ülkeye çekmek sağlık sektörünün gelişiminde önemli katkılar sağlayacaktır.

İster bağımsızlıktan önce ister bağımsızlıktan sonraki Türkmen milliyetçiliğinde din önemli unsur olmuştur. Türkmen kültürü İslam dini ile iç içedir; kültürden din unsuru çıkartılırsa kültür asıl anlamını yitirecektir. Ancak Sovyetlerin din düşmanlığı Orta Asya devletleri ile birlikte Türkmen halkının da dini bilgilerden mahrum kalmasına yol açmıştır. Bu yüzden ülkede dini radikalizme karşı endişe duyulmaktadır. Dini bilgilerin dolu bir şekilde öğretilmesi dini radikalizmin önünü alacaktır. Türkmenistan'da dini bilgilerin sağlam bir şekilde halka iletilmesi için modern dini eğitim veren kurumların çoğaltılmasıyla birlikte bu kurumlarda görev almak isteyen personellerin de eğitilmesi gerekmektedir. Çünkü Türkmenistan'daki dini adamlarının çoğunun dini yeterince bilmediğinden dolayı dine karşı tutum sergilenmektedir.

Batı Avrupa’da sivil milliyetçiliği gelişirken bağımsızlıktan sonra Türkmenistan’da etnik milliyetçilik öne çıkmıştır. Sivil milliyetçilik eşitsizliğe, çatışmaya ve etnik ayrımcılığa yol açmadan ülkedeki tüm insanların ortak kimlik çatısı altında toplanmasını ön görmektedir. Devletlerin başvurduğu birçok farklı milliyetçilik politikaları vardır. Ancak bu milliyetçilik politikalarına etnik gruplar dâhil edilmesi demokrasinin oluşumu ve gelişimi açısından önemli bir unsurdur. Kanada’nın Québec eyaletinde yaşayan Fransız azınlıkları buna ideal bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Abamov, M. (2015). *Flower in the Desert: Turkmenistan's Journey to Independence*. Yüksek Lisans Tezi, Texas State University, Master of Art, Texas.
- Abdrakhmanov, A. (2007). Turkmenistan: Changing State Power Constructs and Politics. *Central Asia and Caucasus*, 3 (45).
- Ahn, E. S., & Jensen, A. (2016). Language Teaching in Turkmenistan: An Autoethnographic Journey. E. S. Ahn, & J. Smagulova içinde, *Language Change in Central Asia*. Boston/Berlin: Mouton de Gruyter.
- Akbarzadeh, S. (1999). National Identity and Political Legitimacy in Turkmenistan. *Nationalities Papers*, 27 (2).
- Akbarzadeh, S. (2001). Political Islam in Kyrgyzstan and Turkmenistan. *Central Asian Survey*.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C. Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1).
- Aktürk, Ş. (2006). Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler. *Doğu Batı* (38).
- Alagöz, Ç. (2016). Sovyetler Birliği'nde Türk Halkları'na Uygulanan Dil Politikalarının Kurumsal Temelleri. F. Atasoy içinde, *Yükselen İpek Yolu: İpek Yolu'nda Kültür ve Sanat* (Cilt 3). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Alkan, H. (2016). Türkmenistan'da Bağımsızlık Sonrası İç Siyasal Yapı. K. Kasım içinde, *Türkmenistan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan*. Ankara: Usak Yayınları.
- Alkan, H. (2006). Türkmenistan'da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 1 (2).
- Alpaslan, C. (2010). *State, Society and Culture in Turkmenistan: The Policy of Propaganda Under the Rule of Turkmenbashi*. Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, International Relations, Ankara.
- Amanjalov, J. M. (2012). Turkmenistan i Ego Postoyanniy Neytralitet: Mejdunorodnopravovoy Status Sovremennogo Gosudarstva. *Gosudarstvo i Pravo* (6).
- Aminov, K., Jensen, V., Jurayev, S., Overland, L., Tyan, D., & Uulu, Y. (2010). Language Use and Language Policy in Central Asia. *Central Asia Regional Data Review*, 2 (1).
- Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) Metis Yayınları.

- Anderson, J. (2002). Social, Political and Institutional Constraints on Religious Pluralism in Central Asia. *Journal of Contemporary Religion*, 17 (2).
- Andican, A. A. (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa, Hariçte Türkistan Mücadelesi* (1. b.). İstanbul: Emre Yayınları.
- Annaberdiyev, A. (2001). *Türkmen Kimliği ve XIX. Yüzyılda Türkmenlerin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1820-1905)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Arıkan, M. (2005). Gaspıralı'nın Türk Dünyasına Tesirleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (1).
- Armstrong, J. A. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: University of North California Press.
- Aydoğduyev, M. (2002). Türkmenistan. H. C. Güzel, K. Çiçek , & S. Koca içinde, *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bademci, A. (1975). *1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa* (Cilt 1). İstanbul: Kutluğ Yayıncılık.
- Barth, F. (2001). *Etnik Grupların Sınırları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bazarbayeva, K. K., Gumadullayeva, A., & Rustambekova, M. (2013). Jadidism Phenomenon In Central Asia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 817.
- Bedri, A. (1919). *Yaş Buharalılar Kimler?* Moskova.
- Behar, B. E. (1994). *Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bennigsen, A., & Wimbush, S. (1986). *Muslims of the Soviet Empire: A Guide*. Indiana: Indiana University Pr.
- Berber, M., & Birdişi, M. (2012). Türkmenistan'da Berdimuhammedov Dönemi. *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2).
- Berdimuhammedow, G. (2013). *Döwlet Guşy*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşriyat Gullugy.
- Blank, S. J. (2007). *Turkmenistan and Central Asia after Niyazov*. Carlisle: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
- Bohr, A. (2003a, Haziran 18). *A Failed Coup After All?: November 2002, Ashgabat*. Şubat 10, 2019 tarihinde Central Asia-Caucasus Analyst: <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/8136-analytical-articles-caci-analyst-2003-6-18-art-8136.html> adresinden alındı
- Bohr, A. (2003b). İndenependent Turkmenistan: From Post-Communism to Sultanism. S. N. Cummings içinde, *Oil, Transition and Security in Central Asia*. London and New York: Routledge Curzon.
- Bohr, A. (2007). Turkmenistan. J. Goehring içinde, *Nations in Transit 2007: Democratization from Central Europe to Eurasia*. Freedom House.

- Bohr, A. (2016, Mart 08). Turkmenistan: Power, Politics and Petro-Authoritarianism. *Chatham House The Royal Institute of International Affairs: Research Paper* .
- Boztemur, R. (2006). Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. *Doğu Batı* (38).
- BP (2017, Haziran). Reserves-To-Production (R/P) Ratios. *Bp Statistical Review of World Energy* .
- Breuilly, J. (1996). Approach to Nationalism. G. Balakrishnan içinde, *Mapping The Nations*. New York: New Left Review.
- Brown, B. (2003). Governance in Central Asia: The Case of Turkmenistan. *Helsinki* (14/3).
- Burhanov, A. (1994, Temmuz 11). Turkmenskaya Iskra. *Nisa: Vstrecha Tsvilizatsii*. Aşabat, Türkmenistan.
- Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- Calhoun, C. (1993). Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology*, 19.
- Can, T. (2017, Haziran 7). *Türk Dünyası Kültürel Asimilasyon Politikaları 2*. Türk Tarihi Araştırmaları: <https://www.altayli.net/turk-dunyasinda-kulturel-asimilasyon-politikalari-ii.html> adresinden alınmıştır
- Chatham House. (1963). *Nationalism: A Report by a Study Group of Members of the Royal Institute of International Affairs* (2. b.). London: Franc Grass Co.
- Christian, D. (1995). Marat Durdyev and Turkmen Nationalism. A. Pavkovic, H. Koscharsky, & A. Czarnota içinde, *Nationalism and Postcommunism: A Collective of Essays*. Sydney: Dartmouth.
- CİA. (2019, Ocak 9). *Cental Asia: Turkmenistan*. The World Fact Book: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html> adresinden alınmıştır
- Clement, V. (2014). Articulating National identity in Turkmenistan: Inventing Tradition Through Myth, Cult and Language. *Nation and Nationalism*, 20 (3).
- Clement, V. (2018a). *Learning to Become Turkmen: Literacy, Language, and Power, 1914-2014*. Pittsburg: University of Pittsburgh Press.
- Clement, V. (2005). *Rewriting The "Nation": Turkmen Literacy, Language and Power, 1904-2004*. PhD. Dissertation, The Ohio State University, Ohio.
- Clement, V. (1999). *The Politics Of Script Reform in Soviet Turkmenistan: Alphabet and National Identity Formation*. Yüksek Lisans Tezi, The Ohio State University.
- Clement, V., & Kataeva, Z. (2018b). The Transformation of Higher Education in Turkmenistan: Continuity and Change. J. Huisman, A. Smolentseva, & İ. Froumin içinde, *25 Years of Transformation of Hihger Education Systems in Post-Soviet Counitries: Reform and Continuity*. Palgrave Macmillan.

- Coleman, D. Y. (2010). *Turkmenistan: 2010 Country Review*. Texas: Country Watch.
- Collins, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. New York: Cambridge University Press.
- Curanovic, A. (2013). The Post-Soviet Religious Model: Reflections on Relations Between The State and Religious Institutions in The CIS Area. *Religion, State & Society* (3).
- Çağla, C. (2007). Renan, Irk ve Millet. *Cogito* (50), 52.
- Çağlar, O. (2007). *Milliyetçilik ve Türkiye'de Milliyetçi Akımlar*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi .
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2).
- Çeçen, A. (2007). *Türk Devletleri* (4. b.). Ankara: Fark Yayınları.
- Çolak, F. (2002). Türkmenistan'ın Demografik Yapısı. H. C. Güzel, K. Çiçek , & S. Koca içinde, *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dailey, E., & Silova, İ. (2008). Invisible and Surrogate Education: Filling Educational Gaps in Turkmenistan. İ. Silova, & G. Kkamsi içinde, *How NGOs React: Globalization and Education Reform in the Caucasus, Central Asia & Mongolia*. Bloomfield: CT: Kumarian Press.
- Demir, C. E., Balcı, A., & Akkok, F. (2000). The Role of Turkish Schools in the Educational System and Social Transformation of Central Asian Countries: The Case of Turkmenistan and Kyrgyzstan. *Central Asian Survey* (19).
- Devlet, N. (1993). *Çağdaş Türkler*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Dikbaş, K. (1997). *Değişen Türkmenistan*. İstanbul: İşhad.
- Dolive, C. (2014). Publicizing Nationalism: Legitimizing the Turkmen State through Niyazov's Rukhnama. J. H. Williams içinde, *(Re)Constructing Memory: School Textbooks and the Imagination of the Nation*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Drechsler, B. K. (2006). Trapped in Permanent Neutrality: Looking Behind the Symbolic Production of Turkmen Nation. *Central Asian Survey*, 25 (1).
- Dubin, B. (2013). Rossiya Nulevykh: Politicheskaya Kul'tura, Istoricheskaya Pamyat. A. Curanovic içinde, *The PostSoviet Religious Model: Reflections on Relations Between The State and Religious Institutions in The CIS Area*. England: Routledge.
- Duman, S. (2016). İslâm Öncesi Türk Devletleri'nde Aristokrat Cumhuriyet Gerçeği. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (1).
- Durdiyev, K., & Kara, M. (1993). 1930'lu Yıllarla İkinci Dünya Savaşı Yıllarının Edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (3).

- Durdiyeva, B. (2008, Şubat 7). Neytralniy Turkmenistan. *Zrimniye Plody Reformy* .
- Durdyev, M., & Kadyrov, S. (1991). *Turkmeni Mira : İstoriko-Demografiçeskiy Obzor*. Aşkabat: Harp.
- Durmaz, A. (2015). Türkmenistan'da Kültürel Kimlik Kaynağı Olarak Dede Korkut Geleneği. *Milli Folklor* (107), 11.
- Edgar, A. L. (2003, Ocak). Emancipation of the Unveiled: Turkmen Women under Soviet Rule, 1924-1929. *Russian Review*.
- Egamberdiyev, M. (2005). Çarlık Rusya'sının Türkistan'daki Eğitim Politikası (1870-1917. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6 (1).
- Ekayev, O. (1999). İlk Türkmen Devletleri ve Turkmenistan'da İstiklal Mücadelesi. B. Behar içinde, *Turkmenistan'da Toplum ve Kültür*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ekinci, T. Z. (2004). *Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları*. İstanbul: Cem Kitabevi.
- Emerson, R. (1965). *Sömürgelerin Uluslaşması: Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları*. (T. Atamöv, Çev.) Ankara: Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ersanlı, B., & Özdoğan, G. G. (2003). *Milliyetçilik Teorileri: Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler*. (T. Günlüğü, Dü.)
- Eurasianet. (2008, Mart 27). *Turkmenistan: Leader Proclaims "Open Door" Investment Policy*. Şubat 14, 2019 tarihinde <https://eurasianet.org/turkmenistan-leader-proclaims-open-door-investment-policy> adresinden alındı
- Fierman, W. (2009). Identity, Symbolism, and the Politics of Language in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 61 (7).
- Frank, A., & Werner, J. (1999). *Turkmen-English Dictionary*. Kensington: Dunwoody Press.
- Garibova, J. (2012). Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dili Halklar: Dil Sorunu, Yeniden Biçimlenen Kimlikler. S. Aslan, & R. Salehova içinde, *Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dili Halklar: Dil Sorunu, Yeniden Biçimlenen Kimlikler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gavrovskaya, E. A. (2010). Nezavisimiy Turkmenistan: İdelogicheskie Aspekti Natsionalnogo Politiki. *İdei i İdealy*, 1 (3).
- Gedikli, A. E. (1994). *İslam-Asabiyye Milliyetçilik*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Geiss, P. G. (1999). Turkmen Tribalism. *Central Asian Survey*, 18 (3).
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Cornell University Press.
- Glenn, J. (1999). *The Soviet Legacy in Central Asia*. New York: St Martin's Press.

- Golden, P. (1972). The Migrations of the Oghuz. *Archivum Ottomanicum* .
- Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1).
- Gökçimen, A. (2013a). Sosyalist Dönem Türkmen Romanında Başkahramanın Bağımsızlıkla Sonuçlanan Yolculuğu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2 (1).
- Gökçimen, A. (2013b). Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhamedov'un "Devlet Guşı" Adlı Romanında Türkmen Milli Kültürü. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (51).
- Gökdağ, B. A. (2002). Dil Planlaması Bağlamında Türk Yazı Dillerinin Görünümü. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca içinde, *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (2013). Türkmenistan'da Dil Politikaları. *Yeni Türkiye* (54).
- Greeley, A. (1994). A Religious Revival in Russia. *Journal for the Scientific Study of Religion* .
- Greetz, C. (1994). Primordial and Civic Ties. J. Hutchinson, & A. Smith içinde, *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Guibernau, M. (1997). *Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*. (N. N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Gurbandurdyyva, O. (2014). *State and Religion: A Comparative Case of Turkey and Turkmenistan*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih University, Political Science and Public Administration, İstanbul.
- Güler, N. (2001). Geçiş Sürecinde Türkmenistan'ın Siyasi Yapısı: Türkmenbaşı Modeli. *Avrasya Dergisi* (7).
- Gümeç, S. (2011). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi* (4. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gündüz, T. (1997). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*. Ankara.
- Habeeb, W. M. (2005). *Turkmenistan*. Philadelphia: Mason Crest.
- Haberler.com. (2013, Mart 02). *Türkmenistan'da Zorunlu Eğitim 12 Yıla Çıkartıldı*. Şubat 18, 2019 tarihinde <https://www.haberler.com/turkmenistan-da-zorunlu-egitim-12-yila-cikartildi-4384080-haberi/> adresinden alındı
- Halliday, F. (1998). Nationalism. J. Baylis, & S. Smith içinde, *The Globalization of World Politics*. New York: Oxford University Press.
- Hann, C., & Pelkman, M. (2009). Realigning Religion and Power in Central Asia: Islam, Nation-State and (Post)Socialism. *Europe-Asia Studies*.
- Haşlak, İ. (2000). Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Örneği. *Bilgi*.

- Hayes, C. J. (1960). *Nationalism: A Religion*. New York: Macmillian.
- Hayit, B. (1978). *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri*. İstanbul: Sabah Gazetesi Kültür Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1999). *Tarih Üzerine*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Hobsbawm, E. (2006a). *1780'dan Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Mit, Program, Gerçeklik*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (2006b). Gelenekleri İcat Etmek. E. Hobsbawm içinde, *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev., s. İstanbul). Agora Kitabevi.
- Horak, S. (2010). Changes in the Political Elite in Post-Soviet Turkmenistan. *China and Eurasia Forum Quarterly*, 8 (3).
- Horak, S. (2012). The Elite in Post-Soviet and Post-Niyazow Turkmenistan: Does Political Culture Form a Leader? *Demokratizatsiya*, 20 (4).
- Horak, S. (2005). The İdeology of the Turkmenbashy Regime. *Perspectives on European Politics & Society* (6/2).
- Horak, S. (2009b). Velikoye Vozrojdeniye: Prodolzeniye İdeologicheskoy Traditsii Turkmenistana. *Politeks*, 5 (3).
- Horak, S., & Polese, A. (2016). Personality Cults and Nation-Building in Turkmenistan. R. Isaacs, & A. Polese içinde, *Nation-Building and Identity in the Post-Soviet Space: New Tools and Approaches*. New York: Routledge.
- Horak, S., & Šír, J. (2009a, Mart 01). Dismantling Totalitarianism? Turkmenistan under Berdimuhammedov. *Central Asia-Caucasus İnstitute Silk Road Study Programs: Silk Road Papers and Monographs*.
- Huberman, L. (2005). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hunt, E. K. (2005). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Ankara: Dost Yayınları.
- İsina, A. (2006, Aralık 30). *Türkmenistan'da Son Gelişmeler*. Ocak 28, 2019 tarihinde Tasam: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/482/turkmenistanda_son_gelismeler adresinden alındı
- İsmonova, G. (2015). *Turkistonda Jadidchilik Harakati va Ularning İslohatchilik Faoliyati*. Lisans Bitirme Tezi, O'zbekiston Tarihi Kafederaysi, Tarih Bölümü, Andijon.
- Jaffrelot, C. (2010). Milliyetçilik Kuramı. A. Dieckhoff, & C. Jaffrelot içinde, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jürdekow, T. (2010). *Ata Arzuwyny Amala Aşyran Agtyk*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşriyat Gullugy.
- Kadourie, E. (1997). *Nationalism in Asia and Africa*. London: Routledge.
- Kadyrov, Ş. (1996). *Turkmenistan v XX Veke: Probely i Problemy*. Bergen .

- Kafesoğlu, İ. (2018). *Türk Millî Kültürü* (43. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (1958). *Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalenderoğlu, İ. (2007). *Soyvetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları*. Doktora Tezi, Ankara.
- Kamalov, İ. (2011). *Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Kara, A. (2012). *Turgut Özal ve Türk Dünyası Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993* (1. b.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kara, M. (2002). Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (14).
- Karahan, A. (2017, Aralık 15). 11th Century Turkic Communities from Kashgari's Perspective. *The Journal of Academic Social Science Studies* .
- Karakaş, M. (2006). Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (38).
- Karpat, K. H. (2009). *Kimlik ve İdeoloji Osmanlı'dan Günümüze*. Timaş Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (1998). *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*. TDK Yayınları.
- Khramov, V. M. (2005). *Turkmenistan: To the Heights of the Golden Age*. Aşgabat: TDH.
- Kilner, J. (2011, Ekim 11). *Turkmenistan Holds World's Second Largest Gas Field*. Şubat 14, 2019 tarihinde The Telegraph: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/turkmenistan/8820509/Turkmenistan-holds-worlds-second-largest-gas-field.html> adresinden alındı
- Kirchanov, M. (2010). Turkmen Nationalism Today: Political and Intellectual Mythologemes. *Central Asia and Caucasus*, 11 (1).
- Kırıkçı, A. C., İbrahimoğlu, Z., & Şan, S. (2017). The Ruhnama in Citizenship Education in Turkmenistan. *Journal of Education and Practice*, 8 (21).
- Kirliç, M. (2007). *Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik: Sırbistan ve Karadağ Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Knight, D. B. (1982). Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. *Annals of the Association of American Geographers*, 72.
- Kohn, H. (1945). *The Idea of Nationalism: A Study of Its Origins and Background*. New York: Macmillan.
- Köseoğlu, N. (1991). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler* (2 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Kurian, M. (2007). Turkménsky Sultanizmus Podľa Nijazova: Analýza Režimu 1991–2006. *Stredoevropske Politicke Studie*, 9.
- Kuru, A. (2002). Between the State and Cultural Zones: Nation Building in Turkmenistan. *Central Asian Survey*, 21 (1).
- Kuru, A. (1999). Uluslararası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi. M. K. Öfke içinde, *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kuru, A. (2008). The Rentier State Model and Central Asian Studies: The Turkmen Case. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 59.
- Kuru, A. (1998). Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelisi: Dokuz Asır Sonra Politik Değişim. *Türkiye Günlüğü*.
- Landau, J. M., & Heinke, B. (2001). *Politics Of Language In The Ex-Soviet Muslim States, Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan*. London: Hurst and Company.
- Lewis, B. (2000). *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Sabah Kitapları.
- Malashenko, A., & Filatov, S. (2013). Dvadsat Let Religiozni Svobody v Rosii. A. Curanovic içinde, *The Post-Soviet Religious Model: Reflections on Relations Between The State and Religious Institutions in The CIS Area*. England: Routledge.
- Mellon, J. G. (2010). Myth, Legitimacy and Nationalism in Central Asia. *Ethnopolitics*, 9 (2).
- Minority Rights Group. (2018, Mart). *Turkmenistan*. Şubat 16, 2019 tarihinde <https://minorityrights.org/country/turkmenistan/> adresinden alındı
- Musaev, O. (1998). Developing Democratic Institutions in Independent and Neutral Turkmenistan. *Democracy and Law* (1).
- Musahan, A. Y. (2015). Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* (44).
- Myradov, D. (2017). *2000'lerden İtibaren Çin'in Yükselişinin Orta Asya'daki Etkilerine Realist ve Liberal Bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nairn, T. (1981). *The Break-up of Britain*. London. London: Verso.
- Naskali, E. G. (2002). Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikaları. E. G. Naskali, & E. Şahin içinde, *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*. Haarlem: SOTA Yayınları.
- Neytralniy Turkmenistan. (2008b, Ekim 28).
- Neytralniy Turkmenistan. (2014, Eylül 25).

- Neytralniy Turkmenistan. (2007, Haziran 27). Politika Novogo Vozrozhdeniia i Velikikh Preobrazovaniï Prezidenta Turkmensitana.
- Neytralniy Turkmenistan. (2007, Şubat 16). Ukaz Prezidenta Turkmenistana O Sovershenstvovaniï Sistemy Obrazovaniia v Turkmenistane.
- Neytralniy Turkmenistan. (2008a, Ocak 19). Zasedanie Kabineta Ministrov Turkmenistana.
- Nissman, D. (1994, Nisan 1). Turkmenistan (Un)transformed. *Current History* .
- Nissman, D. (1997). Turkmenistan: Just Like Old Times. I. B. Taras içinde, *New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niyazov, S. (1994a). *Address to the Peoples of Turkmenistan*. Ankara: MNG Holding.
- Niyazov, S. (1994b). *Millî, Ruhî ve İkdîsî Kalkınış* (Cilt 3). Aşgabat.
- Niyazov, S. (2001). *Ruhnama* (Cilt 1). İstanbul: Mask Matbaacılık.
- Niyazov, S. (2004). *Ruhnama: 2. Kitap* (Cilt 2). Aşgabat: Mask Matbaacılık.
- Niyazov, S. (1996a). *Turkmenistan: Stability, Reforms, Neutrality: The Fragments of Speeches, Interviews and Talks by Saparmurat Turkmenbashi*. Ashgabat: Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan.
- Niyazov, S. (1996b). *Türkmenistan: Kiçi Ensiklopedya*. Aşgabat.
- Ochs, M. (1997). Turkmenistan: The Quest for Stability and Control. K. Dawisha, & B. Parrot içinde, *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oğuz, E. (1996). *Türkmenistan: Stalin'den Niyazov'a* (1. b.). İstanbul: Cep Kitapları A.Ş.
- Omeliçeva, M. Y. (2014). Eye on the International Image: Turkmenistan's Nation Branding. M. Y. Omeliçeva içinde, *Nationalism and Identity in Central Asia: Dimensions, Dynamics, and Directions*. Lanham: Lexington Press.
- Oran, B. (1997). *Atatürk Milliyetçiliği* (4. b.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (1980). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli* (1 b.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Orazgylyjov, Y. (2014). *Türkmenistanyn Taryhy: Türkmenistan Garaşsyzlyk Zamanynnda*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy.
- Öfke, M. K. (1999). *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri* . İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik* (1. b.). Alfa Yayınları.

- Özcan, A. (2014). *Orta Asya Cumhuriyetleri: Türkmenistan Cumhuriyeti*. Serbest Çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası Coğrafyası, İstanbul.
- Özdoğan, G. G. (2001). *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkan, İ. (2003). *Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklardan Gelen Burslu Öğrencilerin Meseleleri ve Çözüm Teklifleri* (Cilt 4). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınla.
- Özkırımlı, U. (2005). *Contemporary Debates on Nationalism: A Critical Engagement*. Palgrave Macmillan.
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğubatı.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Peyrouse, S. (2012). *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*. New York: M.E Sharpe.
- Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (1. b.). (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poggi, G. (1991). *Modern Devlet Gelişimi*. İstanbul : Simavi Yayınları.
- Polesa, A., & Horak, S. (2015). A Tale of Two Presidents: Personality Cult and Symbolic Nation-Building in Turkmenistan. *Nationalities Papers*, 43 (3).
- Proudman, S. (2017). *Turkmenistan: Far Flung Places Travel Guide* (2. b.). CreateSpace.
- Rahmanov, A. (2004). *Türkiye-Türkmenistan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi , Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon.
- Rashid, A. (1999). *The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?* London: Zed Books.
- Renan, E. (2016). *Ulus Nedir ?* (1. b.). (G. Yavaş, Çev.) Pinhan Yayıncılık.
- Rustow, D. A. (1968). Nation. *International Encyclopedia of the Social Science, School of International Affairs*, 8.
- Safronov, R. (2002, Aralık 9). *Opposition in Exile: Turkmenistan*. Ocak 27, 2019 tarihinde Eurasianet: <https://eurasianet.org/opposition-in-exile-turkmenistan> adresinden alındı
- Sağır, A. (2009). Kimlik İnşası Bağlamında Sosyolojik Bir Derinlik: Türkmen Kimliği ve Ruhnama. *Akademik Bakış* (17).
- Sağır, A. (2006). *Türkmen Kimliği ve Ruhname*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya.
- Sandeman, G. A. (2007). *Matternich*. London: Kessinger Publishing.

- Saray, M. (1993). *Türkmen Tarihi*. İstanbul : Nesil Matbaacılık.
- Sarı, B. (2018). *Saparmurat Türkmenbaşı Dönemi Türkmenistan-Türkiye İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Sarıay, Y. (1999). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı* . İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sariyev, B. (1999). Türkmenistan'da Alfabe ve Bugünkü Gelişmeler. *Atatürk'ün Harf Devrimi ve Türk Dünyasına Yansımaları*. Trabzon: KTÜ Yayınları.
- Saygı, H. (2018). *Türkiye'de Mevcut Siyasi Partilerin Milliyetçilik Anlayışlarında Dinin Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, Adana.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*. Değişim Yayınları.
- Shahrani, N. (1993). Central Asia and the Challenge of the Soviet Legacy. *Central Asian Survey*, 12 (2).
- Shahrani, N. (1985). From Tribe To Umma: Comments on The Dynamics of Identity in Muslism Soviet Central Asia. *Central Asian Survey*.
- Şır, J. (2005). Halk Maslahaty in the Context of the Constitutional Evolution of Post-Soviet Turkmenistan. *Perspectives on European Politics and Society*, 6 (2).
- Smith, A. (2001). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, A. (2014). *Milli Kimlik* (6. b.). (B. S. Şen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. (1981). *The Ethnic Revival in The Modern World*. Cambridge: Cup.
- Smith, A. (2003). *Ulusların Etnik Kökeni* (1. b.). (H. Kendir, Çev.) Dost Kitabevi.
- Smith, A. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, G. (1998). *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Snyder, L. L. (1968). *The New Nationalism*. New York: Cornel University Press.
- Solak, F. (2002). Türkmenistan'ın Demografik Yapısı. *Türkler*, 19.
- Söyegov, M. (2017). Edebi Kişiliği Bağımsızlık Döneminde Gün Işığına Çıkarılan Kimi Türkmen Yazar Ve Bilginler (Veya Mayıs 1930'da Çekilen Seyrek Bir Fotoğrafın Öyküsü). *Eurasian Econometrics, Statistics & Emprical Economics Journal* , 6.
- Söyegov, M. (2010). Türkmen Ceditçi Yazarlar. *Gazi Türkiyat Dergisi* (7).
- Söyegov, M. (1998). Türkmen Edebiyatında Ceditçilik Dönemi Bazı Tespitler ve Malumatlar. *Bilig* (7).

- Söyegov, M. (1996). *Türkmen Dili* 5. İstanbul: MEB Basımevi.
- Şen, Y. F. (2015). *Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik* (2. b.). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şencanlar, M. (2015). Türk Dış Politikası'nda Milliyetçilik ve Müdahalecilik Tartışmaları: Kuzey Irak ve Rojova Örnekleri. *Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 7. Sakarya.
- Taçmuradov, O. (1932). *Övrümde*. Medeni İnkılap.
- Tatlılıoğlu, D. (1999). Türkmenistan'da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dini Hayat. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Tazmini, G. (2001). The Islamic Revival in Central Asia: a Potent Force or a Misconception. *Central Asia Survey*, 20 (1).
- Terés, P. L. (2017). Political Elites and State Repression in Turkmenistan. *Comilas Journal of International Relations*.
- Terzioğlu, S. S. (2001). Türkmenistan'ın Azınlıklar Konusundaki Siyaseti. *Avrasya Dosyası Dergisi* (7).
- Terzioğlu, S. S. (2012). Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlık Satüsü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2).
- The Economist. (2008, Aralık 30). *Turkmenistan: Shadow Movement*. Şubat 22, 2019 tarihinde <https://www.economist.com/asia/2008/12/30/shadow-movement> adresinden alındı
- The Guardian. (2015, Temmuz 22). *Turkmenistan: The Health-Obsessed Country Where Nobody Smokes*. Şubat 25, 2019 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/22/turkmenistan-the-health-obsessed-country-where-nobody-smokes> adresinden alındı
- TİKA. (2013). *TİKA 2013 Faaliyet Raporu*. Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
- Töreşev, B. (2005). *Türkmenistan'ın Doğal Kaynaklarının Uluslararası Alternatiflerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.
- TRT Avaz. (2018, Eylül 20). *Dünya Türkmenleri İnsani Birliği Türkmenistanda Toplandı*. Şubat 02, 2019 tarihinde <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/dunya-turkmenleri-insani-birligi-turkmenistanda-toplandi/5ba34f8e01a30a472c318205> adresinden alındı
- Turan, G. (2001). 10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan'ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar. *Avrasya Etüdleri*.
- Turan, G., & Dinç, A. (2015). *Bolşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık ve Matbaa.
- Turkmenistan.Ru. (2018, Eylül 10). *Humanitarian Association of World Turkmens holds XXI conference in Ashgabat*. Ocak 03, 2019 tarihinde <http://www.turkmenistan.ru/en/articles/18477.html> adresinden alındı

- Turkmenistan.Ru. (2007a, Ocak 25). *Presidential Candidate Emphasizes Irreversibility of Democratic Processes in Turkmenistan*. Ocak 12, 2019 tarihinde <http://www.turkmenistan.ru/en/node/5251> adresinden alındı
- Turkmenistan.Ru. (2007b, Şubat 07). Round Table in Moscow Discusses Upcoming Presidential Elections in Turkmenistan.
- Turkmenistan: News Weekly. (1998a, Ocak 25).
- Turkmenistan: News Weekly. (1998b, Mayıs 4).
- Turkmenistan: News Weekly. (1998c, Kasım 30).
- Turkmenistan: News Weekly. (1999, Nisan 19).
- Turkmenistan: News Weekly. (2000b, Nisan 3).
- Turkmenistan: News Weekly. (2000c, Haziran 5).
- Turkmenskaya İskra. (1992, Haziran 11).
- Turkmenskaya İskra. (1994, Eylül 5). Aşgabat, Türkmenistan.
- Turkmenskaya Iskra. (1991, Ekim 26). Na Zemle Ottsov.
- Türkmenistan Ülke Raporu. (1996). Ankara: Tika Yayınları.
- Uçar, F. (2007). *Dış Türkler* (1. b.). Ankara: Fark Yayınları.
- Uygun, M. (2015, 12 7). *Türkologlar Toplandı, Ruslar da Her Birini Fişledi*. Temmuz 8, 2018 tarihinde Dünya Bizim: <http://www.dunyabizim.com/kitap/22364/turkologlar-toplandi-ruslar-da-her-birini-fisledi> adresinden alındı
- Uzun, T. (2006). *Türk Milliyetçiliği ve MHP* (1 b.). Ebabil Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlul, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülken, H. Z. (2008). *Millet ve Tarih Şuuru* (1. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Virtanen, Ö. E. (2002). *Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım: Orta Asya'da Dil Politikaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Winkler, H. A. (1978). Der Nationalismus und seine Furnktionem. H. A. Winkler içinde, *Nationalismus*. Königstein im Taunus.
- Woodwell, D. (2007). *Nationalism in International Relations, Norms, Foreign Policy and Enmity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Worseley, P. (1964). *The Third World: A Vital New Force in International Affairs*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Yalçinkaya, A. (tarih yok). *Ruslar'dan Türkistan Türkleri'ne Kültürel Asimilasyon*. Ocak 29, 2019 tarihinde Türk Alemiyiz: Türk Dünyası'nın Tarih, Kültür ve Medeniyet Sitesi: <http://www.turkalemiyiz.com/Home/Getturkistan?categoryid=3&aid=929> adresinden alındı
- Yaman, A. (2016). Tarihsel Süreçte Türkmenistan. K. Kasım içinde, *Türkmenistan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yılmaz, A. N. (2012). Türkiye, Avrasya ve Orta Asya Halklarının Kimlik ve Entegrasyon Algılarına Dair Anket Çalışmaları. *Avrasya Etüdları* (42).
- Yılmaz, M. Y. (2014). İşgal Dönemi Türkistan'da Rus Dil Planlaması ve Cedit Hareketi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, III (29).
- YÖK. (2018). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. Ocak 20, 2019 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı
- Yusupov, H. (1994, Temmuz 7, 8, 12, 13). Türkmenskaya İskra. *Nekropol Horezmshohov*. Türkmenistan.
- Yüce, M. (2008, Aralık 26). *Ruslar'ın Türkistanda Uyguladıkları Ruslaştırma Politikası*. Ocak 29, 2019 tarihinde <https://guneyturkistan.wordpress.com/2008/12/26/ruslarin-turkistanda-uyguladiklari-ruslastirmapolitikasi/> adresinden alındı
- Zabortseva, Y. N. (2018). Niyazov's Ideology and its Symbolism: The Cult of the Leader, Nationalism and its Suppression of Critical Thinking. *Politics, Religion & Ideology*, 19 (4).

ÖZGEÇMİŞ

Hikmatulla Matyakubov 1994 tarihinde Türkmenistan'ın Doşoguz vilayetinde doğdu. 2011'de Doşoguz Şehri İngilizce, Kima ve Biyoloji Dersleri Eğitimi Ağırlıklı 26 Nolu Okulu'nu bitirdikten sonra İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitim almaya başladı ve 2015 senesinde mezun oldu. İyi düzeyde İngilizce ve Rusça bilmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail: hikmet.m13@gmail.com

